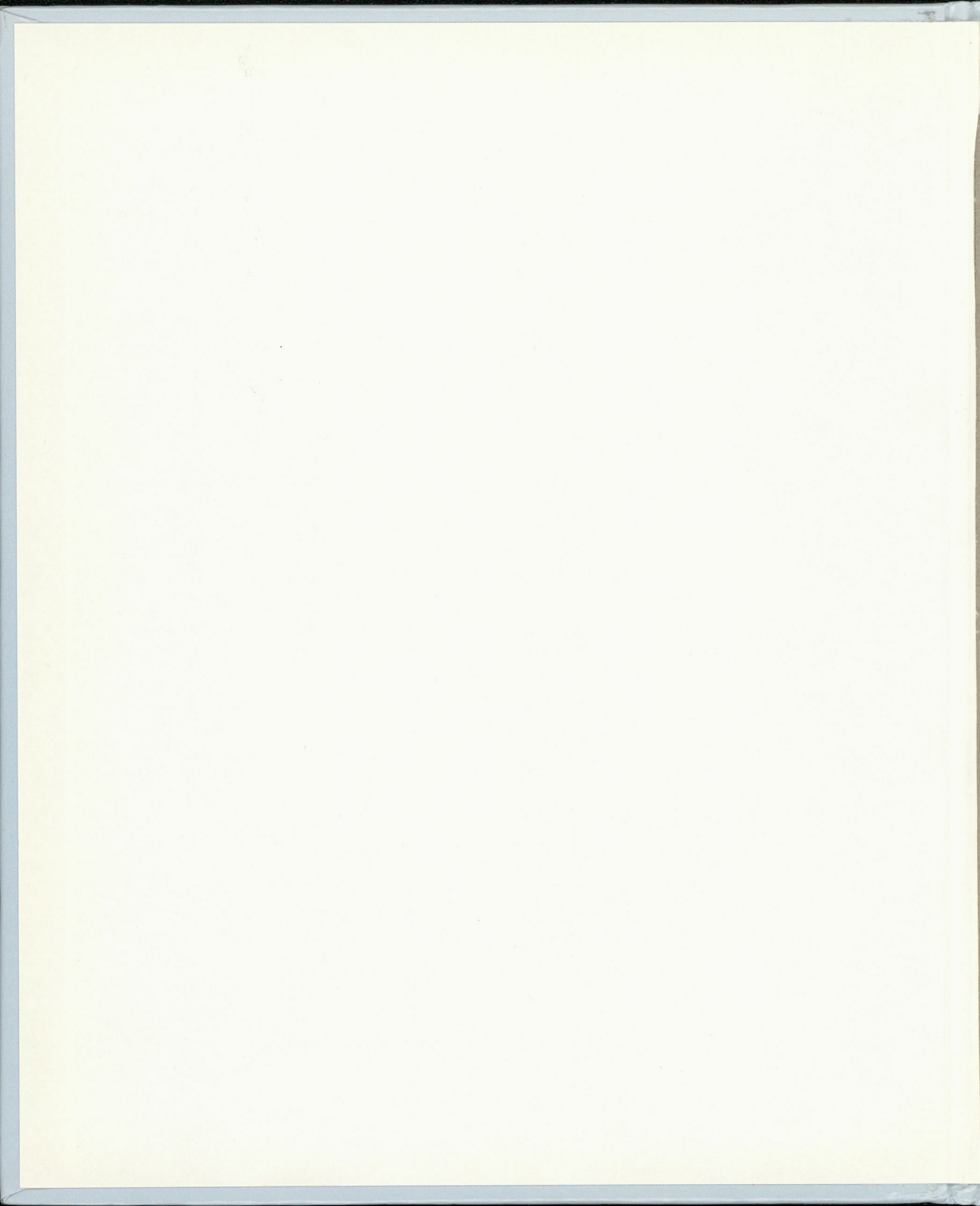
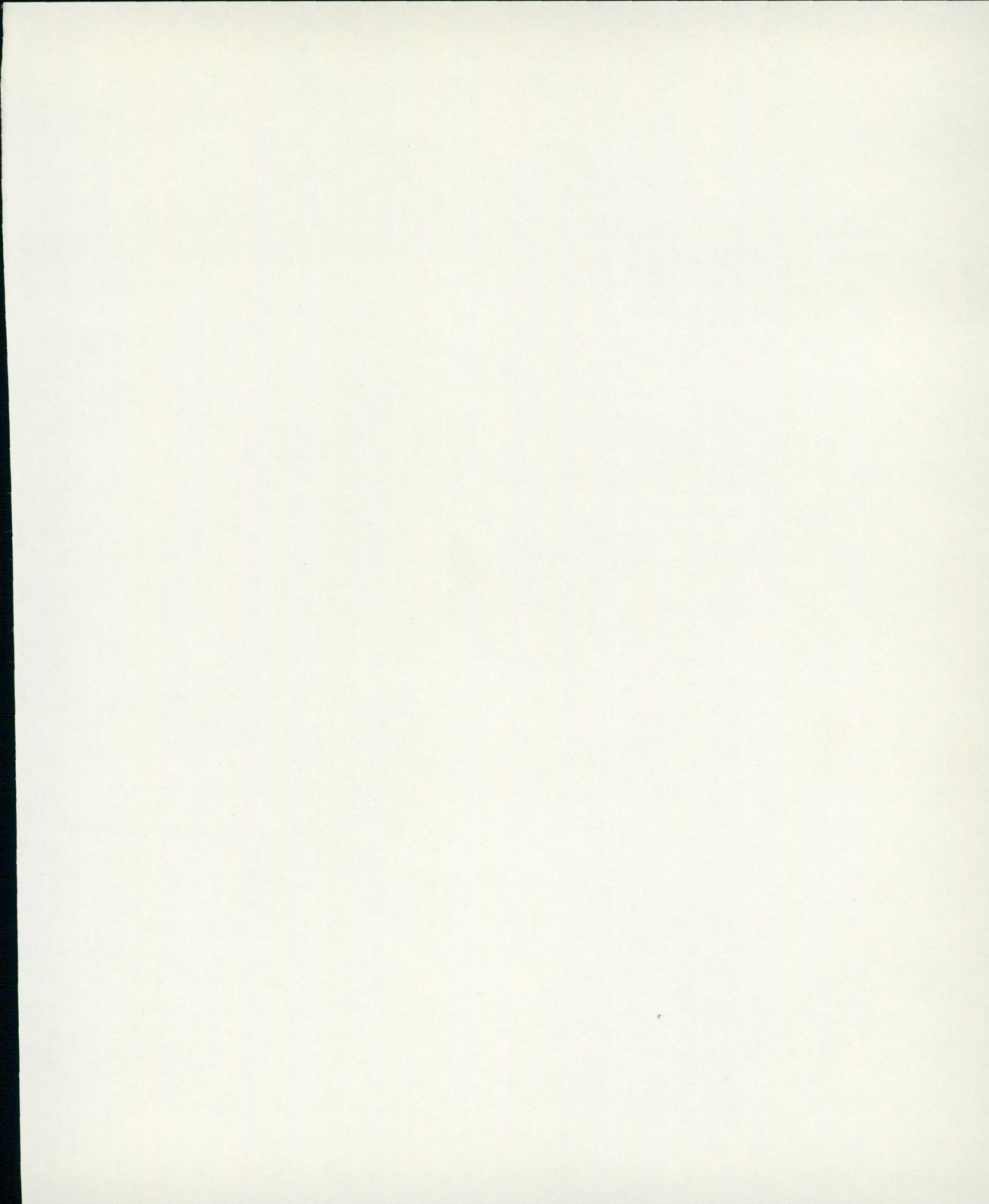

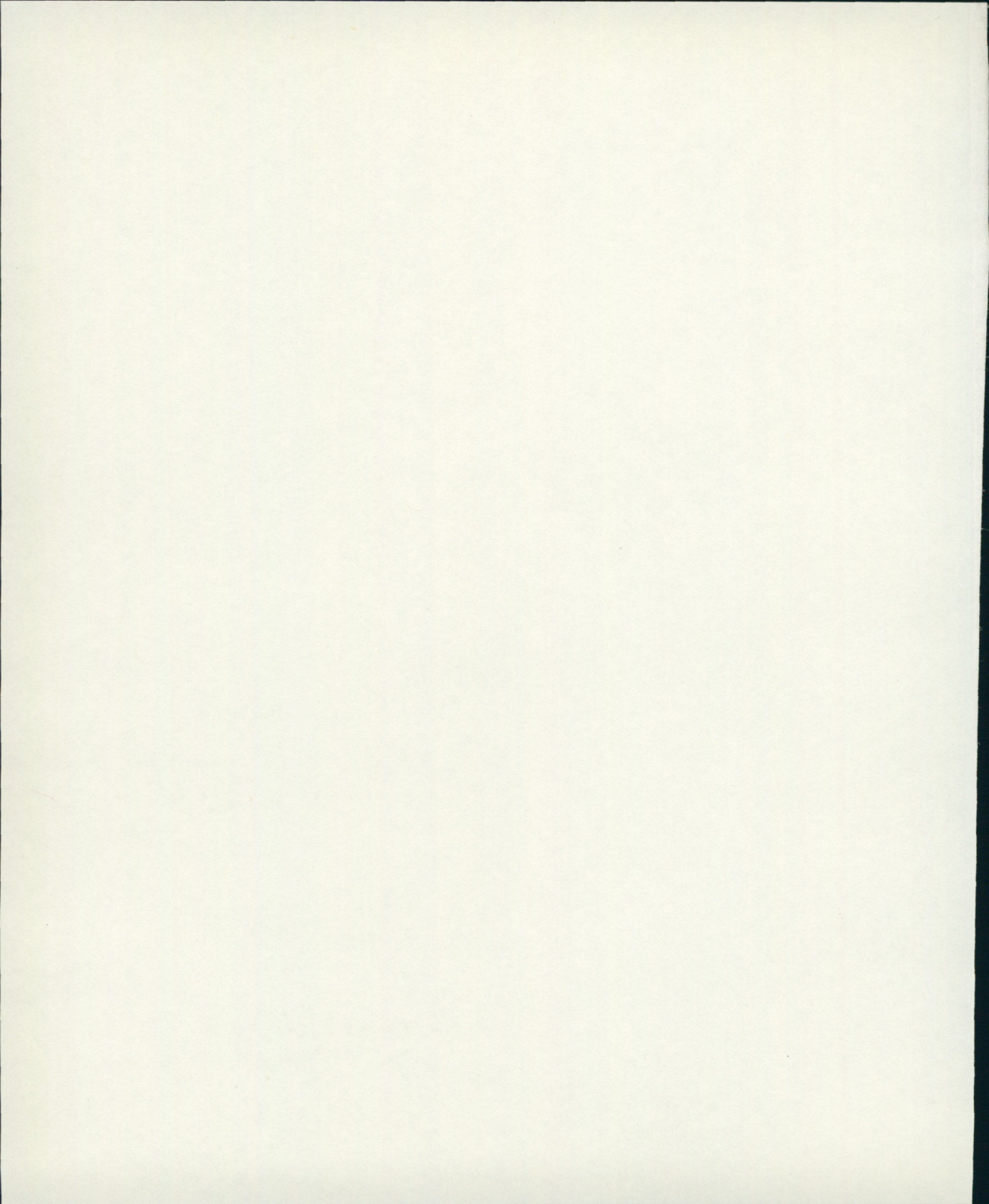

ALLA Vi SVENSKAR

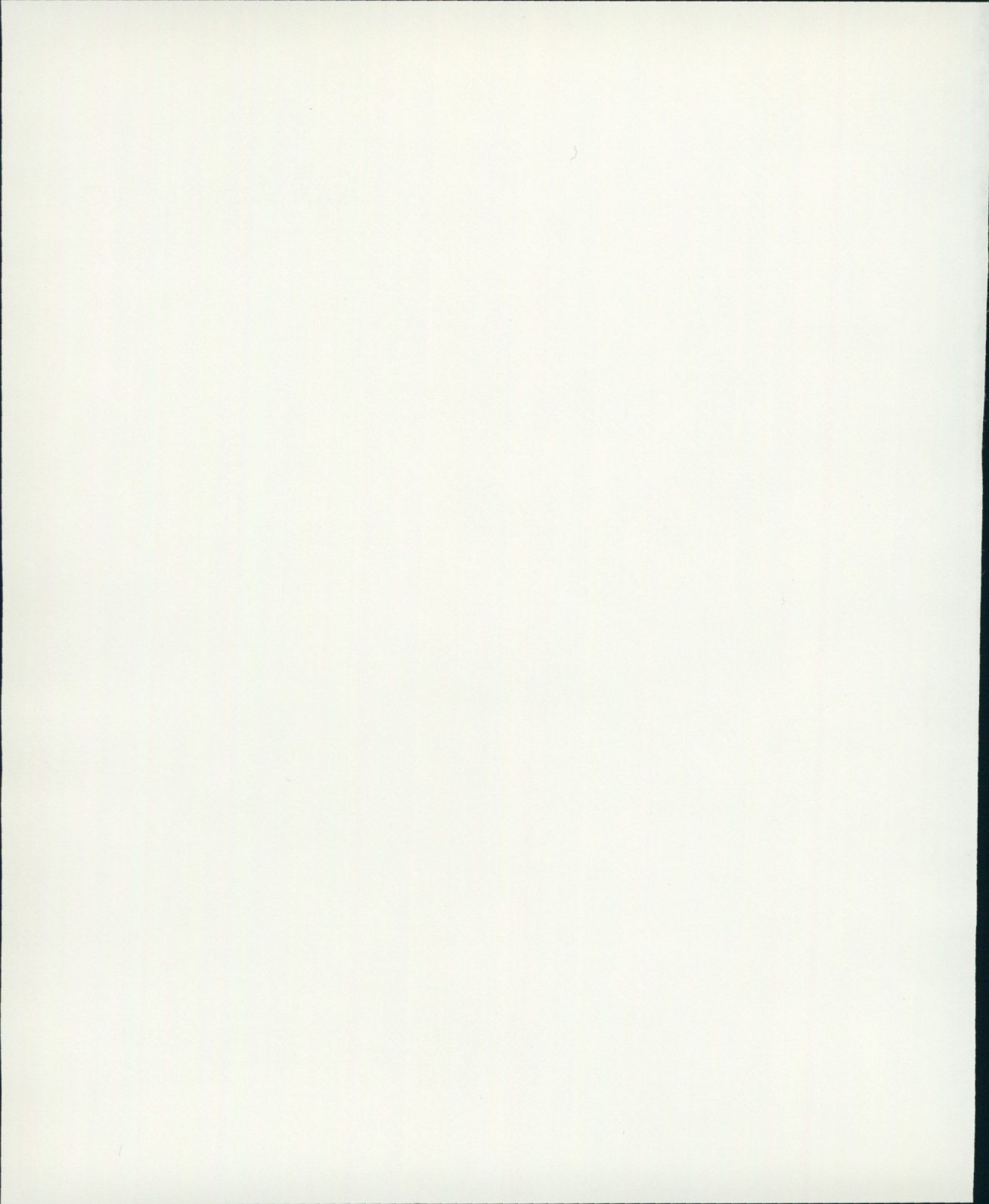

ALLA VI SVENSKAR

ALLA VI SVENSKAR

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1996

FATABUREN 1996

ISBN 91 7108 392 8

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Åke Daun & Barbro Klein

Bildredaktör Kerstin Söderman

Layout Börje Reinhold

Omslagsbilden föreställer elever i Katarina skola, Stockholm.

Foto Ann Eriksson, MIRA.

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denna okänd.

Tryckt hos MediaPrint, Uddevalla AB, 1996

INNEHÅLL

ANDRA GENERATIONEN INVANDRARE. INLEDNING AV <i>Åke Daun och Barbro Klein</i>	7
MOT ETT RÄTTVIST MÅNGKULTURELLT SAMHÄLLE <i>Nalin Baksi</i>	15
RINKEBYSVENSKA – ETT UNGDOMSSPRÅK <i>Ulla-Britt Kotsinas</i>	29
HUR FRÄMMANDE FÅR BARNEN BLI? <i>Rawia Morra</i>	47
BRIST PÅ RESPEKT, MEN FÖR VEM? <i>Annick Sjögren</i>	61
ADOPTERAD TILL SVERIGE <i>Li Almgren</i>	83
DU ÄR DIN OMGIVNING <i>Oscar Pripp</i>	99
VEM BESTÄMMER ÖVER VEM SOM ÄR VEM? <i>Magnus Berg</i>	112
DEN ANDRA GENERATIONEN. ALTERNATIVA (HOT)BILDER <i>Oivvio Polite</i>	127
ANDRA GENERATIONEN OCH KULTURELL KREATIVITET <i>Yngve Lithman</i>	139
ENGLISH SUMMARY	154
KÄLLOR OCH LITTERATUR	157
NORDISKA MUSEET 1994–1995	161
SKANSEN UNDER 1994	176

ANDRA GENERATIONEN INVANDRARE

Åke Daun och Barbro Klein

Andra generationen invandrare – eller kan man säga första generationens svenskar? Naturligtvis är de en lika blandad skara som sina föräldrar. Runtom i den värld av accelererande omflyttningar, som vi nu lever i, blir det allt vanligare att människor har en synnerligen sammansatt bakgrund – nationellt, etniskt, språkmässigt, religiöst, politiskt. Som andra generationen invandrare räknas nu i Sverige officiellt alla som är födda i landet och vilkas föräldrar invandrat från andra länder samt alla de som kommit till Sverige i unga år. Dessutom betraktas i Sverige även barn som endast har en invandrad förälder som andra generationen invandrare.

Vi har fört samman erfarenheter och perspektiv från författare som har vitt skilda utgångspunkter. De skriver både som forskare och som personer med egna rötter långt utanför Sverige och de tar upp många olika aspekter på ämnet andra generationen invandrare, såväl personliga identitetsbyggen som massmediala konstruktioner, såväl barns och ungdomars språk som politiska drömmar. Flera av författarna är dessutom angelägna om att problematisera "andra generationen invandrare" som tanke och term.

En annan sida av saken är att många som vuxit upp i Sverige med en invandrad förälder inte alls känner sig som invandrare. De liknar de många svenskar som har en historisk tillhörighet någon annanstans som till exempel valloner eller skottar eller de som har sina rötter i Tyskland. Till de senare hör många svenska adelsfamiljer samt flera judiska släkter. I dessa fall hör den utländska

*Södra Latins skolgård,
Stockholm. Foto Mikael
Andersson, MIRA.*

*BB. Foto Georgios
Theodossiadis.*

härkomsten till en svensk familjehistoria. Samtidigt är det så att människor som har en mångtusenårig familjehistoria i Sverige ändå räknas som eller känner sig som språkliga och kulturella minoriteter, bland dem samer och tornedalsfinnar.

Även för adoptivbarnen från Asien, Afrika, Sydamerika hör den utländska härkomsten till en svensk familjehistoria. Men för de många adopterade barn som gång på gång påminns om sitt annorlunda utseende är saken synnerligen komplicerad. Många känner sig svenska, men inte entydigt svenska. Somliga adoptivbarn saknar kännedom om sina biologiska föräldrar och genom livet följer dem en undran som aldrig viker från deras sida. Li Almgren, etnologistuderande i Göteborg, bidrar med sina erfarenheter som koreanskt adoptivbarn.

Intensiteten i mötena mellan de många grupperna, religionerna och språken är tydligast för de nyligen inflyttade familjerna, men innebörden och konsekvenserna av den stora variationen

*Tensta koloniområde. Foto
Annika Jansson.*

skiftar kolossalt med kultur, språk och religion. För väldigt många är frågan om vem man är i andras och egna ögon ett spösmål som engagerar, blöts och stöts. Här belyses frågan särskilt av en grupp unga turkar i deras samtal med Magnus Berg, fil.dr och etnolog vid Göteborgs universitet. "För invandrare i allmänhet och – vågar

Rinkeby, Stockholm. Foto Lars G. Säfström, MIRA.

jag hävda – för andragenerationsinvandrare i synnerhet är identitetsprocessen mer intensiv och brusande än för infödingar”, är en av Bergs slutsatser.

Samtidigt är det tydligt att identitetsarbetet tar sig många olika uttryck i den andra generationen. För somliga har upplevelsen av vilka de är obetydligt färgats av deras ursprung. Oscar Pripp som har en doktorandtjänst i etnologi vid Stockholms universitet, tar i sitt bidrag bland annat upp frågan om hur människor ur andra generationen kan skifta mellan olika identiteter. Vid somliga tillfällen är den etniska tillhörigheten helt ovidkommande, vid andra är den betydelsefull. Ja, ibland kan det främmande ursprunget och kulturella arvet få en central ställning i medvetandet och strategiskt göras till en unik resurs, kanske i ett yrke som tolk och översättare eller i en musikalisk karriär. Docent Yngve Lithman vid Centrum för invandringsforskning vid Stockholms universitet, diskuterar etnicitet och musikutövande på ett sådant sätt. Men

Skådespelare i TV-serien "Tre kronor". Från vänster Niclas Olund, Mogge Sseruwagi och Jonathan Rodriguez. Foto Ola Torkelsson/Pressens Bild.

han tar också upp vardagligare och mindre uppmärksammade former av kreativitet .

Politisk representation är en fråga som fått ökad aktualitet på senare år. Unga invandrare – vare sig de anses tillhöra första eller andra generationen – bär på erfarenheter och företräder intressen, som borde föras fram mera i de beslutande politiska församlingarna. Riksdagsledamoten (s) Nalin Baksi, som själv är kurdsvensk, skriver här om språkproblem och andra problem bland invandrare. Inte minst tar hon upp frågan om överrepresenta-

*Kvarnbyskolan, Rinkeby,
Stockholm. Foto Ann
Eriksson, MIRA.*

tionen i brottsstatistiken bland unga manliga invandrare. Baksi skriver om detta som politiker men också från sin utsiktspunkt i Tensta utanför Stockholm, där hon bott sedan hon var tretton år gammal.

Språket bland andra generationen invandrare hör till de frågor som mest uppmärksammats av forskare och i massmedia. Många ungdomar – även infödda svenskar – som växer upp i invandratäta områden talar en svenska som ofta uppfattas som "bruten". I sitt bidrag, "Rinkebysvenska – ett ungdomsspråk", analyserar Ulla-Britt Kotsinas, som är biträdande professor i nordiska språk vid Stockholms universitet, detta språk och menar att det bör betraktas som en svensk dialekt. Frågor kring språk – men här mer knutna till skolan och skolmiljön – utvecklas också i en uppsats av docent Annick Sjögren, som är fransk-svenska och forskningsledare vid Mångkulturellt Centrum i Botkyrka; hon är specialist på möten mellan medelhavskulturer och det svenska kulturarvet.

Invandrare hör till den mycket större kategorin "andra", som ofta förenas av att tillskrivas avvikande, ibland skrämmande egenskaper. För många invandrare – av första eller andra generationen – kan det komma som en chock att inse att svenskar kan uppleva deras annorlundahet som ett hot. Hur hotfulla även små barns främmande språk, utseende, lekar och klädsel kan te sig för svensk dagispersonal beskriver Rawia Morra, en palestiniervenska som under en period av sitt liv arbetade inom den svenska förskolan. Morra är poet och studerar arabiska vid Stockholms universitet; hon betraktar språkstudierna som ett identitetsprojekt.

De hotfulla egenskaper som ibland tillskrivs invandrare illustreras på ett överraskande sätt av Oivvio Polite, som studerar teoretisk filosofi vid Stockholms universitet och har afrikan-amerikanskt, österrikiskt och svenskt ursprung. Polite drar paralleller mellan, å ena sidan, skräckbilderna i romaner som Dracula och filmer som Alien och, å andra sidan, journalisters och vanliga människors föreställningar och berättelser om dem som de uppfattar som främmande.

I anslutning till Nordiska museets utställning om invandring har vi med denna samling uppsatser velat belysa den mångfald och komplexitet som ryms i termen "andra generationen invandrare". Flera av författarna har också ifrågasatt detta språkbruk. Oivvio Polite till exempel undrar varför man inte i stället talar om "första generationen svensk".

Sådana frågor kring vår tids terminologi kommer säkerligen att ställas allt oftare i framtiden. Vad kommer att hända när de många som nu är invandrare av "den andra generationen" börjar åldras i Sverige? Hur kommer de att ha löst de identitetsfrågor som var så brusande och överväldigande när de var unga svenskar av "den andra generationen"? Hur kommer de att införlivas i Sverige med sin familjehistoria? Och i vad mån kommer de som idag vill vara kulturella eller religiösa minoriteter att kunna fortsätta att vara det? Allt fler svenskar har redan en brokig familjehistoria på grund av den ökade befolkningsomflyttningen. Ja, denna brokighet kommer att bli så vanlig att uttalanden som de följande kommer att bli alldagliga i Sverige: "Min farfars far var egentligen från Beirut" eller "En svägerska till min mormor var rysk judinna" eller "Min familj är egentligen buddistisk, fast det ligger rätt långt tillbaka".

Vi har sett det som angeläget att visa hur "vi" både "vi invandrare" och "vi sedan länge bofasta" – kan uppleva sådant som är för oss annorlunda. Men vi har även velat peka på några av de samhällsproblem och orättvisor som kommer att höra till 2000-talets stora politiska frågor.

*Kvarnbyskolan, Rinkeby,
Stockholm. Foto Ann
Eriksson, MIRA.*

MOT ETT RÄTTVIST MÅNGKULTURELLT SAMHÄLLE

Nalin Baksi

Jag har bott i Tensta sedan jag var 13 år. Tensta är ett område som ständigt beskrivs som ett exempel på det mångkulturella Sverige. Men Tensta används också som skräckexempel för hur Sverige skulle kunna se ut om det släpptes in fler invandrare i landet.

I Tensta bor människor från många olika kulturer och självklart finns det spänningar mellan olika grupper. Men vi klarar av att bo tillsammans och det som är speciellt med barn som växer upp i Tensta är att vi är toleranta från grunden. Det kan hända att människor tycker att vi som bor i Tensta är så speciella att det är ingenting som man kan ta som mönster för samhället i stort, men vi tycker att de som bor i enhetliga samhällen också är speciella på sitt sätt. Om man växer upp i ett samhälle där alla ser likadana ut och har samma regler för hur man uppträder, tror man på ett löjligt sätt att detta är normen för mänskligheten. Alla som gör annorlunda gör alltså fel. Även om jag verkligen tycker om att bo i Tensta ser jag tyvärr många saker som inte fungerar bra.

I debatten om ungdomsbrottsligheten framkommer det att invandrarungdomarna står för en större del av brotten än man kunde vänta sig – om man ser till hur stor del av den unga generationen som har invandrarbakgrund. Alla blir vi skrämda av sådana rapporter och får bekräftat vad många länge sagt, nämligen att det är farligt att släppa in stora grupper av främlingar i Sverige. Brottslighet är bara ett tecken på att man känner sig utanför samhället.

Ett land fungerar inte bara därför att vi inte blir störda av andra medborgare. Det finns många saker som måste ordnas gemensamt

och man kan inte säga att landet fungerar förrän alla invånare tar lika stort ansvar för dessa saker och känner att de får lika mycket ut av det gemensamma som alla andra.

Alla ungdomar kritiserar samhället. Men när man i diskussioner kommer så långt att man frågar om det är möjligt att förändra något får man alltför ofta som svar från invandrarungdomar att det är inte deras uppgift eftersom det inte är deras land. Egentligen säger dessa ungdomar samma sak som de som begår brott. De hörs inte lika väl men budskapet, att de inte känner sig tillhöra vårt samhälle, är mycket klarare formulerat. Dessa ungdomar tillhör sina föräldrars kultur men de är inte uppväxta i samma land som föräldrarna. Man kan aldrig helt tillhöra ett land som man inte bor i, i själ och hjärta. Om man inte betraktar sig som medlem i det nya samhället blir man alltså utan hemland. I många familjer är det föräldrarna som inte accepterar att de bor i det nya landet. Eftersom människor nödvändigt måste ha någon grupp att identifiera sig med, sluter sig föräldrarna samman med landsmän som också har mycket lite kontakt med det svenska samhället. Barnen är ofta exemplariska ungdomar i en sådan gemenskap. Men till skillnad från sina föräldrar tvingas de ha täta kontakter med vårt samhälle, ett samhälle där föräldrarnas normer inte längre gäller. Uppfostran går ut på att barnen när de blir vuxna i stort ska acceptera de i samhället rådande normerna. Skolan kan förstärka den processen, men det är föräldrarnas samhälle som barnen växer in i. Om det inte är uppenbart att det är samma normer som gäller i hemmet och i samhället utanför, så blir samhällets normer någonting barnen kan bortse ifrån om de vill.

I skollagen stadgas det att "alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet."

I dag får de flesta svenska barn i skollagens mening en skolutbildning som trots alla nedskärningar ger dem en god start i livet och bra möjligheter att klara sig i det svenska samhället. I skolan bekräftas de normer och regler man har med sig hemifrån, för de flesta barn finns inga språkliga eller kulturella skillnader som orsakar problem. Skolan ger barnen en utbildning som behövs för ett framtida arbete, en svensk person blir bedömd efter sina kvalifikationer av arbetsgivaren, här finns inte heller några språk-

Nalin Baksi. Foto Britt-Inger Hallongren.

liga eller kulturella skillnader. Om vi däremot tittar på hur det ser ut i de invandrantäta områdena i storstäderna så blir bilden en annan. Här har inte barnen med annat hemspråk än svenska fått en utbildning som ger dem samma möjligheter som kompisarna med svenska som hemspråk. Dåliga kunskaper i svenska är en bidragande orsak till att många av dessa barn och ungdomar hamnar på sidan om det svenska samhället. Problemen börjar redan på dagis. Här ute i Tensta finns det över 50 språkgrupper representerade på barnstugorna.

Personalen har i många fall bristande kunskaper i svenska. Om ett barn talar enbart sitt hemspråk med föräldrar och syskon, med kompisarna och även med personalen på dagis uppstår snart problem med det svenska språket. I skolan fortsätter problemen. I många klasser i skolorna i Tensta är det ett fåtal elever som har svenska som hemspråk. Det finns inom många invandrargrupper en föreställning om att skolan bär hela ansvaret för barnets

Kvarnbyskolan, Rinkeby,
Stockholm. Foto Ann
Eriksson, MIRA.

språkträning. Dålig kommunikation mellan dagis, skola och föräldrar gör att problemen många gånger förvärras. Problemen med att lära sig det svenska språket ordentligt genomsyrar hela vardagen i Tensta.

Under min tid i gymnasiet hängde jag ihop med en grekisk tjej som gick i en så kallad introduktionsklass för invandrare, trots att hon hade bott i Sverige i 14 år. Hon hade gått i grekiska klasser mellan årskurs ett och sex och hon behärskade inte svenska språket tillräckligt bra, när hon skulle börja högstadiet. Hon fick gå i en förberedelseklass och det var aldrig någon som förväntade sig att hon skulle börja i den svenska klassen. Efter introduktionskursen vågade hon aldrig börja på en gymnasielinje, utan hoppade av skolan. Jag tycker inte att den här tjejen har fått "lika tillgång till utbildning" som de flesta andra barn och ungdomar i det svenska samhället.

De flesta invandrarbarn och ungdomar i Tensta har aldrig haft en svensk kompis. Det är inte naturligt att umgås med människor

som talar svenska, eftersom man träffar så få. I många fall är de enda svenskar man stöter på myndighetspersoner i någon form, lärare, kuratorer och poliser. Det uppstår inte något behov eller önskan att anpassa sig till ett svenskt samhälle vars infödda man inte känner, ja vars språk man knappt eller inte alls behärskar. Få har besökt ett vanligt svenskt hem. Det är svårt att lära sig svenska om man inte umgås med svenskar. Härigenom ökar också utanförskapet och maktlösheten. För en del ungdomar tar den sig konkret uttryck i våld och kriminalitet. Språkproblemen är även en del av den tilltagande rasismen och främlingsfientligheten.

Man måste ta språkproblemen på allvar. De människor som kommer till Sverige, kommer från svåra förhållanden, för att försöka bygga sig en ny tillvaro i Sverige. Infödda svenskar ser oftast två saker när de möter en invandrare; kan inte svenska och har en annan kultur. Det förstnämnda är ett problem som man faktiskt kan göra något åt. Att människor har olika kulturer tycker jag är positivt, men kunskaperna om andras kultur måste öka.

Språket kan vara en brygga mellan människor från olika kulturer som ökar förståelsen och respekten mellan individerna. Men bristande språkkunskaper kan bli den barriär som döljer det viktiga, människan och hennes personliga egenskaper, karaktär, intressen, åsikter och bakgrund.

De invandrare som kom till Sverige på 1960- och 70-talen var hela tiden inställda på att återvända till sina hemländer. Därför tyckte de att det inte var så viktigt att lära sig svenska. Men tiden har visat att det inte var så lätt att lämna Sverige, eftersom deras barn har växt upp här och inte vill återvända till sina hemländer.

På 1970-talet hade myndigheterna för avsikt att förhindra att invandrarna skulle hamna utanför samhället, och bli en ny underklass. Därför gavs det många civila rättigheter åt invandrarna, såsom rätten att rösta i kommunalval. De beslutsfattande ville att invandrarna skulle ha ett lika bra liv som svenskarna. De försågs med tolk närhelst det behövdes, som t.ex. när de gick till doktorn eller vid besök hos olika myndigheter. Radio- och TV-program sändes på invandrarspråk och det gavs generösa ekonomiska bidrag till de etniska grupperna. Det är ingen idé att lära sig svenska när allting är tillgängligt på det egna språket, och i stället för att få svenskar och invandrare från olika nationaliteter att mötas, förblev de separerade i sina skilda organisationer.

De som försvarar invandrare hävdar att människor med olika

*Nalin Baksi (s) i riksdagen.
Foto Britt-Inger Hallongren.*

kulturer berikar samhället. Sanningen är den att invandrarna bor i ett område och har för litet kontakt med svenskar och även folk av andra nationaliteter. I områden där folk inte talar samma språk kan missförstånd lätt uppstå. Om barnen t.ex. bråkar i skolan och föräldrarna inte förstår varandra, så kan de inte heller lösa problemen.

Jag är rädd för att situationen kommer att förvärras. På grund av den tekniska utvecklingen är det möjligt för familjerna att få in utländska kabelstationer. Det betyder att de kan följa nyheterna på sitt eget språk, vilket gör att motiveringen att lära sig svenska blir mindre. Inte nog med det, familjen följer endast nyheter om händelser som utspelas i deras eget hemland och intresset för vad som händer här i Sverige minskar.

Invandraroorganisationerna borde i det fallet upplysa sina landsmän om hur viktigt det är att engagera sig i det svenska samhället. De måste få föräldrarna att förstå att om deras barn ska klara sig

Presskonferens med Yvonne Ruwaida (mp) och Marita Ulvskog (s). Foto Ola Torkelsson/Pressens Bild.

i skolan behöver de kanske se på de svenska nyheterna och bli medvetna om vad som händer i Sverige. Med ökade kunskaper i svenska skulle också invandrarnas möjligheter att delta i det svenska samhället förbättras. Det verkliga problemet är att en stor grupp i Sverige är totalt avskärmad från samhällslivet. Människorna saknar alla möjligheter att via demokratiska medel påverka sin tillvaro, vilket teoretiskt sett är en självklar rättighet för alla invånare i detta land. Det är inte som många tror, en generationsfråga. I det stora samhället Sverige finns det i dag små fungerande samhällen bestående av människor av samma nationalitet. Om vi accepterar detta kan de bestå i generation efter generation. Därför är det så viktigt att ha invandrare i de beslutande församlingarna som förebilder för att bryta segregationen. Vi som står stadigt med en fot i vår egen och en fot i den svenska kulturen måste visa invandrarungdomarna och deras föräldrar hur det är möjligt att leva i två kulturer samtidigt.

Man kan inte delta i politiken om man inte kan tala det svenska språket. Det medför att man inte har möjlighet att påverka i samhället, vilket gör att man känner sig maktlös, utnyttjad och utanför. Det är en fara för demokratin när en del av invånarna i samhället känner att de inte hör dit. Människor behöver alltid känna samhörighet med en grupp. Vem vet vad folk kan ställa till med när de söker en identitet? Vem vet vilka ledare de följer?

Jag föreslår inte att folk borde glömma sitt modersmål och börja tala svenska inom familjen. Tvärtom visar statistiken att för att lära sig ett annat språk, bör man kunna tala sitt eget språk flytande. Även om jag talar svenska, kan svenskan aldrig ersätta kurdiskan. Mina drömmar, tankar och känslor är t.ex. på kurdiska, vilket språk jag än talar.

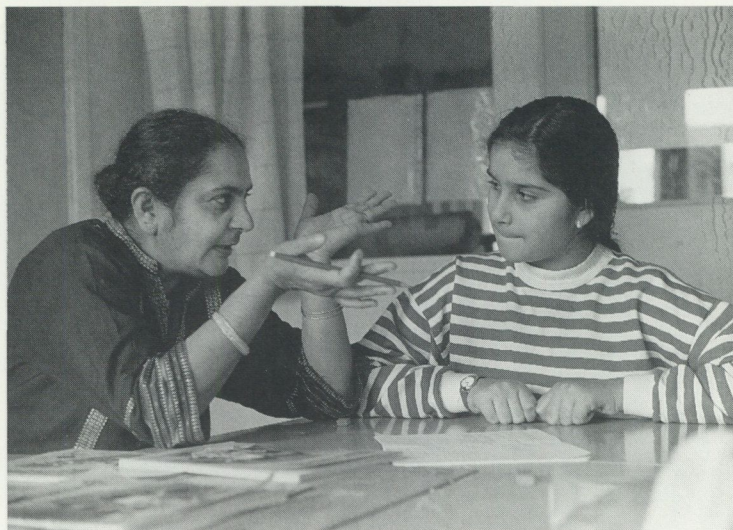
Enligt många forskare och andra sakkunniga är ett väl utvecklat modersmål också den bästa grunden för att lära sig ett andra språk. Det andra språket lärs in via modersmålet genom att barnet

*Ungdomsriksdag 1994. Foto
Fredrik Funck/Pressens Bild.*

Hemspråksundervisning i hindi. Kvarnbyskolan, Rinkeby, Stockholm. Foto Ann Eriksson, MIRA.

översätter från det första språket till det andra. Om barnets kunskaper i sitt modersmål är bristfälliga har det inget att över-sätta ifrån. Ett dåligt utvecklat modersmål ger därför även ett ofullständigt andra språk, barnet blir dubbelt halvspråkigt. Detta ledde till att man startade enspråksklasser, som innebar att man läste alla ämnen på sitt eget modersmål. Svenska läste man endast några timmar i veckan, vilket resulterade i bristande kunskaper i svenska när eleverna skulle börja i gymnasiet. När man beslöt att avskaffa dessa enspråksklasser, blev många invandrarorganisatio-ner arga, speciellt de finska. De tyckte att svenska politiker tog ifrån dem deras rättigheter.

Jag anser att invandrarorganisationerna inte tar språkproblemen på allvar. Dessa organisationer vill inte att deras landsmän ska engagera sig i det svenska samhället, eftersom deras makt över den egna folkgruppen försvagas.

Fortfarande får invandrarbarn undervisning på sitt hemspråk vid sidan av andra ämnen i skolan. Detta är en viktig möjlighet som de i framtiden kan ha stor nytta av i arbetslivet. Det kan också bli en stor tillgång för samhället om många talar ytterligare ett språk lika flytande som svenska. Men det kan bara ske om barnen får chansen att lära sig perfekt svenska, vilket de inte kan göra i områden med endast 10 % svenskar. De som inte talar bra svenska klarar oftast inte av högskolestudier.

Alltså, om vi verkligen har för avsikt att integrera etniska minoriteter i gemenskapen, måste vi föra en bestämd politik mot segregation. Länder som består av människor från många olika kulturer, försöker se till att föra en så kallad "rätt invandringspolitik". Dessa länder har svårt att välja mellan assimilation-integration eller segregationspolitik. Jag vill jämföra två mångkulturella länder och deras invandringspolitik med Sveriges. Det ena landet är USA och det andra är Turkiet.

USA är de facto ett segregerat land, det vill säga skilda befolkningsgrupper söker sig till skilda bostadsområden eller skolor, eller tvingas att göra det. Människor med olika hudfärg lever ofta åtskilda utan att känna till hur andra har det. Det USA vi ser på TV och bio är nästan alltid den vita medelklassens USA. Även om en film eller ett TV-program handlar om livet i ett fattigt storstadsområde är manuskriptet för det mesta skrivet av någon ur medelklassen, utan större erfarenhet av det liv man vill skildra. De bilder vi ser från "det andra USA" är oftast filtrerade, rekonstruerade och ibland romantiserade. Verkligheten ser ofta annorlunda ut. Arbetslöshetssiffrorna i Los Angeles fattiga delar, där befolkningen är färgad, är dubbelt så höga som i resten av staden. 150 000 av männen från de fattigaste stadsdelarna tillhör något gäng, där de söker en trygghet och tillhörighet, som de inte får hemma. Många säljer droger för att tjäna pengar. Under de senaste tio åren har gängmedlemmar i Los Angeles begått nästan 5 000 mord. Gängen försvarar sina medlemmar och sitt territorium med vapen som tillverkats för att användas i "riktigt" krig.

Trots motsättningar och blodiga utbrott håller det mångkulturella USA samman. Det beror på att det i USA lever både likhets- och olikhetstankar. Landet har en övergripande lagstiftning oavsett etnisk tillhörighet. Bland USA:s svarta finns en intensiv diskussion om hur de ska förhålla sig som diskriminerad minoritet. Medborgarrättsrörelsen har vårdat det integrationistiska arvet från Martin Luther King, en idé som King formulerade i den berömda visionen om "a color blind society". Men i dag ifrågasätts integrationstanken återigen. 1960-talets Malcolm X med flera menade att integrering är samma sak som kulturell utplåning under den vita rasens dominans. Detta är en diskussion som ständigt förts under 1800- och 1900-talen i USA. De två polerna finns också inbyggda i det amerikanska samhället där likhets- och olikhetsprinciperna fungerar parallellt. Diskussionen är: integration eller segregation.

Mitt andra exempel på ett mångkulturellt land är Turkiet, som jag anser vara ett dåligt föredöme för hur ett mångkulturellt samhälle ska se ut. Turkiet består av 60 miljoner invånare. Av dessa har flertalet olika etniska grupper behållit sina egna kulturer. Sedan bildandet av nationalstaten Turkiet, 1923, pågår ett ständigt försök att assimilera de olika folkslagen till att bli turkar och till att glömma sin egen kultur och sitt eget språk.

Förutom assimileringsförsök har man deporterat t.ex. kurder, greker och armenier från sina urgamla boplatser och uppmunttrat turkar att flytta dit. Sedan 1984 har över 4 miljoner kurder tvingats lämna sina hem och bor just nu i de turkiska städerna. Man har gått så långt att man förnekat kurdernas existens i Turkiet och i stället kallat dem för "bergsturkar". Detta gjorde man för att hålla dem utbildade och okunniga samt omedvetna om sin nationalfråga och man nedvärderade allt som är kännetecknande för kurderna. Det kurdiska språket är fortfarande officiellt förbjudet i Turkiet. Kurder tillåts inte ha egna tidningar, böcker, TV- och radiosändningar. De kurder som talar eller skriver på kurdiska döms till fängelsestraff.

I tidningen Creol skriver Mauricio Riojas:

"Assimileringspolitikens grundfel är att inte begripa att ingen kan integreras mot sin vilja, mot sin identitet, mot sin värdighet, mot sig själv. Integrera är att respektera, bejaka vem den andra är, låta den som är annorlunda berika helheten genom att tillföra något eget, något nytt. Kränkta individer eller minoriteter kan sällan assimileras eller integreras. De bjuder i stället motstånd!"

Turkiet är mycket hårt, för att inte säga rentav våldsamt, mot sina invånare. Landets assimilationspolitik är inte att rekommendera. Det finns inte heller något annat land som har lyckats skapa ett rättvist och socialt välfungerande mångkulturellt samhälle. Men det betyder inte att vi i Sverige ska ge upp vår strävan i denna riktning. När man flyttar till ett annat land måste man acceptera de regler som finns i det samhället.

Samexistensen mellan kulturer förutsätter en gemensam grund. Det betyder exempelvis att det måste vara en skyldighet att lära sig svenska. Inte bara för den i familjen som har arbete och kontakter utanför hemmet, utan kanske framför allt för den som stannar hemma. I praktiken handlar det förstås om kvinnan. Svenska är också det mångkulturella Sveriges språk. Därför måste man tala det om man ska bli en del av det svenska samhället. Det kan inte

Tensta. Foto Britt-Inger Hallongren.

bara vara en rättighet, det måste också vara en skyldighet. Det betyder också att det svenska samhället måste få ställa upp ramarna för individens rättigheter. I klartext finns det ingen anledning att ge dispenser för familjer som vill gifta bort sina döttrar tidigt. Här beslutar man själv vem man vill dela sitt liv med, och när. Då måste man vara vuxen innan det beslutet fattas. Också våld i familjen ska bedömas efter svenska rättsnormer. Misshandel av kvinnor eller barn är inte en fråga om olika kulturers syn. Det är en fråga om människovärdet. Men i den här adaptationsprocessen finns en gräns för hur mycket jag kan ge upp av det som är mitt. Jag kan inte utplåna så mycket att jag tappar självkänslan.

För några år sedan köpte mina föräldrar ett hus i Tensta. En dag mitt i sommaren kom vår granne in till vår gård i sin röda bikini och frågade om min mamma ville dricka eftermiddagskaffe med henne. Där stod min mamma i sina muslimskt långa kläder och sin sjal. Hon höll på att laga mat åt min pappa. Jag undrade vad

mamma skulle säga om det. I Kurdistan skulle min morbror slagit till kvinnan eftersom hon förolämpat oss genom att komma i bikini. Men mamma ställde bara maten åt sidan och sade "pappa får faktiskt vänta, man kan ju inte säga nej till sina grannar". Sedan gick hon över till grannen. Jag blev så nyfiken på vad de skulle ha gemensamt att jag gjorde mig ett ärende in till dem efter ett litet tag. De satt och diskuterade hur ett eventuellt EG-medlemskap skulle påverka kvinnor i Sverige. Min mamma som är politiskt medveten och aktiv i kurdiska kvinnoförbundet, tyckte att "EG är en riktig kvinnofälla".

Denna episod visar att det faktiskt finns mer som förenar människorna än kläderna. Mamma behärskar svenska språket, annars hade det inte hjälpt ens om hon varit modernt klädd. Det var fantastiskt att se dem tillsammans. Det är ett sådant samhälle jag vill arbeta för.

Vi kommer inte åt främlingsfientligheten genom att glömma skillnaderna mellan olika folkgrupper. Ju mer man lär känna varandra och ju mer man accepterar att det finns skillnader desto mer ser man det som är lika. Vi som tror på ett mångkulturellt Sverige, som både är välintegrerat och generöst mot olika grupper, måste kämpa hårt för att skapa ett samhälle där man respekterar varandra oavsett om man är kristen eller muslim, svensk eller kurd, homosexuell eller handikappad och oavsett hur man är klädd.

Antirasistdemonstration i Fittja. Foto Ingrid Ramberg.

RINKEBYSVENSKA – ETT UNGDOMSSPRÅK

Ulla-Britt Kotsinas

Då och då stöter man på tidningsartiklar, insändare och radio- och TV-inslag där ungdomars språk diskuteras i ganska negativa tongångar. Ungdomarna, sägs det, gapar och skriker när de talar, och de artikulerar dåligt. De har också ett torftigt ordförråd, och för att kompensera bristerna fyller de ut talet med slangord, svordomar och innehållstomma ord som *liksom*, *typ*, *precis* och *exakt*.

Klagomål som dessa är inte nya. Tvärtom finner vi dem i tidningsklipp från hela 1900-talet (Kotsinas 1991). Får man tro de upprörda inläggen har ungdomen aldrig talat så dåligt som nuförtiden – alldeles oavsett när denna tid inträffat.

Vid sekelskiftet 1900 menade till exempel en Stockholmstidning att ungdomarnas språk överflödade av slangord och fula uttal, och år 1912 meddelade en annan tidningsartikel att ungdomarna talade "ett nytt språk" som var "fullkomligt oförståeligt för en oinvigd". Några årtionden senare, på 1930-talet, förutspådde forskare och lärare att ungdomarnas "ordfattigdom" och användning av sådana slangord som *kul*, skulle leda till en utarmning av det svenska språket. I Stockholm var man också speciellt bekymrad över vissa nya uttal, till exempel det så kallade Stockholms-e, dvs. uttalet *rev*, *meta* för 'räv', 'mäta'. Detta "slarv", menade man, skulle komma att spridas ut i landet och på sikt förstöra svenskan.

Trots förlängd skolgång och den nya grundskolan tycks även 1960-talets ungdomar ha haft ett fattigt, oartikulerat och "helt obegripligt" språk som överflödade av svordomar och onödiga förstärkningsord, åtminstone om man får tro en tidningsintervju med en bekymrad lärare. Vid samma tid manade en grupp

*Ungdomsgård 1957. Foto
Sven Larsson,
Morgontidningens arkiv,
Nordiska museet.*

talpedagoger till skyndsamma åtgärder "innan degenerationen av vårt talspråk blir än påtagligare".

Genomgående för de självutnämnda experterna på ungdomsspråk är att de sällan grundar sina påståenden på undersökningar av något slag. I stället utgår de från ytliga intryck. Påfallande ofta har de upprörda skribenterna råkat avlyssna ett gäng ungdomar på pendeltåg, buss, spårvagn, tunnelbana eller annan allmän plats. Utifrån suddiga minnesbilder av brottstycken ur ett samtal anser de sig sedan kapabla att bedöma ungdomars språk och generaliserar sina intryck till att gälla "ungdomen nuförtiden".

Det ungdomsspråk som man mest oroade sig för i början av seklet var det som användes av ungdomar i "lägre" socialgrupper. I dag gäller oron framför allt invandrarungdomars språk.

UNGDOMSSPRÅK OCH SPRÅKFÖRÄNDRINGAR

Ungdomars språk avviker alltid mer eller mindre från tidigare generationers. Det som vi uppfattar som dåligt språk är ibland helt enkelt pågående språkförändringar. Ett exempel som kommenterats ofta under 1990-talet är det lilla ordet *ba*, utvecklat ur *bara*, som i ungdomsspråket har fått en mängd nya funktioner, till exempel som markör för anföring (*Han ba: "Kom nu då!"*). Och i stockholmskan har det stockholms-e som man klagade så högljutt över på 1930-talet nu nästan helt försvunnit och i ungdomsspråket ersatts av ett mycket öppet ljud, nästan som ä-ljudet i här, något som äldre stockholmare ser på med ett visst vemod.

Förändringar av det här slaget pågår ständigt i språket, men speciellt tydliga är de i tider av sociala eller demografiska omvälvningar. En sådan period var decennierna kring 1900 strax efter den stora urbaniseringsperioden, när människor från landsbygden flyttade till städerna för att få jobb. I de barnrika arbetarkvarteren i städernas utkanter möttes ungdomar, vilkas föräldrar talade olika dialekter. I Stockholm skapade de sig en ny sorts stockholmska, bildad på det äldre Stockholmsspråkets grund men med nya uttal och en mängd nya slangord, hämtade från olika dialekter, finska och romani, zigenarnas språk. Många av dessa ord, *kul*, *tjej*, *bussig*, *stilig* och många andra, ingår nu i vårt vardagliga språk. Denna "nya svenska" kom så småningom att kallas Ekenssnacket och betraktas nu som den genuina stockholmskan.

En annan omvälvande period är den som vi sedan några

decennier är inne i. Återigen har vi haft en kraftig inflyttning till förorter i storstädernas utkanter, men denna gång inte från landsbygden utan av människor från andra länder. Och även nu kan vi skönja nya språkliga varieteter, de som går under namnet Rinkebysvenska, Albysvenska, flemingsbergiska och förortssvenska i Stockholmsområdet, Angeredssvenska och gårdstenska i Göteborg och Rosengårdssvenska i Malmö.

MÅNGA KULTURER OCH SPRÅK

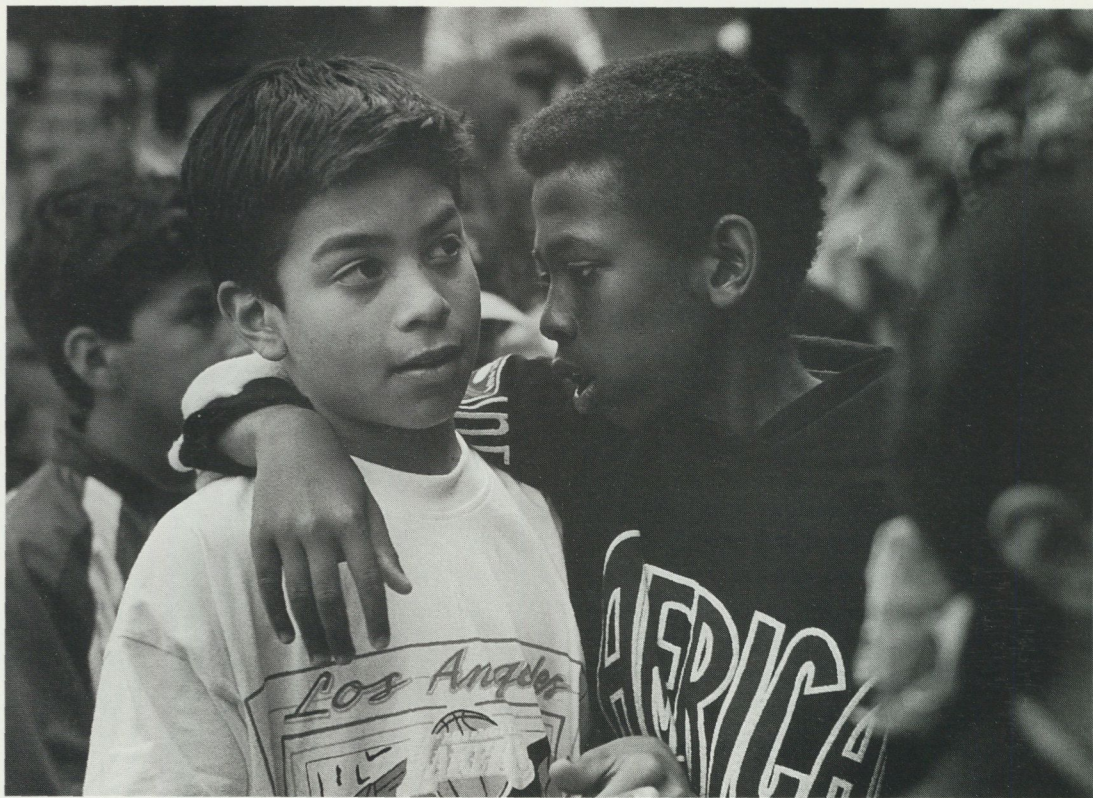
Ända fram till 1960-talet var Sverige i egna och omvärldens ögon ett enspråkigt land med en i stort sett enhetlig kultur, om än med vissa lokala variationer. (De inhemska minoriteterna som samer, zigenare och finsktalande tornedalingar bortsåg man ofta ifrån.)

Under de senaste årtiondena har Sverige blivit ett extremt mångspråkigt och i viss mån mångkulturellt land. I Sverige bor i dag människor med ca 140 olika modersmål, och den tidigare självklara enspråkigheten har bytts ut mot en flerspråkighet av tidigare oänt slag.

I så kallade invandrartäta områden lever människor från jordens alla hörn sida vid sida. I flera av områdena har majoriteten, upp till 75% eller kanske ännu mera, av invånarna någon form av invandrarbakgrund, och i samma trappuppgång möts olika traditioner, klädstilar, musiksmak och annat som ingår i begreppet kultur. En del av förstagenerationens invandrare har hög akademisk utbildning, medan andra är analfabeter, och åsikterna om politik, religion och barnuppfostran är lika varierande som den mat som lagas i köken.

Lika skiftande är den språkliga miljön. I affärer och på kafeterior och gator och torg hörs många olika språk, ibland 30–40 och i något fall uppemot 100. I denna mångfald måste svenskan användas som gemensamt språk i de dagliga mötena i affärer, på posten och mellan grannar, men även den kan vara mycket varierad. Många invandrare talar en utmärkt svenska med bara små avvikelser i uttal eller grammatik, medan andra använder en starkt bruten, ibland mycket svårbegriplig, svenska. Och även den svenska som används av de få födda svenskarna kan variera ganska avsevärt, alltifrån den lokala dialekten – stockholmska, göteborgska, malmöitiska etc. – till de svenska dialekter som inflyttare från olika delar av landet fört med sig.

Rinkeby, Stockholm. Foto Lars G. Säfström, MIRA.

De barn som växer upp i områden som dessa får tidigt andra erfarenheter, både språkliga och kulturella, än barn som växer upp i mera homogent svenska områden. De möts på dagis, fritis och lekplatser, och alltifrån tidig ålder har de kompisar och bästisar med en annan bakgrund än de själva. I skolan, där ibland mer än 90% av eleverna har någon form av invandrabakgrund och där det undervisas i upp till 40 olika hemspråk, delar de klassrum med kamrater med olika språk och kulturer. I tonåren förälskar de sig i varandra, och äktenskap över de etniska gränserna blir allt vanligare. En del av dessa barn och ungdomar är nyinvandrade, medan andra är födda i Sverige. Inte så få av dem är svenska medborgare.

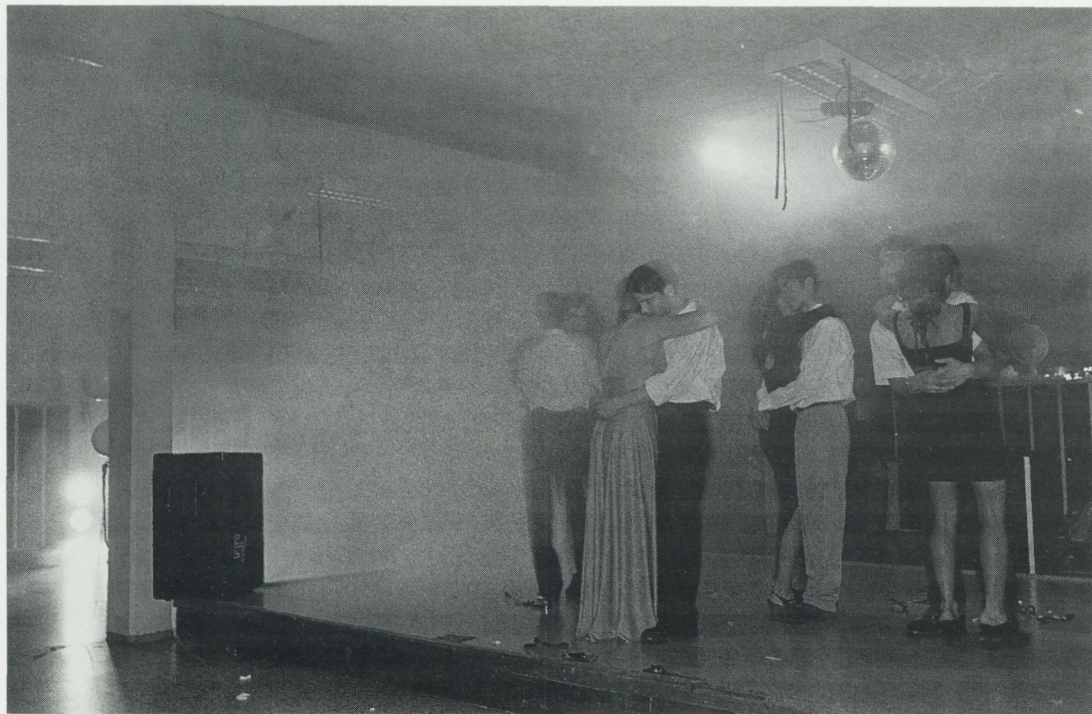
Tvärt emot vad man kanske tänker sig får barnen i områden som dessa tidigt en vidsträckt kulturell och språklig kompetens.

De får influenser från många håll, och de lär sig att det som är "fel" i deras egen, eller snarare föräldrarnas, kultur kan vara "rätt" i en annan och tvärtom. Speciellt flickorna talar ofta om olika giftermåls-seder, och många av ungdomarna är väl bevandrade i geografi, olika länders styrelseskick, religioner etc. De får också en vana att förstå svenska talad på många olika sätt, och de lär sig åtminstone något av många andra språk. "Jag kan lite av alla språk", som en tonårspojke uttryckte det. De tycks knappast uppleva den språkliga miljön som på något sätt förvirrande eller abnorm; tvärtom visar de ofta en kärleksfull förståelse för föräldrarnas svårigheter med svenskan och den svenska kulturen.

Situationen är ny för Sverige, och många oroar sig därför för hur det skall gå för de barn som växer upp i invandrarrika områden. Resulterar den kulturella och språkliga mångfalden i otrygga värstingar med ett torftigt språk? Blir barnen tvåspråkiga eller halvspråkiga? Kan de klara högre studier? Oron är förståelig,

*Avslutningsfest i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewicz.*

men några enkla svar kan knappast ges, och inte heller är bilden alltid så mörk som den ibland framställs.

SYNEN PÅ INVANDRARUNGDOMARS SPRÅK

Då och då förekommer inslag i massmedierna där invandrarungdomars språk kommenteras. En del av dessa inslag är insiktsfulla, men motsatsen förekommer tyvärr också. När exempelvis unga män med invandrarbakgrund är inblandade i våldsdåd med tragisk utgång, drar nästan ofelbart en eller flera kommentatorer slutsatsen att våldet är en direkt följd av att ungdomarna inte kan svenska – en slutledning där viktiga mellanled saknas.

Speciellt i tider av nyhetstorka förekommer inslag där språket fokuseras. Även om avsikten oftast är god, till exempel att mana till insatser för en utökad svenskundervisning, är inslagen ibland ganska stereotypa, för att inte säga fördomsfulla. I en del sådana inslag fastslår man exempelvis som ett bevisat faktum att invandrarungdomar inte får några jobb därför att de "inte kan svenska" eller talar "bruten" eller till och med "primitiv" svenska, något som i sin tur sägs leda till att de blir "värstingar" och så småningom brottslingar. Inslagen illustreras ofta av intervjuer med en eller flera tonåringar, vanligen pojkar, som oförberedda ställs inför ett antal ledande frågor, till exempel om de tycker att de talar dålig svenska, om de hellre skulle vilja ha svenska kamrater än invandrade och om de skulle vilja kunna bättre svenska. Svaren på dessa faktiskt ganska komplicerade frågor blir ofta tafatta och enstaviga. Tillfälle att tänka efter eller att tala fritt om ett ämne som ungdomarna behärskar eller är intresserade av ges sällan. Vanligen får vi inte heller upplysningar om deras bakgrund, t.ex. hur länge de varit i Sverige, sociala förhållanden eller dylikt.

I all sin skenbara självklarhet ger inslag som dessa en grovt förenklad och generaliserande och ibland rent felaktig bild av en mångfacetterad och komplicerad verklighet. Framför allt saknas elementära definitioner av viktiga begrepp. Vad menas till exempel i sammanhanget med "invandrarungdomar"? Är det ungdomar som relativt nyligen invandrat och ännu har svårigheter typiska för språkinläring. Eller menar man också ungdomar som kommit till Sverige vid tidig ålder eller till och med sådana som är födda här? Har dessa ungdomar två invandrade föräldrar eller räcker det med en invandrad förälder – som kanske behärskar

svenska mycket väl – för att svenskan skall påverkas negativt? Vilket samband har språkkunskaperna med det område man bor i och övriga sociala faktorer? Kan över huvud taget en eller några få ungdomar i en snabb intervju representera hela den mångfald av livsöden och språkkunskaper som finns bland alla dem som har någon form av invandrarbakgrund?

Och vad är "dålig svenska"? Är det till exempel ett "felaktigt" uttal? Vem har i så fall "rätt" uttal? Stockholmare? Göteborgare? Skåningar? Gotlänningar? Högutbildade akademiker?

Eller handlar dålig svenska om brister i ordförrådet? Är användning av slang och svordomar eller ord som *liksom*, *typ*, *precis* osv. bevis på torftigt språk? (Vem använder inte någon gång sådana ord?) Handlar det om obekantskap med "abstrakta" ord? (Vem kan alla s.k. abstrakta ord?) Är det bevis på dåligt ordförråd om ett stadsbarn inte kan ord som *mjölka*, *gårdsgård*, *hö*, dvs. hur hänger en persons ordförråd ihop med de erfarenheter han gjort i sitt liv? Och kan vi utgå från att ett dåligt ordförråd är orsaken till att någon i en ovan situation svarar enstavigt? Hur vet vi att han inte bara är blyg eller har fått lära sig hemma att respektfullt tiga när vuxna talar? Hur mäter man över huvud taget någons aktiva eller passiva ordförråd?

Är det i stället bristande kunskaper i grammatik som är dålig svenska? Är till exempel följande uttryck fel: *på affärn*, *berätta till någon*, *strumporna är vit*, *jag tyck om du*? I talad standardsvenska eller i skriftspråket används de knappast, men däremot är de vanliga i norrländska dialekter. Kan i så fall norrlänningar inte svensk grammatik?

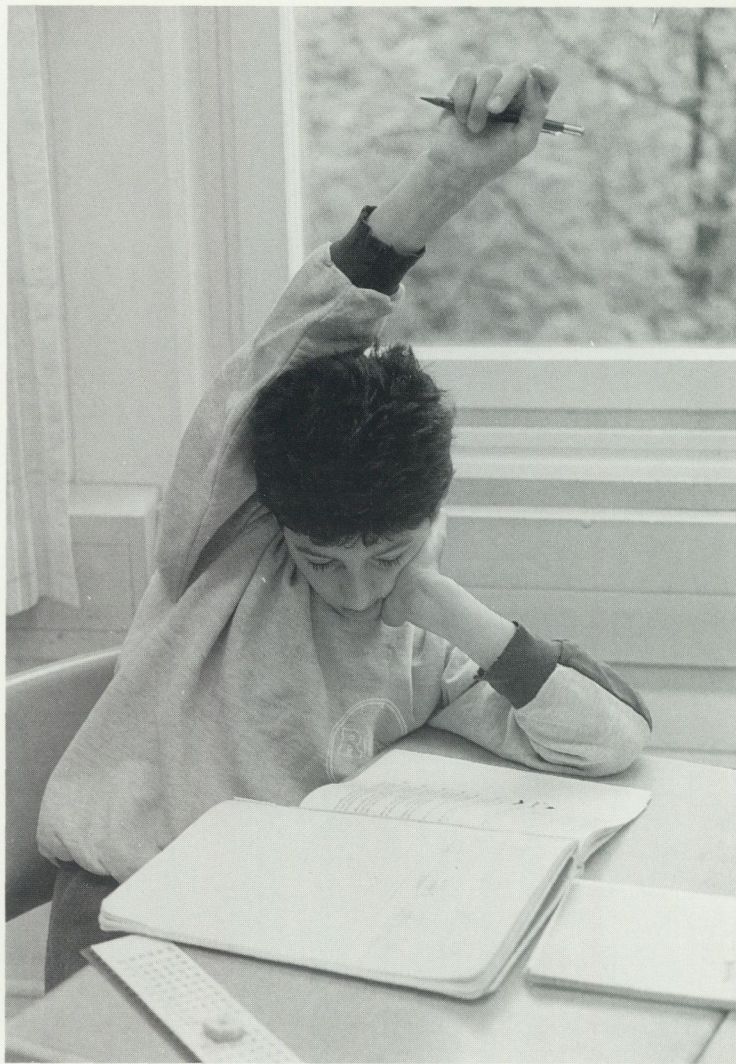
Är dåliga språkkunskaper ytterligare något annat, till exempel att inte känna till vissa artighetsfraser eller inte kunna återge skolbokens (ofta mycket abstrakta och livlösa) innehåll.

Eller menar vi med "dåligt språk" helt enkelt att någon inte uttrycker sig som "vi"? Vilka är i så fall "vi"?

Även ett litet språk som svenskan rymmer många varianter. Människor talar olika i olika områden (dialekter) och i olika samhällsgrupper (sociolekter), och ingen individ talar på samma sätt i alla situationer. Dessutom har vi ett så kallat standardspråk som vi behöver i vissa sammanhang och som har ett nära samband med skriftspråket. De olika sätten att tala fyller olika funktioner, och det ena utesluter inte det andra.

*Kvarnbyskolan, Rinkeby,
Stockholm. Foto Ann
Eriksson, MIRA.*

RINKEBYSVENSKA

Rinkeby är en förort till Stockholm som av olika anledningar kommit att stå som urtypen för invandrartäta områden. Men Rinkeby är ingalunda unikt, och det ungdomsspråk som används där och som kommit att kallas Rinkebysvenska förekommer i alla

invandrartäta Stockholmsförorter. Liknande språkvarieteter finns i andra delar av landet.

När man lyssnar till ett gäng ungdomar, uppvuxna i ett invandrarätt område, som talar med varandra på ungdomsgården, i gathörnet eller på tunnelbanan, kan man onekligen lätt få intrycket att de talar svenska på ett främmande sätt.

Det man först lägger märke till är att uttalet avviker från det på orten vanliga. Det är inte så mycket en fråga om uttalet av enskilda ljud, utan mera om en viss typ av intonation. "Stötigt" kallar ungdomarna själva sitt sätt att tala. Riktigt vad det är som ger detta intryck är svårt att komma åt. Ibland hamnar betoningen på oväntade ställen i satsen, och möjligen handlar det också om att långa vokaler blir lite kortare och korta vokaler lite längre än vad som är vanligt i svenskan.

Ett annat påfallande drag är användningen av ord som vi inte känner igen men som härstammar från de många olika språk som talas i området och som i ungdomarnas samtalsspråk används som slangord. Som i allt slangspråk har orden för 'flicka' och 'pojke', 'dum' och 'bra' och andra expressiva uttryck många synonymer. Ett vanligt ord för 'flicka' är till exempel det ursprungligen turkiska *guss*, *giz*, och andra ord är *kopella*, *munara* (grek.), *orospi* (turk.), *conyo* (spa.) och *rakli* (romani). För 'pojke' kan man få höra *kusipää* (fi.), *raklo* (romani) och *orospo* (turk.), och för 'pengar' *lover* (romani), *parra* (turk.) och *dinero* (spa.). En del av dessa ord är normalord i respektive språk, medan andra ursprungligen är "fula". Mycket vanliga är också två ord som saknar direkt motsvarighet i svenskan, utropsordet *abou* (arab., eg. 'pappa') i uttryck som *Abou vilken bil!* 'Oj, vilken bil!', samt tilltalsordet *län* (turk.), ungefär 'hörrudu' i uttryck som *Har du parra län?* 'Har du pengar?' eller *Ajde län!*, som kan översättas som 'Kom nu då!', 'Stick!', 'Lägg av!', 'Kom igen!' m.m. En del andra uttryck utgör översättningar av fraser som är vanliga i många språk, till exempel *Jag svär på min mammas grav* eller *Jag skall döda dig*. Det senare uttrycket bör inte tolkas bokstavligt, lika lite som vissa svenska uttryck, där den ursprungliga betydelsen bleknat, till exempel *Dra åt helvete!*

Dessutom används en del vanliga svenska ord ibland på sätt som avviker från vad vi är vana vid, till exempel *gå i Jag skall gå till Grekland i sommar* eller *dröja i Festen dröjer (pågår) i tre dar*.

Typiska är också vissa grammatiska avvikelser, till exempel utebliven adjektivböjning i *Sen dom blir lite rik* och prepositionsan-

vändningar som *läsa på tidningen*, *gå i dagis*, samt avvikande genus som *mitt framtid*, *en lejon* och ordföljd som i *Då det skulle bli tråkigt och Dom skiljer sig och gifter sig om*.

Drag som dessa ger lätt intrycket att talarna inte kan svenska, men å andra sidan finns det också drag som tydligt pekar på att ungdomarna är uppvuxna i Sverige och är väl bekanta med svenskt ungdomsspråk. Bortsett från intonationen är uttalet vanligen ungefär detsamma som hos svenskfödda ungdomar i samma område, och ord som *ba*, *precis*, *exakt*, *typ* och nya slangord sprids snabbt även till invandrartäta områden.

VARFÖR TALAR DE SÅ HÄR?

En del av dragen i Rinkebysvenska och liknande varieteter har otvivelaktigt med språkkontakt att göra. Om det lilla barnet under sin tidiga språkinlärning omväxlande hör *en boll* och *ett boll*, *på dagis* och *i dagis*, *gå till Grekland* och *åka till Grekland* kan det lätt dra slutsatsen att det inte är så viktigt vilken form man väljer, eftersom man ju med lite god vilja kan förstå varandra ganska bra ändå – en inte helt orimlig tanke. Det kan därför ta längre tid för barn i dessa områden att komma underfund med de ibland vacklande och svårdefinierade regler som gäller för de mest komplicerade systemen i språket, främst genus, bestämdhet, kongruens och tempus.

Men språket har också ett nära samband med våra erfarenheter. När till exempel en pojke med turkisk bakgrund, född i Sverige, tolkade *förort* som "ett ställe där det bor många invandrare", och hans kusin, likaså uppvuxen i Sverige, tolkade *vigsel* som en sorts förfest till ett bröllop, utgick de båda från sina speciella erfarenheter. Eftersom ungdomar i områden som dessa har jämförelsevis begränsade erfarenheter av svenska förhållanden – men desto större kunskaper om andra delar av världen – kan de därför ibland förefalla okunnigare än vad de i verkligheten är. Vi kan helt enkelt inte förvänta oss samma sorts kulturella och därmed språkliga kunskaper som av svenska barn uppvuxna i homogent svenska områden.

Okunnighet tycks inte vara den enda orsaken till det som ser ut som språkfel. När Sveriges Radio ville spela in Rinkebysvenska rekommenderades man tre ungdomar som garanterat talade denna typ av stockholmska. Inför mikrofonen använde ungdomarna fullständigt normalt stockholmskt ungdomsspråk, väl

medvetna om att Rinkebysvenska vanligen inte används i radio. Sannolikt har ganska många ungdomar, uppvuxna i invandrartäta områden, denna förmåga att – mer eller mindre tydligt – skifta mellan kamratspråket och ett mera "vanligt" språk. Därför hörs också varieteter som Rinkebysvenska mera på ungdomsgården och i kamratgängen än i klassrummet – såvida talaren inte genom att använda "dåligt" språk vill visa sin opposition mot skolan och vuxenvärlden, något som inte är ovanligt i tonåren.

Tvärt emot vad man kanske väntar sig tycks inte heller inverkan från modersmålet, interferens, orsaka avvikelserna i ungdomarnas sätt att tala. I en undersökning där lärare i svenska som andraspråk fick lyssna till inspelningar av invandrarungdomar, uppvuxna i Sverige, visade det sig vara mycket svårt, nästan omöjligt, att gissa vilka hemspråk ungdomarna hade (Kotsinas 1990). De grammatiska avvikelserna, "felen", är nämligen av samma typ oavsett vilket hemspråk ungdomarna har, och det uttal som används i ett och samma invandrartäta område är i stort sett detsamma. Ungdomarna kan alltså inte sägas "bryta" på arabiska, persiska, turkiska, grekiska osv.

Det kamratspråk som ungdomarna använder måste också ses mot bakgrund av hela den språkliga miljön i invandrartäta områden. Att använda bred stockholmska, göteborgska, malmöitiska osv. i en omgivning där många behärskar svenska dåligt skulle rentav kunna uppfattas som ett sätt att avgränsa sig från dem man respekterar och tycker om – föräldrar, nyanlända kamrater och andra – som om man låtsas vara "svensk". Mot denna bakgrund kan man faktiskt se både de grammatiska avvikelserna, de felaktiga användningarna av ord som *gå* och *dröja* och det avvikande uttalet som en akt av solidaritet, åtminstone hos de ungdomar som i andra sammanhang kan tala "rätt".

Ännu mindre bör man nog betrakta användningen av de många slangorden från olika språk som tecken på bristande ordkunskap. Inlån som dessa är naturligtvis en följd av den intensiva kontakten mellan många olika språk, men inlåningen är ingen automatisk process eller "smitta". Tvärtom är ungdomarna själva mycket medvetna både om från vilka språk orden är hämtade och om att orden för dem fungerar som slangord, även om de är normalord i ursprungsspråket. De är också påtagligt stolta över att kunna många synonymer för "flicka", "pojke" osv. Och även här är solidaritet och gruppsammanhållning viktiga faktorer. Den

McDonald's. Foto Gunnar Ask/Pressens Bild.

som kan orden hör till gruppen, och den som inte kan dem hör heller inte dit. Precis som andra inslag i ungdomskulturen såsom klädsel, musiksmak osv. blir orden ett sammanhållande kitt, och genom att använda ord från många språk visar ungdomarna att kamraternas språk är lika mycket värda som deras eget.

Att tonåringars behov av att med sitt språk markera grupp-sammanhållning är en viktig faktor visas också av att vissa avvikelser från svenskan, som ser ut som "fel" beroende på okunnighet, faktiskt tycks vara betydligt vanligare hos tonåringar än hos barn i förskoleåldern. Grammatiska avvikelser vad gäller genus, kongruens och prepositionsuttryck är vanliga även hos småbarnen, men däremot tycks åtminstone dagisbarn ibland ha ett mera "svenskt" uttal och även göra färre ordföljdsfel (Kotsinas 1988). Man skulle ju förvänta sig motsatsen, nämligen att barnen talar mera "korrekt" ju äldre de blir. Att exempelvis nya uttal dyker upp just i tonåren, när behovet av gruppidentitet är som starkast, är

emellertid känt även från liknande områden i andra länder, till exempel England (Hewitt 1986).

Rinkebysvenska och liknande varieteter tycks alltså ha sin bakgrund både i barnens språkinlärningsituation och i behovet av markörer för gruppidentitet. Liksom en gång ungdomarna i inflyttartäta områden vid sekelskiftet blandar ungdomarna i de nya områdena lokala språkdrag med drag hämtade från föräldragenerationens språk. De signalerar därmed att de i en mening är "svenskar", uppvuxna i Sverige som de är, men att de samtidigt har en annan bakgrund än "vanliga" svenska ungdomar. Det som förenar dem är att de alla har en icke-svensk bakgrund med rötter i andra kulturer och språk. En ny generation i en ny tid.

VILKA TALAR RINKEBYSVENSKA?

Det måste starkt poängteras att det språk som beskrivits ovan är ett kamratspråk som används av andragenerationens invandrare, dvs. ungdomar som är födda i Sverige eller har bott här sedan sin tidiga barndom. För ungdomar som kommit till landet senare är situationen givetvis en annan. För dem gäller det att lära sig svenska, en process som tar lång tid även för barn – trots den allmänna tron att barn lär sig språk så lätt.

Inte heller får det som sagts tolkas som att allt är gott och väl med det språk som används av andragenerationens invandrar-ungdomar. Liksom alla andra ungdomar i Sverige behöver de tillgång till standardspråket för att kunna tillgodogöra sig högre studier och även för övrigt klara sig i ett skriftspråksinriktat och teknikberoende samhälle som det svenska. Här är skolans insatser oerhört viktiga. Särskilt vissa avvikelser i ordförrådet, som orsakas av att ungdomarna har andra erfarenheter än vad vi normalt förväntar oss, kan leda till allvarliga missförstånd. Å andra sidan har ungdomarna som en följd av sin uppväxt en stark medvetenhet om språkliga skillnader, vilken kan vara dem till hjälp om den utnyttjas rätt. Däremot kan förakt och fördömande leda till att de tar avstånd från svenskan och det svenska samhället. Varför försöka tala som en svensk, när man på grund av namn, utseende och andra ytliga faktorer inte behandlas som en – även om man är svensk medborgare?

Onekligen finns det emellertid också i invandrantäta områden ungdomar med ett faktiskt torftigt språk och betydande inlärnings-

*Skolbiblioteket i Tensta
gymnasium. Foto Claes
Löfgren/Pressens Bild.*

svårigheter. Många har svåra upplevelser bakom sig – krig, flyktning-
skap, väntan på asyl, föräldrarnas arbetslöshet. Under sådana
förhållanden kan man knappast förvänta sig att en ung människa
mitt i pubertetsåren skall orka med att lära sig svenska och att ta
till sig den svenska kulturen.

Det finns å andra sidan också ungdomar som medvetet tillbaka-

visar ungdomsspråk som dessa. Ofta är det då fråga om ambitiösa ungdomar som arbetar mycket hårt för att kunna gå vidare till högre studier.

Slutligen får man naturligtvis inte heller dra slutsatsen att alla ungdomar med invandrabakgrund använder språkvarieteter som Rinkebysvenska. De som vuxit upp i mera "svenska" områden gör det knappast.

I invandratäta områden där ungdomar med helt svensk bakgrund är i minoritet är det inte ovanligt att även de kan använda drag som de ovan beskrivna – "men inte lika perfekt som vi" som en invandrapojke sa. I Stockholmsområdet får dessa ibland hedersbeteckningen "svenskinvandrare". De har från tidig ålder lekkamrater och vänner med invandrabakgrund, och i många fall känner de sig mera solidariska med dessa kamrater än med ungdomar från andra mera homogent svenska områden. De flesta av dem kan de slangord som invandrarungdomarna använder, och en del använder också ibland andra drag. I hemmet talar de vanligen "svenskt", men bland dem som är väl integrerade i kamratgruppen finns också en del som mera regelbundet använder det "stötiga" uttalet.

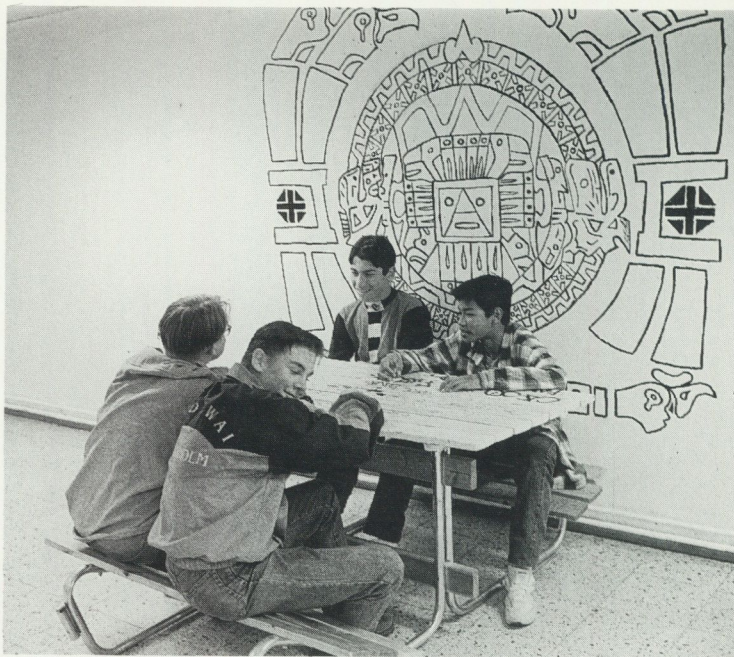
ÄR ORON FÖR UNGDOMENS SPRÅK BEFOGAD?

Oron för ungdomars språk är förståelig men inte sällan överdriven. Ofta dömer vi ungdomarnas språk efter hur vi själva talar – eller tror oss tala. Men en femton-, sextonåring är inte färdig med sin språkutveckling och kan inte ha samma ordförråd eller kunskaper om finare distinktioner i språket. Han är också ovan att uppträda i formella situationer, och inför en mikrofon kan han därför förefalla betydligt ordfattigare än vad han egentligen är. Att i målbrottsåldern modulera rösten på ett för lyssnaren behagligt sätt är heller inte lätt.

Speciellt när ungdomar "gapar och skriker" i gathörn och på skolgårdar kan samtalen för den vuxne förefalla osammanhängande, och ibland ger de intryck av gräl och onödigt bråkande. Men samtalen syftar inte i första hand till att förmedla information, framför allt inte till okända tjuvlyssnare. I stället utgör ungdomars gruppsamtal ett viktigt inslag i socialisationsprocessen, vuxenblivandet. När ungdomar munhuggs med sina jämnåriga tränar de sig i att argumentera och uttrycka sin åsikt och därmed hävda

*Rast i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewicz.*

sin plats i gruppen, och genom att hitta på nya, gärna riktigt fula slangord, tränar de sin språkliga kreativitet och visar samtidigt att de är tuffa och vågar bryta mot vuxenvärldens normer. I ungdomsgruppen är det därför viktigare att kunna skämta och ge svar på tal än att tala tydligt eller korrekt.

Men ytterst få människor bibehåller livet igenom sitt ungdomliga kamratspråk fullt ut och i alla situationer. Ungdomar växer och mognar, och beroendet av kamratgruppen och dess gillande avtar. I och med inträdet i arbetsliv och olika typer av vuxengemenskap ställs den unga personen i nya situationer där andra regler än kamratgruppens gäller, och då antar han också nya talstilar och umgängesregler, samtidigt som hans ordförråd och grammatiska säkerhet ökar. Ingenting säger att detta inte gäller även för andragenerationens invandrarungdomar.

Inte heller orsakar en viss sorts ungdomligt gruppspråk asocialt beteende, och det är heller inte bevis på bristande intelligens. Däremot har både språk och beteende ett nära samband med sociala faktorer. Den som möter förakt på grund av socialgrupp,

utseende, namn eller annat och som kanske dessutom ser för sig en framtid med arbetslöshet kan reagera både genom att använda ett av samhället icke accepterat språk och genom att bete sig på ett icke önskvärt sätt.

Inte sällan har emellertid oron för ungdomens språk djupare orsaker. När man på 1930-talet oroade sig för att det svenska språket skulle förstöras, var det i grunden fråga om en ängslan inför den sociala omvälvning som framväxten av folkhemmet innebar. En utflyttning från de trångbodda arbetarkvarteren till bättre bostäder hade inletts och arbetarungdomar började kunna studera och ta sig upp i samhället. Kontakten mellan samhällsklasserna ökade – något som inte sågs med välvilja av alla – och medelklassungdomarna tog upp drag ur ekenssnacket, som de uppfattade som tufft, samtidigt som arbetarklassungdomarnas språk också förändrades. Oron steg för att medelklassungdomarna inte bara skulle ta efter arbetarklassungdomarnas språk utan även deras – som man tyckte – ”dåliga” och ”omoraliska” beteende. I efterhand vet vi att trettiotalsungdomarna inte blev vare sig mera brottsliga eller på annat sätt sämre än andra generationer, och inte heller förstördes stockholmskan eller svenskan.

Vad som kommer att hända med Rinkebysvenskan och liknande varieteter i framtiden kan vi inte sia om i dag. Det beror helt på ekonomiska, sociala och demografiska faktorer. Om segregeringen mellan invandrare och svenskar ökar kan de nya ungdomsspråken leva kvar i invandrantäta områden och utvecklas till speciella dialekter. Men om invandrarungdomarna, liksom 1930-talets arbetarungdomar, får chansen att ta sig fram i samhället kan det också hända att dessa nya varieteter försvinner helt eller delvis. I det senare fallet kan de lämna vissa spår efter sig, till exempel en del slangord vilka – precis som en gång vissa ord ur Ekenssnacket – så småningom ingår i vårt vardagliga tal, utan att vi är medvetna om deras ursprung eller känner till att de en gång betraktats som dåligt språk.

Men vad som än händer med dagens ungdomsspråk måste vi nog vänja oss vid att nya identiteter uppstår och att många därför även i framtiden talar svenska på ett nytt och för oss lite främmande sätt. I en värld där snabba och förhållandevis billiga kommunikationer gör det möjligt för allt fler att förflytta sig som turister, invandrare och flyktingar kan vi knappast räkna med enspråkighet och monokultur.

*Dagis. Foto Tommy Olofsson,
MIRA.*

HUR FRÄMMANDE FÅR BARNEN BLI?

Rawia Morra

Att många av dem som föds här som andra generationens invandrare tvingas göra om föräldrarnas resa är ingen nyhet. Och det är heller ingen nyhet att denna resa ofta blir minst lika svår och chockartad som föräldrarnas. Andra generationens invandrarbarn upptäcker plötsligt att de hamnat i en främmande omgivning med ett språk som inte på något sätt liknar det som de är vana vid, trots att de levt hela sitt liv mitt i denna omgivning fysiskt sett.

Under den tid jag arbetade inom förskolan träffade jag många barn som gjorde denna resa och kunde på nära håll följa dem trots att jag på den tiden själv saknade möjlighet att reda ut saker och förstå sammanhang. Jag hade levt ett liv som fjärmade mig från andra invandrare. Jag hade bott och arbetat mitt bland svenskarna och hade ett fungerande socialt nätverk. När jag senare jämförde mig med andra invandrare kände jag att jag tillhörde en annan värld. Jag var så försvenskad i mitt vardagsliv att jag hade svårt att förstå andra invandrare och deras livsvillkor. Jag hade under alla mina år i Sverige haft ett arbete att gå till och alltid haft någon kurs på gång eller så satt jag hemma och läste och skrev och förkovrade mig i det svenska språket när jag inte umgicks med mina svenska vänner.

Jag hade lärt mig svenska jämförelsevis fort och grundligt. Jag minns att jag gick i skolan i ett halvt år direkt efter min ankomst till Sverige och där var jag minst sex timmar om dagen. Mina lärare hade förstått att inläringen av det nya språket för mig och mina kamrater handlade om mycket mer än att bara lära sig ett språk. I själva verket handlade det om livet, livet i det nya landet. Direkt efter att vi avslutat kursen 1986, hade jag och alla andra i min grupp ett arbete att gå till. Arbetsförmedlingen kontaktade

oss och erbjöd oss arbeten som ingen av oss kom på tanken att tacka nej till. För inte heller det handlade på riktigt om ett arbete utan om det nya livet.

Mina första arbetsår var en fascinerande resa i språket. Jag arbetade inom hemtjänsten och den största arbetsuppgiften jag hade då var att lyssna och prata. Jag hade turen att arbeta med en del svenska pensionärer som hade ett rikt språk och som också hade tid och lust att förklara för mig när jag inte förstod. Resan i det svenska språket blev också en resa i mitt eget medvetande. Jag fick plötsligt redskap att uttrycka saker och ting på ett sätt som skilde sig radikalt från uttrycksättet på arabiska. Vissa saker var omöjliga att uttrycka på svenska, medan andra som var omöjliga att uttrycka enkelt på mitt modersmål blev möjliga på det nya språket. Jag måste erkänna att inlärnningen av det svenska språket alltid var en stor glädje för mig.

Glädjen över upptäckterna var dock inte ensam härskare i mitt nya liv med det nya språket. Där rådde också sorgen, förtvivlan och skräcken. Sorgen över alla missförstånd som gjorde känslan av främlingskap allsmäktig. Förtvivlan över att inte kunna leva på riktigt med alla aspekter av det nya språket. Sorgen över att inte kunna skratta åt ett svenskt skämt eller begripa enstaka vardagliga uttryck. Skräcken över att bli stämplad som idiot tio gånger om dagen för att man inte hängt med eller svarat något i stil med goddag yxskrift. Allt detta gjorde att jag blev besatt av det svenska språket. Jag kunde komma på mig själv med att tänka på det nya språkets inre strukturer när jag talade med folk, när jag läste, när jag åt, på bio, på teater, ja till och med i sömnen. Jag kunde skratta över hur min hjärna arbetade självständigt och löste språkliga problem åt mig till och med när jag inte var riktigt medveten om dem eller när jag inte hade gett dem en sekund av min vakna tid.

Allt detta hade jag lämnat bakom mig 1992, när jag träffade invandrarbarnen som jag skulle arbeta med. Mycket av min egen osäkerhet var borta och det tog tid innan allt väcktes till liv igen. Det dröjde innan minnen från min egen tid som språkhandikappad i ett främmande samhälle kom till ytan igen.

Min språklöshet måste ändå ha varit mycket naturligare och lättare för mig att handskas med eftersom jag inte var född här. Jag hade kommit hit som vuxen och hade två andra språk som jag kunde ta till hjälp när jag behövde uttrycka mig eller när jag behövde tänka klart. Nu kom jag i kontakt med barn som inte hade

Rawia Morra. Foto Anders K. Johansson.

ett språk. Jag kom också i kontakt med barn som hade små bitar av flera språk, ibland ända upp till fyra. Men jag kom också, tack och lov, i kontakt med barn som tryggt kunde uttrycka sig på upp till tre språk.

Redan under min första arbetsdag på en av de fem förskolor jag kom att arbeta i samtidigt, upplevde jag något mycket märkligt. En libanesisk flicka som var fem år gammal och som lekte, skrattade och verkade tala en utmärkt svenska, spärrade upp ögonen och frågade mig gång på gång om jag verkligen talade arabiska. Jag försäkrade henne att jag verkligen gjorde det och sjöng en liten libanesisk barnramsa för att visa henne. Flickan skakade instämmande på huvudet och log. I nästa sekund klamrade hon sig fast vid mig, lutade sitt huvud mot mitt och blev alldeles tyst. När jag talade till henne igen svarade hon inte på det jag sade utan satte istället igång och berättade för mig om allt som hon var arg på och allt som gjorde henne ledsen. Det var en märkligt lång monolog

på en barnslig libanesisk-arabiska som hon avslutade genom att trycka mitt bröst en aning bakåt för att kunna stirra mig rakt i ögonen som om hon förväntade sig ett svar. Något svar hade jag inte. Jag kramade om henne och förblev tyst.

Så började min resa med barn som hade arabiska som modersmål men som alla var födda i Sverige. Barn från Irak, Libanon, Algeriet, Tunisien, Libyen, Eritrea, Kurdistan och Syrien. Barn som var svenskar fast inte på riktigt. De bodde i kvarter där svenskar av svensk härkomst var mycket få. Där hörde de ett virrvarr av språk som inte liknade varandra och som för ett barn måste te sig som en absurd symfoni. Saken blev inte mindre komplicerad av att de egna föräldrarna ofta inte använde hela sitt språk när de talade till barnen, eller talade olika språk med dem och växlade till bruten svenska när det hettade till.

En syn som jag aldrig glömmar var en liten pojke som just hade börjat på dagis och var oerhört osäker. En gång blev han slagen, av en äldre flicka, och grät. En svensk förskolelärare kom och bar honom och försökte trösta honom. Pojken tystnade en stund och lyssnade förvånat till förskolelärarens tröstande ord. När han inte förstod något av vad hon sade började han gråta igen och den här gången lät han ännu mera ledsen. När jag då sade ett tröstande ord på arabiska såg han mig i ögonen länge. Det hade han inte ens försökt göra med den svenska förskoleläraren. Här handlar det givetvis inte om någon fördomsfullhet från pojkens sida. Han var för liten för det. Hade han förstått ett enda ord av det fröken sade så skulle han förstås ha låtit sig tröstas.

Det tog ett tag innan jag förstod hur mycket språk var och en av barnen hade. Jag lärde mig att se deras kroppsspråk och att lyssna till deras tystnad. Att läsa deras ansiktsuttryck och att acceptera deras rastlöshet. Allt hade sin förklaring. De oförklarliga gråt-attackerna, raseriet, ilskan, ironin, slagsmålen, fnissen, allt var surrogat för något annat. Något som de inte kunde säga med ord.

Det var fascinerande att se hur de barn som hade ett språk kunde ägna sig åt att utveckla andra sidor av sin tankeverksamhet och hur de kunde koncentrera sig på det de höll på med. Utan de överdrivna grimaserna och utan de oförklarliga uppbrotten. De var i allmänhet barn till föräldrar som hade god utbildning, som hade bott i Sverige länge och hade ordnade sociala förhållanden. Det var föräldrar som målmedvetet ägnat sig åt sina barns språkutveckling och lagt ner både den tid och det arbete som behövdes

för det. De språklösa barnen hade däremot föräldrar som själva talade dålig svenska. Föräldrar som hade svåra upplevelser från tiden i hemlandet som de ännu inte bearbetat. Föräldrar som brottades med arbetslöshet, eller hade arbeten som förstärkte deras isolering. Föräldrar med långa sjukdomsperioder eller förtidspensionering.

I början visste jag inte hur jag skulle gå tillväga för att arbeta med så många barn, med så olika förutsättningar och så kort tid till förfogande. Jag hade ofta upp till nitton barn på fem olika arbetsplatser men endast trettio arbetstimmar per vecka, inklusive planering och personalmöten.

Just när jag var på väg att ge upp mina förhoppningar om goda arbetsresultat med en del av barnen, upptäckte jag att många av de nitton barnen var fascinerade av de arabiska bokstäver som jag hade hängt upp i förskolorna på färgglada affischer och med olika motiv. När jag frågade om de ville lära sig dessa ordentligt fick jag ett jubel till svar. Jag hamnade nu i ett dilemma. Jag skulle arbeta med barnen muntligt enligt alla möjliga och omöjliga direktiv och önskemål, som jag fick från kommunen och förskolorna, och jag skulle "göra olika saker" med dem – helst ute.

Istället kom vi att sitta inne den mesta tiden. Vi skrev och undersökte och talade om bokstäverna och skrev igen och kollade i vilka namn de förekom och i vilka ord. Barnen bytte ut det vanliga memoryspelet och gjorde egna kort att spela memory med, kort med arabiska bokstäver på.

Hemspråksundervisning i spanska. Dagis i Årsta. Personerna på bilden har inget samband med artikeln. Foto Ann Eriksson, MIRA.

*Dagis i Knivsta.
Personerna på bilderna
har inget samband med
artikeln. Foto Birgit
Brånvall.*

Barnens enorma intresse för det arabiska alfabetet gjorde att jag fortsatte med det. När de hade lärt sig bokstäverna började vi kombinera olika ljud och stavelser och enkla ord. Utan att veta exakt hur det gått till fann jag att jag fått en stark språklig kontakt med barnen. Bokstäverna hade enbart varit en punkt kring vilken vi kunde bygga hela vårt umgänge och det hade vi gjort. Vi började tala arabiska på allvar med varandra. Först om bokstäverna och sedan om annat. Vårt språk blev en cirkel som växte för varje dag.

Nu dök dock ett problem upp. Barnen kom från olika länder och hade vitt skilda dialekter. Min vilja att utgå från det barnen redan hade, hade lett till att vi utgick från ord och uttryckssätt de ägde plus de klassiska arabiska som vårt arbete med alfabetet tillät. Vi hade därmed skapat ett eget språk där det ingick ord från alla de olika dialekterna bland barnen. Det fungerade utmärkt, men nu var det föräldrarna som kom med invändningar. Jag hade inte svårt att förstå deras argument. Jag visste att jag själv skulle ha blivit förvånad om jag haft ett barn som en dag kommit hem och sagt något på irakisk eller egyptisk dialekt.

Denna verklighet hade dock inte jag skapat. Den hade skapat sig själv. Barnen var sig själva helt enkelt när de talade och jag ville inte börja med att tala om för dem att det inte dög. Jag försökte istället odla det de hade. Något annat hade varit omöjligt att genomföra. Det enda jag kunde göra var att lägga tonvikten på den klassiska arabiska som barnen förr eller senare skulle lära sig för att kunna läsa och skriva.

Under tiden hade den svenska personalen på de olika förskolorna gjort sina erfarenheter av effekten av min närvaro där. De hade också dragit slutsatser men utan att riktigt dela med sig några av sina åsikter till mig. Endast på en av fem förskolor hade jag fullt stöd och förtroende och det var på det stället där problemen var störst. På de andra var det min närvaro som betraktades som det största problemet.

Min närvaro avslöjade sidor hos barnen som den svenska personalen inte visste något om och som de inte heller visste hur de skulle hantera. Närheten mellan mig och barnen, som ofta var språkbetingad, ledde till en slags svartsjuka bland den personal som arbetat länge med barnen och ägnat dem mycket av sin uppmärksamhet och sina känslor. Av någon anledning blev min relation till barnen alltid färgad av det som de hade varit med om hemma. Jag fick till exempel veta att en släkting hade varit och

hälsat på. Jag kunde få höra vad man åt hemma, om någon hade ramlat och vem som var arg på dem. Tydligast återspeglade förhållande till mig förhållande till den egna modern. Om jag nu talade samma språk som hon, varför gjorde jag inte i övrigt som hon? Hur kom det sig att jag drack kaffe utan socker medan mamma mest drack te och med mycket socker i?

Jag vågar påstå att när jag och barnen talade arabiska, ett språk som personalen inte förstod, upplevdes detta som något hotande. Det hände inte sällan att personalen avbröt oss och undrade vad vi pratade om. Varför lekte vi si eller så? Det dröjde inte länge förrän alla möjliga och omöjliga former av sabotage sattes i verket.

Plötsligt var min närvaro där och mina arbetsvillkor underkastade förskolans villkor för dagen. Brist på svensk personal på grund av semester eller sjukdom gjorde mina arbetsvillkor omöjliga, då jag förväntades arbeta med de arabiska barnens språk samtidigt som jag skulle ha hand om svenska barn. Mina fyra timmar per förskola och vecka ansågs ofta utgöra onödigt slöseri med resurserna. Vid varje lunch jag åt på en förskola med barnen, reste sig personalen och gick till sina arbetsuppgifter och frågade om jag inte ville ta hand om disken. Utan att veta hur förvandlades jag till diskerska på fyra av fem förskolor.

När jag protesterade och försökte förklara att detta inte gick i längden kom förskolechefen och förklarade att jag skulle arbeta på förskolans villkor. Om det inte passade mig? Ja, över huvud taget visste man ju inte hur länge mitt jobb skulle finnas kvar. Vid sådana tillfällen tog jag kontakt med hemspråksassistenten, som ordnade möten mellan mig och förskolans ledning och personal men utan att vi någonsin gjorde annat än åstadkom än mindre utrymme för mig att utföra det arbete som jag hade betalt för.

Det förhållande jag hade etablerat till barnen började förstöras utifrån. Plötsligt fick jag meddelanden efter personalmöten som jag inte fått delta i rörande ändringar i mitt arbetsinnehåll. Man förväntade sig till exempel att jag skulle tillbringa mera tid med barnen ute i skogen och på gården. Visserligen förstod den svenska personalen att vi "invandrare var rädda för kyla" men så och så skulle det vara. Jag trodde knappt mina öron vid sådana tillfällen. Jag visste inte hur jag skulle motivera barnen för en runda till i skogen när de just hade kommit därifrån. Inte heller kunde jag förklara för dem varför vi inte fick hålla på med våra bokstäver och våra små bilder och kassetter och varför vi måste

tillbringa eftermiddagen på gården fast de varit där hela förmiddagen.

Barn som skulle vara med mig placerades i annan aktivitet medan jag förväntades övervaka de svenska barnen på gården. Barnen som hela veckan hade haft snickeriet på två meters avstånd fördes till snickeriet just när jag kom in genom dörren. Någon gång lyckades jag följa med någon av pojkarna på de nyss föreslagna aktiviteterna men ofta var det omöjligt. Planerade besök på badhuset fick omplaneras på tio minuters varsel då man meddelade mig att jag inte kunde följa med. Om det inte passade mig? Då behövde jag inte komma dit mera.

Efter ett tag slutade de arabiska barn som stod mig mycket nära att visa något intresse för mig i närvaro av svensk personal. Det var först när de gick ut ur rummet som barnen hoppade upp och hälsade på mig och kramade om mig. Annars ändrade de inte en min och låtsades inte om min existens. Så småningom började några av de större barnen sucka och svära lagom högt så att den svenska personalen kunde höra, så fort jag kom in genom dörren. De höll sig på avstånd så länge vissa av den svenska personalen fanns kvar inom synhåll. De närmade sig först när vi blev ensamma i rummet och kastade sig då över det arabiska alfabetet och de arabiska böckerna.

Värst tyckte den svenska personalen om de arabiska barnsångerna som fanns på kassetter som vi lånade från biblioteket. Ofta var det kassetter med sagor och berättelser som med jämna mellanrum gick över till sång. Barnen hade då för vana att ställa sig upp och dansa till musiken. Vi sådana tillfällen fick de svenska barnen gärna vara med, och de dansade lika glatt som de tunisiska eller de libanesiska barnen. Men då dök någon förskräckt förskolelärare upp och sade åt barnen att sluta hoppa och apa sig. Ironiskt nog befann vi oss alltid i kuddrummet vid sådana tillfällen, där det ju är meningen att barnen ska hoppa.

När jag gjorde personalen uppmärksam på deras fördomar och förmynderi över de föräldrar som hade främmande ursprung rann bägaren över. Man förväntade sig att jag skulle delta i pratet om hur hopplösa invandrarföräldrarna var när det gäller allt mellan himmel och jord. De kunde inte handla kläder åt sina barn för kläderna var för fina, för fula, för tunna eller för tjocka. Enligt den svenska personalen svettades de arabiska barnen mest ibland, och ibland var det de som frös mest. De åt säkert mycket dålig mat

hemma och sov för lite, etc. När jag talade om faran med dessa attityder försökte man förstöra föräldrarnas förtroende för mig på många sätt. När inget lyckades försökte man övertyga de muslimska föräldrarna om att jag var mindre lämpad för arbetet med deras barn för att min klädsel inte passade in i deras hemkultur. Jag skulle bära "mera passande kläder", för att kunna undervisa arabiska barn för jag var ju arab. Att den svenska personalen var lätt klädd kunde inte skada. Det var ju jag som var "muslim". Jag försökte ta reda på vad man menade med "mera passande kläder" men lyckades aldrig med det. Jag bar till exempel aldrig korta byxor eller för korta kjolar eller genomskinliga kläder över huvudet på arbetet. När det var dags att förlänga anställningstiden hos kommunen kunde jag inte förmå mig att skriva på. Jag valde arbetslösheten.

Jag är ändå mycket tacksam över den tid jag arbetade med de arabiska barnen. Jag tror att jag lärde mig lika mycket som jag lärde ut. Jag förstod hur livsnödvändigt det är att äga ett språk. Jag upptäckte hur mycket jag hade fjärrmat mig från mitt arabiska språk. Jag kom på att jag själv hade tappat en del av det språk som var mitt modersmål. Detta tror jag var den främsta anledningen till att jag började studera arabiska på universitetet.

Jag kom till kursen i arabiska med stor sorg. Dels hade jag förstått att jag var mycket mera arab och muslim än jag hade anat och att jag inte ägnat min identitetsutveckling tillräckligt mycket tid och kraft, dels hade jag förstått att jag hade varit blind för den konflikt det innebar att vara en palestinsk-svenska. Konflikten hade alltid funnits där, insåg jag, men jag hade aldrig varit villig att se den. För mig hade det från början varit självklart att jag var palestinska och svenska. Det hade aldrig varit svårt innan jag arbetade som hemspråkslärare. Konflikten fanns inte hos mig. Den fanns bland svenskarna, både hos individer och hos institutioner som den svenska förskolan. Detta, underligt nog, förstärkte mitt behov att studera arabisk litteratur, historia och språk för att bättre klara av att leva som palestinsk-svenska.

Konflikten i de förskolor jag arbetade i handlade inte om mig utan om den andra generationens invandrare, de nya svenskarna. Vanliga hederliga svenska förskolelärare och barnskötare ville inte förstå hur viktigt det är för ett irakiskt barn att få vara irakiskt och hur viktigt det är för ett libanesiskt barn att få vara libanesiskt i ett Sverige med många ghetton, där de egna föräldrarna inte

tillåts att känna sig som svenskar och leva ett svenskt liv i Sverige. Arbetslösheten och den sociala isoleringen i det nya landet gör libanesen mycket mera libanesisk än han någonsin varit i Libanon och gör algeriern mycket mera algerier än han någonsin drömde om att vara i sitt hemland. Den egna kulturen blir en livlina i en omgivning som inte öppnar sina dörrar för dem som är olika, och som bara framhäver och understryker det som uppfattas som konstigt, opassande och fult. Andra generationens invandrare har i massmedia ofta figurerat som bråkmakare och värstingar. Varför somliga är bråkmakare och värstingar är det inte många som frågar sig. Jag tror att ett svar är att dessa ungdomar inte kan tala, inte kan uttrycka sig och inte får vara det de är utan att behöva skämmas över det.

Någonstans tänkte den svenska personalen på de arbetsplatser som jag arbetade i, medvetet eller omedvetet, att nej, tro inte att vi ska tillåta att det blir araber av dessa barn. Araber som inte ens kan tala svenska och som inte ens kan köpa användbara kläder åt sina barn.

Jag har aldrig varit så lättad över något som att jag tog steget att säga upp mig från arbetet där. Jag sade vad jag tyckte och valde arbetslösheten framför att bli delaktig i en bisarr komedi.

Jag är inte omedveten om den roll som politiken spelar i detta sammanhang. Under den borgerliga regeringens tid var frågan om hemspråksundervisningens berättigande på tapeten var och varannan vecka. Ofta tyckte jag att de borgerliga partierna ville skylla hela statsskulden på hemspråksundervisningen. Och ofta sades det att man inte förstod varför svenska barn skulle undervisas i arabiska eller spanska. Man hade inte förstått att dessa barn aldrig tillåts bli svenska och att det avgörande beviset för detta var att dessa barn oftast inte talar svenska. De enda som känner till dessa barns villkor är lärarna som arbetar i de nya ghettona. Det är dessa som bör få komma till tals i fortsättningen och i mindre utsträckning de politiker som skickar sina barn till dyra privatskolor, eller som själva har fått gå i sådana.

Själv ser jag med fasa på utvecklingen inom det svenska skolsystemet. Snart har invandrarföräldrarna två alternativ. Det första är att skicka sina barn till den kommunala skolan. Där riskerar de att aldrig få lära sig svenska på grund av att kunskaperna inom det egna modersmålet inte tas tillvara och utvecklas. Det andra är att skicka sina barn till den nya typen av privatskolor som ofta har en

snäv religiös och etnisk prägel. Förr i tiden handlade det om katolska och judiska skolor. Snart får vi sikhskolor, buddhistiska skolor, sunnimuslimska och shiamuslimska skolor på samma sätt som vi har Livets ord-skolor.

Jag är en troende människa och har aldrig haft något emot religionen. Jag tror också på barnens rätt till att växa upp i det mångkulturella samhälle som Sverige är idag. Jag har inget emot religionsundervisning i privata skolor vid sidan om den vanliga kommunala skolan. Däremot har jag mycket emot att man isolerar barnen i små kulturella öar där de inte kan träffas och lära känna varandra på ett naturligt sätt. När ska det judiska barnet få träffa det sunnimuslimska? När ska det svenska, kristna barnet träffa det shiamuslimska? När ska det shiamuslimska barnet träffa det sunnimuslimska? I något slagsmål på tunnelbanan med skjutvapen och knivar inblandade, medan vi andra sitter i våra soffor och förskräckta tittar på tevebilderna, och undrar vad det är för fel på dagens ungdomar? Kanske borde vi börja undra vad det är för fel på oss vuxna.

Personerna på bilden har inget samband med artikeln. Dags i Malmö. Foto Tommy Olofsson, MIRA.

Till priset av främlingskap att kunna bjuda barn – och kanske ännu mera barnbarn – på utbildning, välfärd och frihet. Mustafa och Engin Akan, farfar och sonson, på utställning "Adress Botkyrka" 1991. Foto Annick Sjögren.

BRIST PÅ RESPEKT, MEN FÖR VEM?

Annick Sjögren

Föräldrar kan bara uppfostra sina barn för en annan tid än sin egen. Invandrarföräldrar måste dessutom uppfostra dem i ett främmande land.

Uppfostran delas mellan hemmet och skolan och målet är att förse barnet med en uppsättning kunskaper och värderingar användbara i den framtidsvärld som föräldrar och lärare tror sig kunna förutse. Medan hemmet siktar på att forma den privata människan är skolans främsta uppgift att utbilda medborgaren. Vad händer när de två ansvariga institutionerna, hemmet och skolan, utgår från olika referenser och siktar på skilda framtids-
vyer?

Inom ramen för ett större forskningsprojekt om miljöns inverkan på språkinläringen hos barn till invandrarföräldrar studerar jag relationen mellan föräldrar med utländsk bakgrund och den svenska skolan. De två klasser som ingår i fältarbetet utgör en integrerad del av en vanlig statlig skola, men med den skillnaden att man arbetar med två parallella undervisningsspråk, svenska och engelska. Klassernas totalt 43 elever representerar 18 olika länder. Ett enda barn har två helt svenska föräldrar. Övriga föräldrar kommer från länder som Finland, England, Grekland, USA, Pakistan (elva barn), Turkiet, Libanon, Sudan, Kenya, Etiopien, Somalia, Eritrea, Ghana, Senegal, Sri Lanka och Vietnam. De flesta familjerna kommer sannolikt att stanna i Sverige, även om många behåller tanken på att flytta tillbaka eller vidare till ett tredje land. Några få barn tillhör tjänstemanna- eller forskarfamiljer med en planerad bosättningstid på tre till fem år i Sverige.

Föräldrarna har medelklassbakgrund och flera har högskoleutbildning.

Här presenteras ett antal tankar som väckts av den pågående undersökningen om invandrarföräldrars perspektiv på mötet med den svenska skolan.

Med invandrarföräldrar menar jag föräldrar med utländsk bakgrund bosatta i Sverige under åtminstone en betydande del av barnens skolgång. Det kulturella och ideologiska avståndet mellan en stor del av föräldrarnas ursprungsländer och Sverige skiljer sig avsevärt. Andra faktorer av betydelse är socialt ursprung och utbildningsnivå. En jämförbar utbildningsnivå behöver dock inte betyda att man delar samma grundläggande världssyn och principer. Bakom yttre likheter kan skillnader finnas som ibland leder till desto större missförstånd. Med invandringen motiveras föräldrarna att ännu mer än i hemlandet bearbeta det självklara i sin egen tradition, nämligen för att hitta en uppfostringslinje anpassad till den nya omgivningen. De kan närma sig den svenska uppfostringssynen eller i vissa fall tvärtom sträva att motarbeta den.

INVANDRARFÖRÄLDRAR OCH DEN SVENSKA SKOLAN

Skolans uppgift är att leda ett barn som först varit socialiserat i hemmet in i samhällslivet. I undervisningen såväl som i klassens sociala umgänge sker ett möte mellan skolans och hemmets värderingar. De tankar som väcks hos föräldrarna kan belysas från tre inkörsportar, vilka kan benämnas kunskapssyn, språkstrategier och socialisering. Vilka kunskaper vill skolan ge barnet? Vilken plats har språkundervisningen? Vilken syn på samhället och på sociala relationer tillhandahåller skolan? Ju mer föräldrar och lärare delar kulturell och ideologisk bakgrund, desto mindre dramatiskt blir mötet. Ju mindre de delar, desto mer laddade blir frågorna.

KUNSKAPSSYN

Alla föräldrar i den undersökta gruppen är överens om att skolans främsta uppgift är att förse barnen med baskunskaper, dvs. att kunna läsa, skriva och räkna samt att utveckla sin språkliga

*Årstaskolan, Stockholm. Foto
Lars Epstein/Pressens Bild.*

förmåga, först i svenska för dem som tänker stanna i Sverige, sedan av olika skäl även i engelska. Rätt stora olikheter kan förekomma i de representerade ländernas undervisningsschema, men föräldrarna accepterar detta som en del av den nödvändiga anpassningen till ett nytt land.

Skiljelinjen verkar i stället gå vid undervisningsmetoden. Sättet att inhämta och utveckla kunskap är relaterat till sättet att se på människan, och där uppstår skillnader som leder till ömsesidiga misstolkningar och missförstånd.

I dagens Sverige framhävs individens betydelse. Idealet är jämlikhet mellan människor. Alla bör ta ansvar för sig själva och samtidigt känna sig delaktiga i kollektivet. Svenska skolans lärare ser eleverna i första hand som individer med lika värde och med universella drag. Deras personliga utveckling bör bidra till det framtida samhällets byggande innan den gagnar familjeenheten eller den etniska gruppen. Individerna är viktiga, men också utbytbara. Skolan strävar till att avskaffa konkurrens, som särskiljer elever, och intellektualism, som inte kan vara allmänt tillgänglig – även om det inte formuleras så. Barnen får gärna vara *duktiga*, men inte *intelligenta*. Vid skolavslutningen firas den som varit bästa kamrat, inte den som varit bästa elev. Den svenska skollagen kräver att varje barn tillåts att utvecklas i sin egen takt och får möjlighet att tillägna sig de färdigheter, bland annat ett eventuellt hemspråk, som gör honom eller henne till fullvärdig medlem av samhället. Det viktiga är att barnen lär sig hitta och bearbeta kunskaper, att de tränar självreflexion och ifrågasättande, att de lär sig samarbeta med lärare likaväl som med kamrater. Den moderna skolans uppgift är att förse dem med livets bruksanvisning mer än med exakta och detaljerade kunskaper.

För föräldrar uppfostrade med en mera familje- än samhällsinriktad ideologi kan det vara svårt att förstå skolans outtalade kod som syftar till att kunskapsinhämtning underordnas jämlikhet- och individualiseringsprinciper. För många av dem är kunskaper liktydigt med hårda fakta som måste läsas in, i vissa fall läras in utantill. Undervisningens syfte är ingalunda att utveckla barnets individualitet, identitet eller självansvar, utan att förse det med ett kunskapskapital som är oberoende av självet, och därför blir mätbart med prov och betyg. Krav på kontroll, betygssättning, bestämda scheman och hemläxor återkommer gång på gång. Dessa föräldrar förstår inte att den mjuka, osynliga inlärningspro-

*Kvarnbyskolan, Rinkeby,
Stockholm. Foto Ann
Eriksson, MIRA.*

cess som präglar en svensk klass syftar till en långsam men säker förstärkning av deras barns individualitet. Här finns dock en paradox. Även om idealet är att barnens utveckling skall ske oberoende av hemmets resurser så att en verklig jämlikhet uppnås, delar alla svenska lärare och svenska föräldrar en gemensam kunskapsbas och gemensamma referenser som invandrarföräldrarna är utestängda ifrån.

I vår tid när varje skola förväntas profilera sig, har flera skolor i invandratäta områden valt natur och miljö som särskilda ämnen. Detta är ett sätt att ge barn med ursprung i exempelvis Turkiet, Sydamerika eller Somalia möjlighet att lära känna och uppleva den svenska naturen – som allt mer presenteras som symbol för Sverige. Å andra sidan riskerar denna betoning på naturlära att öka klyftan mellan hemmet och skolan. Föräldrar från Bagdad eller Mogadishu kan aldrig visa samma engagemang kring skogsvård eller paddling som de svenska lärarna försöker väcka hos barnen. Många kommer att förbli främmande för den del av undervisningen som så starkt används för att symbolisera Sverige och svenskheten. Risken blir att en mentalt svårgripbar undervisning hindrar ett närmande mellan skilda referensvärldar.

Bland invandrare med högre utbildning är det få som i Sverige når den yrkesnivå som de skulle ha kunnat nå i hemlandet. Viktigt blir det därför att barnen lyckas. Barnens framgångar kan rättfärdiga många av de svårigheter och besvikelser som utvandringen medfört, även det svek många känner gentemot landsmän som stannat i hemlandet. För alla dessa föräldrar representerar skolan dörren till framgång. Men hur kan man kontrollera att barnet är på rätt väg när systemet är okänt, när det inte finns betyg eller ens hot om att tvingas gå om en klass, när lärarna alltid är snälla, när barnen inte får hemläxor?

En oro noteras hos många föräldrar. Några av dem försöker kompensera vad de upplever som skolans brister med egna, beprövade metoder. En far från ett afrikanskt land undervisar sin son i engelska och matematik på lördagsmorgnarna medan ett sudanesiskt par konstaterar att barnen kommer att få gå om minst ett år i skolan när familjen återvänder till Karthoum. En farmor från Turkiet läste klassiker med sina barnbarn och en koreansk far fick sina barn att varje kväll repetera allt de gjort i skolan under dagen.

SPRÅKINLÄRNING

Om man förenar ett långt historiskt perspektiv med undersökningens lokala observationer väcks ett antal tankar som bör utvecklas vidare.

Språkinläringen verkar kunna uppfattas på olika sätt beroende på den språkliga tradition som familjen har. I det studerade materialet kunde jag urskilja en tydlig skillnad mellan å ena sidan regioner som hyllar ett nationalspråk och som senare har en viss inlärn timer av utländska språk och å andra sidan regioner vars blandade befolkning lever med flera språk parallellt. Man kan benämna det en enspråkig kontra flerspråkig tradition.

Enspråkigheten är djupt rotad i Sverige. Redan under medeltiden sökte man genom förordningar begränsa användningen av tyska i administrationen. Sedan reformationen dominerar svenska som riksspråk, skolspråk och kyrkospråk. Medan en stor del av befolkningen i många länder i Europa aldrig kom att lära sig de lärda språk, kom hela den svenska befolkningen i kontakt med riksspråket, åtminstone genom den obligatoriska inläsningen av Lilla Katekesen.

Enspråkigheten förstärks av en medveten strävan att få det skriftliga och det muntliga att närma sig varandra. Det skriftliga skulle inte få vara specialisternas revir. Språket homogeniserades och förenklades. Betecknande nog har två stavningsreformer genomförts under loppet av femtio år. Det anses att ord lätt skall kunna konkretiseras på papper och på så sätt bli oberoende av den sociala och känslomässiga kontexten. Skolans undervisningsspråk skiljer sig i Sverige inte nämnvärt från det språk som brukas hemma. I en enspråkig miljö lär sig barnet att behärska *ett* språk med så många begrepp som möjligt. Sedan kan det lära sig ett annat och ett tredje språk med det första språket som bas. Hemspråksundervisningen bygger på denna tanke.

I regioner som Centraleuropa, Mellanöstern och en stor del av Asien har språket en mycket mer skiftande funktion. Vardagen är mångspråkig och kommunikation fokuserar människan och inte kunskap, två aspekter som bara har ett avlägset samband med varandra.

I dessa områden existerar många språk sida vid sida. De överlappar varandra eller används i olika sammanhang. Genom livet lär man sig ett, två eller flera språk, beroende på livets gång

och på vars och ens duktighet. Ju större uppsättning språk, desto bättre utrustad är man för kommunikation. Självklart behöver man inte kunna lika mycket i alla språk. Den sociala kontexten dikterar valet i språkanvändningen. Det kan finnas ett eller flera språk i hemmet, men därutöver ett skolspråk, ett religiöst språk, ett affärsspråk och ett administrativt språk. Varje språk motsvarar en del av verkligheten och endast en begränsad kärna är gemensam för alla.

På så sätt har många syrianer suryoyo som vardagsspråk, de behärskar turkiska eller arabiska beroende på vilket land de tidigare bott i, och de använder arameiska, dvs. det syrianska kyrkospråket, i kyrkan på samma sätt som katoliker använde latin i mässan ända till 1963 års koncilium. Somliga kan också någon form av kurdiska om det förr råkade finnas många kurder i grannskapet. Men att kunna tre eller fyra språk betyder inte nödvändigtvis att man är skrivkunnig. Vart och ett av dessa språk lärs in för den specifika funktion det fyller, muntligt för vardagsbruk i hemmet och i det sociala umgänget, recitativt för religiöst bruk, skriftligt för skola och administration, osv.

En pakistansk far säger om sin åttaåriga dotter: "Hon kan lära sig hundra språk!" Hemma talar föräldrarna punjabi med varandra, ett av de fyra stora språken i landet. Med barnet talar de urdu för att det blivit Pakistans främsta språk och därför är viktigare än deras eget språk. Undervisningen på högre stadier och på universitet är delvis på engelska och därför har de sett till att barnet lärt sig så mycket engelska som möjligt. Så länge de lever i Sverige är det självklart att majoritetens språk är livsviktigt och de glädjer sig åt att dottern lärt sig svenska på daghemmet. Arabiska är till religiöst bruk, barnet måste kunna läsa koranen på arabiska, men utan att nödvändigtvis kunna tala eller förstå detta språk.

Ett kenyanskt par talar luo med varandra och svenska med barnen. Föräldrarna såg öppnandet av engelskspråkiga klasser som en chans för sina två döttrar. I Kenya skulle barnen, som de flesta barn, ändå ha börjat med engelska utan att tidigare ha kunnat språket.

Det blir då inte självklart vilken slags svenska man bör kräva att ungdomarna lär sig, nämligen om de finner det naturligt att bolla mellan tre och fyra språk i vardagen. I alla dessa fall motsvarar "hemspråket" en skiftande verklighet, som kan vara svår att passa in i den svenska skolans undervisningsstruktur.

Skolan är ett bland många andra områden i livet. För somliga är skolundervisning skild från vardagen, något som påbjuds av lagen, ofta i motsats till grundläggande principer om könsroller och familjesolidaritet. Skolan är till för dem som vill och kanske ännu mer kan ta en aktiv del i det moderna samhällslivet. I enkla, traditionella miljöer kopplas inte språkinläringen till någon intellektuell uppgift. Språket är kommunikation människor emellan samt med Gud. Man lär sig tala som man lär sig gå, det är ingenting mer med det.

Idag tar de flesta samhällen i Asien och Afrika avstånd från traditionen och hyllar moderniteten, vilket betyder en satsning på det skrivna och på skolutbildning. Synen på språkanvändning verkar ändå förbli annorlunda än i den svenska enspråkiga traditionen. Det beror förmodligen på att man har en annan uppfattning om kommunikation. Här vill jag gärna göra en koppling till synen på människan och hennes relation till omvärlden. Kollektivets bästa, till exempel familjens eller den etniska gruppens, har företräde – inte individens välbefinnande. För att i sådana kulturer kunna utvärdera det ständigt pågående sociala spelet – ett spel som är kärnan i familjens eller gruppens överlevnad – måste man kunna kommunicera ansikte mot ansikte och även öppet visa sina känslor. När mänskliga relationer har prioritet över individuell integritet kan orden aldrig frikopplas från sin sociala kontext. Det skrivna blir ett helt annat sätt att kommunicera än det muntliga, som Walter Ong resonerat kring i sin bok *Muntlig och skriftlig kultur* (1990). Den skrivna texten skall respekteras som sådan, som ett objekt utan förbindelse med människor, en produkt som inte kan ändras. Den skall läras in och reproduceras som den är. Det skrivna blir inte "språket", utan ett språk bland andra, ett kommunikationsmedel bland andra.

Självklart är ett väsentligt syfte med kommunikation att utbyta kunskaper, men detta är inte hela kommunikationen. I vissa situationer kan man prata för att prata, till exempel för att skapa en bestämd atmosfär och väcka känslor. Syftet kan vara att glädja eller reta eller imponera. Ord används inte bara för att framföra en mening, snarare för att skapa en bestämd situation. Ibland passar det skriftliga bättre på grund av sin oåterkalleliga karaktär och sitt oberoende av ögonblickets känslor. I Frankrike anses det nödvändigt att skriva personliga meddelanden för hand, eftersom det anses att handstilen återger en del av avsändarens personlig-

het. I muntligt orienterade samhällen anses ett samtal ansiktesmot-ansikte vara det mest effektiva. Den verbala repertoaren kan då berikas med kroppsspråket och dessutom ögonblickligen anpassas till mottagarens reaktioner. Det viktigaste är inte att tala korrekt utan att tala så slagkraftigt som möjligt.

I mångspråkiga samhällen tenderar språket i skolan att vara annorlunda än det som används i hemmet. Integrationen mellan skolarbetet och elevens privata liv är mindre än vad den är i dagens svenska skola, ibland ingen alls. En duktig elev kan lära sig vad läraren vill utan att alls fundera kring kunskapen eller relatera den till den egna vardagen och – givetvis – utan att ifrågasätta. En utantillredovisning är oklanderlig. Barnet har två roller, som son eller dotter hemma och som elev i skolan. Barnet lär sig och beter sig på ett sätt i skolan och på ett annat sätt hemma eller på gatan. Det blir därför mindre störande än i Sverige om skolans språk råkar bli ett annat än det i hemmet. I de arabiska länderna är skolspråket klassisk arabiska. För många barn som talar en arabisk dialekt hemma kan det ta flera år innan de förstår vad de läser i sina skolböcker. Men de kan ändå göra sina läxor genom att ordagrant följa lärarens anvisningar. Barnen lär sig skolans språk för skolans bruk, för att få bra betyg och kunna klättra på skolans stege, eventuellt ända till universitetet. De tränar hjärnan och inhämtar kunskaper. De behåller de två världarna åtskilda, hemmets och gatans värld där det muntliga prioriteras, där de kan utforska och skapa – speciellt om de är pojkar, och skolans värld där auktoritetens ord efterföljs och där stilla, tysta och lydiga barn premieras.

De föräldrar som jag intervjuade vill att deras barn skall lära sig svenska både som undervisningsspråk och som framtidens yrkesspråk. De måste då i skolan tillägna sig kunskaper om svensk geografi, svensk historia, svensk grammatik och litteratur, medan hemmet förbehåller sig rätten till moralisk och ideologisk uppföstran. Icke desto mindre leder undervisningen i svenska till att de undervisas i ett sätt att tänka, det svenska sättet. Ann Runfors, som inom samma forskningsprojekt författat rapporten "För barnens bästa" (1993), undersöker lärarnas inställning till undervisning i ämnet *svenska som andra språk*, dvs. svenskundervisning för barn med utländsk bakgrund, även kallad *svenska-två*. Runfors visar att undervisningen ofta präglas av en omedveten vilja att överföra svenska värderingar. Folkhemmets ideologi som går ut på att

*Montebelloskolan, Vaxholm.
Foto Martina Huber/Pressens
Bild.*

staten och de offentliga institutionerna skall stå till tjänst för medborgarna är en främmande tanke för ett stort antal invandrare. Inte minst bland dem som kommit som flyktingar ses staten av tradition som fientlig. Hur det ideologiska innehållet av undervisningen i svenska tas emot och på vilket sätt detta påverkar inlärningsprocessen är frågor som bör studeras vidare.

I både enspråkiga och mångspråkiga traditioner är språkinläringen kopplad till strategier för att förbereda barnen till en tänkt framtid, men denna framtidsvision uttrycker själv den härskande världssynen hos var och en.

SOCIALISERING

I en liten enkät genomförd i de två studerade klasserna ombads föräldrarna att tala om vad de tyckte var bättre respektive sämre i deras barns skola, jämfört med deras egen skoltid i hemlandet.

*Föräldramöte i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewicz.*

Många föräldrar uppskattade att dagens skola respekterar barnet som individ medan de stördes av bristen på respekt för auktoritet eller – som flera uttryckte det – ”bristen på respekt för äldre och för lärare”. Inställningen innehåller en skenbar motsättning. Om auktoritet prisas som överordnande princip, kommer barnen att placeras längst ned på skalan, och de kan därför knappast behandlas som jämställda. Respekt för vissa personer på grund av deras ställning innebär en hierarkisering eftersom några tilldelas större respekt än andra. Rollerna är då viktigare än det individuella ansvarstagandet. Denna ståndpunkt står i motsättning till dagens svenska ideologi som påbjuder att barnen tränas i kritiskt tänkande, med både rätt och förmåga att ta ansvar för sig själva och att ifrågasätta – inte att lyda.

De återkommande klagomålen om brist på disciplin röjer en önskan om tydliga regler och om ett tvång för eleverna att följa dessa. Förvisso finns det inget samhälle utan regler, ännu mindre i en uppfostringsinstitution som skolan. Disciplin eller självdisciplin? Den svenska skollagen påbjuder en strävan efter självkontroll och ansvarstagande. Om detta mål kunde uppnås skulle disciplinåtgärderna bli överflödiga. Samtidigt fortsätter många föräldrar att förlita sig på att ett auktoritetssystem skall hålla barnen kvar på den rätta vägen, även svenska föräldrar. Invandrarföräldrar som besökte någon klass under skoltiden kände sig

vilsna inför brist på katederundervisning och brist på tystnad, inför elever som kommer och går, inför grupparbetena redan i tidig ålder och den kamratliga tonen mellan elever och lärare. Några lärde sig att rätt tolka systemet, medan andra inte kunde se syftet med det.

Ett arabiskt par, båda högutbildade, uppskattade det större utrymmet som gavs för lek och frihet men skrev att "det viktigaste är respekt för de äldre, lydnad, och att kunna uttrycka sig fritt inom respektabla gränser". Å ena sidan åberopade de en tradition med strikt rollfördelning och hierarkisk ordning, enligt vilken de unga lyder utan att ifrågasätta. Å andra sidan vill de gärna ge barnen frihet att utveckla sig i sin egen takt men det måste ske "inom respektabla gränser". Vad menade de med "respektabla gränser"? Gränser som respekterar barnens fria utveckling, eller gränser som respekterar den gängse ordningen?

Vid ett föräldramöte i början av året krävde föräldrarna skrivna regler för de engelskspråkiga klasserna. En av lärarna, varm anhängare av barnens individuella utveckling, uppmanade eleverna att själva skriva vilka regler som behövdes i klassen. De skulle komma med förslag, sedan gå hem och diskutera dem med sina föräldrar, för att därefter i klassen komma överens om vilka regler som skulle antas. Flera föräldrar tyckte att de föreslagna reglerna var lite löjliga. De hade svårt att sätta sig i barnens ställe och insåg inte meningen med att eleverna själva sökte sig fram till en formulering och sedan förband sig att efterleva de enkla reglerna. För att samarbetet mellan hemmet och skolan ska fungera smärtfritt måste samma typ av inspiration finnas på ömse håll, så var det inte i det här fallet.

Egentligen reflekterar olika sätt att förstå begreppet respekt olika värderingar och världssyn. I det svenska samhället är individen kärnan och var och en kan förlita sig på kollektiva organisationer, frivilliga föreningar och ideologiska sammanslutningar för att stödja sin strävan till personlig utveckling. En av de viktigaste uppgifterna för daghemmen, liksom för skolan och andra ungdomsorganisationer, är att vara lyhörd för barnens individuella behov och att hjälpa dem att utveckla sina personliga talanger. Individens krav på personlig utveckling på egna villkor, samt dess engagemang i ett större kollektiv, kan vara svårt att förena med en djup tillgivenhet gentemot familjen. Familjen kan lätt komma att uppfattas som konkurrent till individen och det är med en viss

tvekan som man i somliga svenska sammanhang ser på familjen som deltagare i folkhemsbygget. I de kommittédirektiv som den socialdemokratiska regeringen angav i november 1994 inför översynen av invandrarpolitiken skrivs: "En viktig uppgift för kommittén skall vara att analysera vilket ansvar eller vilken roll som individen själv, stat, kommun, landsting, organisationer, kyrkor och samfund samt olika grupper bör ha i arbetet för invandrares integration i det svenska samhället." (Dir. 1994:130; s. 16.) Individen och olika slags organisationer på olika nivåer nämns, som synes, men inte familjen.

I en diskussion med föräldrar från olika länder om sättet att bygga upp familjegemenskapen kom en ung svensk in i samtalet. Han var 28 år och hans familj hade bott i Botkyrka i flera generationer. Han kommenterade:

"Jag fattar inte hur ni klarar att bygga upp en gemenskap med era barn. Jag och mina jämnåriga bröt gemenskapen med föräldrarna i tolvårsåldern, för att inte återvända förrän tio år senare. Själv har jag fått mycket litet av middagsgemenskap och normer hemifrån. Jag har formats av skolan, av kompisar och i föreningar. När jag hör på er så känner jag saknad efter det som jag aldrig fick. Hur gör ni för att behålla barnen?"¹

I många samhällen (se Dumont 1986, Nyberg 1993, Sjögren 1993) framhävs familjen som grundenheten framför individen. Individen underordnas familjen och kan i vissa fall till och med offras för familjens bästa. Individen måste respektera ordningen i familjen. Respekt visas av de yngre för de äldre, av kvinnor för män, av svaga för starka. Gemenskapen byggs upp på ett ömsesidigt beroende som skapar trygghet och ordning till priset av individuellt baserad utveckling. En afrikansk far förklarade för mig hur inskränkt han upplevde familjelivet i Sverige, bara arbete, tidspress och pappa-mamma-barn. Han trodde att paret blev mycket sårbart. Däremot uppskattade han den nära kontakten mellan föräldrar och barn, som inte fanns på samma sätt i det hierarkiskt präglade samhälle som han kände från sin barndom.

I en skola där eleverna utvecklas var och en för sig måste de lära sig det rätta beteendet i umgänget med de andra, både elever och lärare. Det är lärarens uppgift att vädja till elevens förstånd för att få honom eller henne att inse var gränserna går mellan vad man kan säga och inte kan säga. Ett "djävla Kalle" utgör inget hot mot lärarens integritet, bara ett felsteg av en ung elev

*Johannes skola, Stockholm.
Foto Lennart Isaksson/
Pressens Bild.*

som behöver diskuteras med läraren och åtgärdas av eleven själv.

I ett samhälle där ordningen upprätthålls mer genom den sociala kontrollen än genom individernas samvete är det vad som hörs och syns utåt och inte vad som känns inuti, som upprätthåller den sociala ordningen – och det rätta samhället är det som har en god social ordning. Skällsord uppfattas som våld mot mottagaren och inte bara ett felaktigt avsteg. En syriansk hemspråkslärare illustrerade för mig avståndet mellan hans och kollegernas syn på respekt med ett personligt exempel. En elev hade förödmjukat honom genom att framför andra spotta åt honom på golvet. Det var en personlig katastrof för läraren. Hans inlärdade reaktion skulle ha varit att återställa ordningen genom att synligt visa sin auktoritet, vilket skulle ha krävt ett omedelbart och kännbart straff. Hans svenska kolleger uppfattade däremot en sådan händelse som en bagatell. Eleverna hade för vana att spotta och det rätta straffet var att få syndaren att tvätta bort loskan efter sig, en åtgärd som engagerade personen själv. För hemspråksläraren var detta obegripligt. Han hade tappat ansiktet och kände sig inte längre värd att fylla sin roll som lärare.

De studerade föräldrarna och lärarna är ense om att ett väsentligt steg i barnens uppfostran är att lära dem känna respekt. Men respekt för vem? Skall prioritet ges åt respekt för personlig integritet eller åt respekt för hierarkin? Många invandrare upptäcker en annorlunda betoning av respekt i Sverige än i hemlandet. För att inte förvirra sina barn med motsägelsefulla förpliktelser står de framför utmaningen att bearbeta sina egna övertygelser och hitta kompromisser.

FRÄMLINGSKAP INOM FAMILJEN ELLER INOM SAMHÄLLET

Familjens roll blir viktigare på främmande mark och ännu mer i landsflykt. Det är i familjen man känner sig hemma, bland dem som delar samma bakgrund och har samma referenser. Barnen blir en förlängning och en förstärkning av familjegemenskapen, som blir till en liten ö i en främmande omgivning. Föräldrar som i skolan känner sig osäkra, och som trevande söker anpassa sig till normer de inte behärskar, återvinner mycket av sin säkerhet när de stigit över tröskeln till sitt hem.

När barnen konfronteras med en annorlunda världssyn utanför hemmet måste de själva hitta en lösning för att sammanlänka skilda världar. Det blir den synkretisering som Ålund (1991) beskrivit och som blir särskilt framträdande bland ungdomar uppvuxna i Sverige med invandrarföräldrar (Pripp 1991; Berg 1994.) Gång på gång konfronteras ungdomarna med motstridiga principer från hemmets och från skolans sida. De känner väl och uppskattar oftast de skilda miljöerna och de måste söka egna tolkningar av de motsägelsefulla värderingar och traditioner som de lever med. De behöver ett förstående stöd antingen från någon familjemedlem eller från en engagerad lärare för att känna sig trygga även när de ständigt tvingas vara innovativa. Lögnen kan annars bli den enda möjliga vägen att hantera de vuxnas sinsemellan motsatta krav.

Barnens sökande kan för föräldrarna upplevas som ett hot. Skall de förlora kontakten med sina barn och se dem förvandlas till främlingar? Eller skall de kämpa för att behålla barnen i sin egen avgränsade värld och tvinga dem att bli främlingar i samhället?

Resultatet blir oftast ett trevande mellan dessa två poler. För att vara barnen till lags tillåter osäkra föräldrar en större frihet än de tror skulle ha accepterats i hemlandet. Men eftersom de tvekar är de lyhörda för rykten och har lätt att backa. Vad som sägs i omgivningen är mera förpliktande än vad de själva anser vara rätt. Rykten blir en effektiv kompass. En familj måste värna om sitt rykte, det är en moralisk plikt. Att förlora gruppens aktning och förtroende skulle betyda social död. I invandrings- och ännu mer i exilsituationer är man rädd att äventyra gruppens stöd. Därför kan ett "ja" en dag bli ett "nej" nästa dag. Ungdomsledare som ordnar en fritidsresa eller lärare som planerar ett utbyte med en klass i en vänort kan i sista minuten stå där med överflödiga båtbiljetter eller värdfamiljer, därför att några grannar antytt sin förvåning över det planerade projektet.

Hur skall föräldrarna och lärarna göra när de vill tillrättavisa en elev men vill göra det från motsatta principer? Efter en hel del ofog sparkade en afrikansk tonårspojke sönder några skåp i skolan. Lärarna stod maktlösa. Rektorn kallade på hans far för att diskutera en lösning. För fadern fanns det bara en väg: "Förödmjuka honom!" Straffet var de andras ogillande blickar och risken att utstötas från gruppen. För lärarna borde straffet engagera elevens samvete och få honom att innerligt vilja ändra sitt beteende.

TVÅ INSTITUTIONER ANGER RAMARNA FÖR VÅRA TANKAR

"När individer har olika uppfattning om elementära rättsprinciper är den mest svårlösbara konflikten den mellan institutioner som grundar sig på oförenliga principer. Ju allvarligare konflikten är desto större hjälp innebär det att förstå de institutioner som står för det mesta tankearbetet ... bara genom att förändra dessa kan man nå en lösning." (Douglas 1986.)²

Våra övertygelser och vår livssyn är socialt präglade, fastställde sociologen Emile Durkheim för nästan hundra år sedan. När vi skapar nytt är det en omfördelning av idéer och tankar som redan bearbetats av och i det samhälle vi tillhör. Mary Douglas har utvecklat Durkheims tes i sin bok *How Institutions Think* (1986): "Klassifikationer, logiska tankeoperationer och allehanda metaforer som hjälper oss i tänkande och språk erhåller individen av samhället. Framför allt tillhandahålls känslan av att vissa idéer är riktiga och naturliga medan andra saknar förnuft, som en del av den sociala omgivningen." (Douglas 1986.)³ Vi tolkar verkligheten genom filter vi får av den miljö vi är delaktiga i.

Hemmet och skolan är två institutioner som tillhandahåller tolkningsmodeller som präglar var och en av oss. Det finns en inbyggd obalans mellan föräldraskap och skolutbildning. Medan föräldraskapet inträder som ett nytt skede i en individs liv med anknytningspunkter i en annan tid, nämligen då föräldrarna själva var barn, är skolan en väletablerad institution vars kontinuitet och officiella ställning ger den en särskilt stark maktposition. Att dessutom hamna som ung förälder i ett främmande land innebär speciella problem. Föreställningarna om barnuppfostran är därtill knutna till en tid och en plats som är främmande för den nya verklighet som invandraren nu konfronteras med. Okända företeelser, till exempel daghem eller vuxenutbildning, ympas på egna importerade tolkningsmallar. När far- eller morföräldrarna kommer på besök kan det ses som en självklarhet för föräldrarna att ta barnen från daghemmet under dessas vistelse i Sverige, medan dagispersonalen ser det som en brist på kontinuitet. En nära släktings död i hemlandet kan betyda två veckors, kanske två månaders frånvaro från skolan. Gemenskapen inom släkten väger tyngre än barnomsorgens eller skolans krav.

Flera invandrarföräldrar påpekar att barnens fostran blivit ett

allt större problem sedan de kommit till Sverige. I hemlandet var det hemmets uppgift att sköta det känslomässiga och det praktiska, och mycket oftare än i Sverige var detta en kollektiv angelägenhet inom släktgruppen. Den sociala omgivningen angav moraliska principer och gränser, medan skolan skötte den formella kunskapsförmedlingen. Här i Sverige är många föräldrar isolerade, utan någon släkt eller traditionell auktoritet till hands som kan hjälpa dem bearbeta de tankar och principer som de fått under sin egen barndom och uppväxttid och som verkar så fjärran från den nu upplevda verkligheten. Svensk uppfostran är för dem en teoretisk modell, inte en upplevd verklighet. Det ter sig svårt att hitta en lösning som är anpassad både till den egna personligheten och till det omgivande samhället.

Ett intressant experiment rörande svensk uppfostran, filtrerat genom utländska ögon, pågår för närvarande. En kurd har nyligen skrivit en bok om detta på sitt eget språk (Mustafa 1994). Upprinnelsen till det hela var att han vid det första egna barnets födelse kände sig totalt vilsen. Tillsammans med sin svenska frustuderade han ett antal psykologiska och pedagogiska skrifter, prövade dem på sitt eget barn och formulerade enkla råd adresserade till både landsmän i Sverige och i hemlandet. Han säger sig ha mött många kurdiska föräldrar i Sverige som tappat kontakten med hemlandets traditioner men ändå har svårt att anamma den svenska tankemodellen. Genom att sammanfoga en institutionaliserad norm, den svenska uppfostringsmodellen som han läst sig till, med minnen från sin kurdiska barndom och sina erfarenheter som ung invandrarförälder i Sverige har Sherzad Mustafa format en svensk-kurdisk tankemodell, som i sin tur kan diskuteras och bearbetas av hans landsmän. Han har nu regelbundna radioprogram som rådgivare till kurdiska föräldrar och Eurovisionen har engagerat honom för ett program som vänder sig till alla kurder i Europa.

Skolan har en obestridlig maktposition. Den statliga skolan, som dominerar i Sverige, representerar samhällets rådande ideologi och sätter villkoren för dem som vill komma fram i samhället genom utbildning. Mycket få föräldrar vågar äventyra sina barns framtid genom att vända skolan ryggen och gå sin egen väg. De flesta håller en låg profil och vill till varje pris undvika att stöta sig med skolan. De motiveras att kompromissa och söka sig nya lösningar. Utvandringen har tvingat dem att arbeta fram nya tankesätt. Detta kan helt säkert vara en spännande process, men

*Matteusskolan, Stockholm.
Foto Mikael Andersson,
MIRA.*

den är alltid krävande. Svårigheten att sammanjämka olika livsperspektiv kommer inte alltid fram i öppna konflikter, men desto oftare i dolda misstolkningar.

Skollagen, LGR-80, fastställde vikten av individualitetens betydelse. Lärarna har nu haft femton år på sig att göra dess tankar till sina. De har anammats och blivit självklarheter, så djupt rotade att de ibland förefaller vara personliga övertygelser. Douglas påpekar att det institutionaliserade tänkandets triumf är att göra institutionen helt osynlig (1986:98). Som en lärare av utländskt ursprung förklarade, kan föräldrarna inte förstå skolan. Även om man förklarade skulle de inte förstå, eftersom de innerst inne utgår från andra värderingar. Det viktiga är att komma överens om en gemensam nämnare och utifrån denna kärna utveckla en undervisning som barnen själva – som inte har minnen att falla tillbaka på – upplever som meningsfull.

Både föräldrar och lärare utvecklar sina övertygelser i samspel med omgivningen. Det är institutionerna som förser oss med tankar och som rättfärdigar våra principer. Hemmet eller föräldraskapet å ena sidan, skolan eller den rådande utbildningspolitiken å andra sidan är de två institutioner som ligger till grund för barnens fostran. I invandramiljöer karakteriseras föräldraskapet av en referensvärld som inte bara representerar en svunnen tid, utan också en fjärran plats. Invandringssituationen leder ofta till tveksamhet och osäkerhet, men den kan också stimulera till anpassning och till att sammanfoga tradition och förnyelse.

Skolan å sin sida besitter en maktposition på två nivåer. Den officiella skolplanen är ett uttryck för den gällande överordnade normen, den är kompassen som anger riktningen för framtidens fullvärdiga samhällsmedborgare. Därutöver representerar skolan lärarnas ackumulerade erfarenheter. Lärare i invandrartäta skolor bygger upp en ny repertoar av pedagogiska tillvägagångssätt anpassade till nya kategorier av elever. Här finns en källa till att utveckla nya tankar om en utbildning grundad på en mångfaceterad verklighet.

Ankomst

ADOPTERAD TILL SVERIGE

Li Almgren

"Att vara adopterad, hur känns det?" Den frågan har jag fått många gånger och den är lika svår att svara på varje gång. När jag fick denna möjlighet att skriva om mina tankar och erfarenheter som sydkoreanskt adoptivbarn, ger detta mig en ganska lustig känsla. Visst har jag funderat mycket över min identitet och mitt ursprung – men aldrig skrivit om det. Nu har jag verkligen känt efter och försökt minnas, både sådant som jag upplever som positivt, men också negativt.

Texten är fritt upplagd, utan styrande vetenskapliga teorier. I stället återger jag egna hågkomster och episoder som mina föräldrar och andra i omgivningen berättat dem, speciellt från mina tidiga barndomsår.

Massmedia, både press, radio och TV, ger ofta en viss bild av Sveriges invandrare och flyktingar – som om invandrare vore något entydigt och enhetligt. Mestadels handlar det om invandrarpolitiken, om ökande främlingsfientlighet, ofta om asylsökande som söker skydd men blir avvisade. Men hur känns det att vara adopterad? Vilka tankar och funderingar har de invandrare, som kommit till Sverige på detta sätt? Det får man sällan veta, även om jag sett ett eller annat reportage om barn som adopterats från olika delar av världen.

Inledningsvis ger jag en kort beskrivning av Koreas historia efter andra världskriget, och uppehåller mig särskilt vid Koreakriget 1950–53. Kriget kan vara en av anledningarna till att sydkoreanska barn tilläts komma till andra länder från 1960-talets mitt. Jag skisserar Koreas sena historia för att ge en bild av de två delarna, Nord och Syd, samt anledningen till delningen. Därefter fortsätter jag med att berätta om bakgrunden till min adoption, något

Mödrar med adoptivbarn från Sydkorea i Köpenhamn. Foto Lars Bahl, MIRA.

*Systrarna Kim och Li 1981.
Ökänd fotograf, Nässjö.*

om min barndom och frågor som berör min identitet som adopterad.

Syftet med berättelsen är att ge läsaren en inblick i hur jag, som adoptivbarn, upplever känslan att tillhöra två världar. Detta för-
enar mig i viss mening med andra generationen invandrare. Med
dem har jag gemensamt att behärska det svenska språket och
dessutom att känna mig hemma i Sverige – men ändå inte så
entydigt hemma. På en och samma gång har ju jag – liksom de –
en annan identitet. För min del handlar det om mitt asiatiska
ursprung.

Denna problematik är särskilt aktuell nu, då rasism och invand-
rarfrågor uppmärksammas. Hur ser infödda svenskar på oss som
är adopterade? Jag kan bara svara för mig själv, och ge min syn på
saken. Naturligtvis finns många fler synsätt och andra uppfatt-
ningar, men jag är förmodligen långt ifrån unik.

KOREA EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET

Korea är en halvö på Asiens östkust, mellan Gula och Japanska
havet. Landet är tämligen välförsett med mineral- och energi-
tillgångar, främst i de norra delarna. De bästa odlingsbetingelserna
finns på slätterna i västra Sydkorea, och ca 70 % av landet är
skogtäckt. Klimatet är kontinentalt och påverkas av monsunen.

Sommaren har en medeltemperatur på omkring 20 grader, medan vintertemperaturen ligger på mellan -6 och -22 grader. Nederbörden är riklig, och det faller mest regn i den södra delen av halvön.

Koreas befolkning utgörs nästan helt av koreaner. Landets kultur har under de senaste tvåtusen åren influerats starkt från Kina, men den har ändå en egen prägel. Konfusianismen legitimerar den starkt hierarkiska samhälls- och familjestrukturen. Korea utvecklade också tidigt en hierarkisk statsapparat, där de välutbildade ämbetsmännen stod mycket högt på samhällsstegen, medan i stort sett alla andra yrken ansågs "ovärdiga". Inom familjen är hierarkin både köns- och åldersbestämd. Kvinnan lyder alltid under mannen i officiella sammanhang.

Grannlandet Japan har ända sedan medeltiden försökt invadera Korea och har också upprepade gånger genomfört plundringar av landets kulturskatter. Under den japanska ockupationen (1910–1945) existerade Korea inte som suverän stat. Dess officiella namn var då Generalguvernementet Chosen. Ockupationsperioden var hård och Japan förde en brutal kolonialpolitik. Väpnat motstånd förekom dock under 1930-talet, framför allt i landets norra delar. I takt med Japans växande krigsengagemang under 1930- och 1940-talen hårdnade trycket, såväl ekonomiskt som mänskligt och intellektuellt. Koreanerna fick bära allt större del av den japanska krigsbördan.

Japans kapitulation den 15 augusti 1945 ledde till att Korea norr om 38:e breddgraden intogs av sovjetiska trupper i augusti, medan området i söder intogs av amerikanska styrkor i september.

Koreanska folkets förhoppningar om återupprättad suveränitet och självstyre kom inte att infrias. Det kalla kriget innebar att den provisoriska uppdelningen av landet tenderade att bli permanent. Förhandlingar mellan de sovjetiska och amerikanska militärregeringarna i Pyonyang respektive Seoul ägde rum inom ramen för en sovjetisk-amerikansk kommission. De blev dock resultatlösa, och till slut beslöt FN på amerikanskt initiativ att allmänna val skulle hållas under FN:s överinseende. På grund av nordsidans motstånd kunde val endast genomföras i den södra zonen i maj 1948. Nationalförsamlingen, bildad enligt valresultatet, antog den nya konstitutionen den 12 juli samma år, och den 20 juli valdes Syngman Rhee till landets första president. Den 15 augusti 1948 utropades i landets södra del Republiken Korea

(Tachan Min'guk) och den 9 september i landets norra del Demokratiska folkrepubliken Korea (Choson minjujuui inmin konghwhaguk) under ledning av Kim Il Sung. Koreas delning var därmed permanentad.

KOREAKRIGET

Koreakriget var en väpnad konflikt om Korea åren 1950–53. Vid en konferens i Potsdam juli–augusti 1945 fastställdes att 38:e breddgraden skulle vara skiljelinje mellan den blivande sovjetiska respektive amerikanska ockupationszonen. På grund av det kalla kriget innebar detta en absolut delning av landet. Krigets spänningar och motsättningar i Korea var bakgrunden till kriget, vilket utbröt genom att nordkoreanska trupper 25 juni 1950 gick till anfall över 38:e breddgraden. USA:s president Truman såg detta som ett hot från det sovjetdominerade kommunistiska blocket mot den fria världen och var fast besluten att stoppa angreppet med militära medel. Han förmådde FN:s säkerhetsråd att anta en resolution som stämplade Nordkorea som angripare, och uppmanade medlemsstaterna att undsätta Sydkorea. Truman utnämnde general Douglas MacArthur till överbefälhavare för FN-styrkorna.

Nord- och Sydkorea var politiskt auktoritära stater, men Kim Il Sungs stalinistiska regim i norr var bättre organiserad för krig än Rhees Sydkorea. De första tre månaderna innebar en oavslutlig reträtt för FN-sidan, ända tills man genomförde en lyckad amfibieoperation vid staden Inchon på den koreanska västkusten. Den nordkoreanska staden Pyonyang föll den 20 oktober och offensiven förde FN-styrkorna ända fram till den kinesiska gränsen vid Yalu-floden.

MacArthur såg nu ett förenat Korea under västlig kontroll ligga inom räckhåll, men han hade inte räknat med att Kina ej skulle acceptera en sådan lösning. Efter hårda strider insåg man att det skulle vara omöjligt för USA och dess allierade att erövra Nordkorea, som nu hade tillgång till vapen från Sovjetunionen och manskap från Kina. Fronten låstes fast vid 38:e breddgraden. Försök att få till stånd förhandlingar för att få slut på kriget inleddes i januari 1951, men först i juli samma år kom sådana igång. Krigshandlingar fortgick parallellt med förhandlingarna, som visade sig bli mycket segslitna. De pågående striderna med ständiga förluster gjorde att den amerikanska opinionen ställde sig

alltmer negativ till kriget. Först i juli 1953 kunde ett vapenstillestånd undertecknas. Någon avspärrning mellan Nord och Syd kom ej till stånd, och FN:s fortsatta uppgift blev att övervaka demarkationslinjen längs 38:e breddgraden. Som i alla krig drabbades civilbefolkningen mycket hårt, och många familjer flydde för att undkomma striderna. Antalet dödsoffer i samband med kriget har beräknats till fem miljoner.

MIN BAKGRUND

Att här inleda berättelsen med en presentation av mina biologiska föräldrar och andra närstående släktingar är i mitt fall omöjligt. Jag saknar uppgifter om min ursprungsfamilj, var jag är född och när jag föddes. Jag kan bara gissa och försöka föreställa mig varför mina föräldrar inte kunde behålla mig.

Koreakriget ger dock en viss bakgrund som gör det förståeligt att många koreanska familjer hade det mycket svårt och i flera fall tvingades fly från sina hem. Krig lämnar alltid sår efter sig, både fysiska och psykiska. Även om det öppna kriget tog slut 12–15 år innan adoptionsverksamheten från Korea kom igång finns det här, enligt min mening, en slags orsak och verkan. Kanske hade situationen sett annorlunda ut om kriget aldrig börjat?

Det enda jag vet är att jag hittades på trappan till ett sjukhus i Sydkoreas huvudstad Seoul, och att jag beräknades vara cirka tio dagar gammal. Eftersom de inte visste något om min bakgrund (inga meddelanden hade lämnats med) gav sjukhuspersonalen mig ett namn och ett födelsedatum. Jag fick heta Park Hae Im, tyvärr vet jag inte vad namnet betyder, förutom att Park är ett vanligt namn i Korea – ungefär som Andersson i Sverige. Mitt födelsedatum bestämdes till den 1 april (1970), och den fortsatta proceduren var den, att personalen annonserade i tidningen efter anhöriga. Detta upprepades med 2–3 veckors mellanrum tre gånger i följd. Om ingen hörde av sig inom den utsatta tiden skulle jag bli bortadopterad. Jag har givetvis ingen aning om hur sjukhuspersonalen resonerade om hur de skulle hantera mitt "fall". Kanske hoppades de att ett koreanskt par skulle anmäla sin önskan att få adoptera, men antagligen visade sig ingen tillräckligt intresserad.

Här i Sverige hade ett gift par, Stig och Boel, sett ett TV-program i vilket Socialstyrelsen omnämndes som myndigheten att

vända sig till om man var intresserad av adoption. Dit ringde de och fick information samt blanketter att fylla i. Här kan tilläggas att en adoption föregås av en mängd utredningar och förundersökningar. Innan ett barn tas emot i hemmet fordras enligt socialtjänstlagen ett medgivande av kommunens socialnämnd. Tillstånd till adoption ges av domstol (i första instans tingsrätt). Bland mycket annat skall adoptivföräldrarna ha fyllt 25 år och två makar får inte adoptera annat än gemensamt. Under 1960-talet började intresset öka för de internationella adoptionerna. Regeringen tillsatte 1964 en utredning med syfte att ge samhället insyn och kontroll över verksamheten samt även ge hjälp till dem som ville adoptera. På utredningens initiativ slöt Socialstyrelsen avtal med institutioner i Grekland och Sydkorea om samarbete i adoptionsfrågor. Årligen har under 1980-talet ca 1 500 barn kommit till Sverige, de flesta från Sydkorea, Indien och Colombia.

Stig och Boel, som blev mina föräldrar, har berättat att de nästan omedelbart fick ett positivt besked, och placerades i kö för adoption. Dock förflöt en lång tid då de inte visste någonting. Eftersom myndigheterna i Sydkorea skulle få ta del av deras papper drog det ut på tiden. Även uppgifter om min fem år äldre syster Kim (som i Sydkorea fått namnet Kionga) skulle granskas och gås igenom. Kim kom samtidigt som jag, och även i hennes fall saknades information om familjebakgrunden. Efter den långa och utdragna väntetiden fick mamma och pappa äntligen klartecken att de var helt godkända. Nu kunde de förbereda sig på vår ankomst.

De har berättat att de fick titta på fotografier och båda önskade sig två flickor. Kim och jag flögs från Seoul till Landvetter i Göteborg. Jag har läst om föräldrar som flugit ner själva och hämtat sina barn, men jag tror inte att det var så vanligt för 20 år sedan. När vi anlände den 15 oktober 1970 kan jag tänka mig att mamma och pappa var både nervösa och förvåntansfulla. Det måste vara en lustig känsla att vänta på två barn från ett främmande land på andra sidan jordklotet. Vi var ju inte lika dem till utseendet, och de hade dittills bara sett oss på fotografier. När planet landat och vi burits ner träffade vi våra föräldrar för första gången.

Givetvis minns jag ingenting – jag var bara sex månader – och Kim har sagt att hon inte kommer ihåg något speciellt. Mamma och pappa har berättat att jag var i ganska dålig kondition, låg vikt och uttorkad, vilket berodde på kosten och den långa resan. Min

moster och hennes familj bor en bit utanför Göteborg, och det var bestämt att vi skulle övernatta där och åka hem till Småland nästa dag. Våra tre kusiner var givetvis mycket nyfikna på oss, och jag kan tänka mig att vi blev uttittade och granskade! Att adoptera hade ännu inte slagit igenom fullt ut, det ansågs säkert både exotiskt och främmande med barn från en annan världsdal. Det kan här nämnas att sammanlagt cirka 7 000 sydkoreanska barn adopterats i Sverige från 1960-talets mitt fram till år 1992.

BARNDOM OCH IDENTITET

Jag hoppar nu framåt i tiden. Från de tre första åren finns inga händelser som jag tydligt kommer ihåg. Jag har bara fotografier samt familjens berättelser att utgå från. Kim, som var fem år när

*Li och Kim tillsammans med
sina Partille-kusiner 1970.
Foto Inger och Bo Kultje.*

hon kom, pratade koreanska, och något av detta spelade mamma in på band. Det är förstås mycket roligt att lyssna på "pratet" nu. Det är enda gången jag kan höra Kim prata koreanska. Även om ingen av oss förstår vad hon sjunger och säger är bandet mycket värdefullt. Koreanska är inte likt vare sig kinesiska eller japanska, trots att länderna ligger nära varandra och haft kontakt sedan årtusenden. Språken har utvecklats åt olika håll.

Eftersom Kim kom till Sverige som femåring har hon vissa minnen från det gamla hemlandet. Hon kommer ihåg en person, som antagligen var hennes morfar eller farfar. Han hade långt, vitt skägg och var en mycket gammal man. Kanske var det han som ensam fick ta hand om henne, det är ju vanligt att äldre släktingar får rycka in när föräldrarna inte kan.

Mammas och pappas berättelser och iakttagelser från vår barn-

*Li och Kim i källbacken
hemma i Hovsjö 1974.
Foto Stig Almgren.*

dom är överlag positiva. Kim och jag acklimatiserade oss snabbt. Kim glömde snart nog bort språket, och jag som var yngre växte upp med svenskan som enda modersmål. Omgivningens reaktioner när de såg oss var blandade. Det var vanligt att folk frågade varifrån vi kom och varken mamma eller pappa tog illa upp. De flesta var intresserade och positivt inställda. Man ville kanske helt enkelt veta mera och en del hade själva funderat på adoption. Här fick de nu chansen att ställa frågor.

Kim och jag är alltså inte biologiska syskon. Vi vet inte heller något om Kims bakgrund, förutom de vaga minnena av den gamle mannen med vitt skägg. Till personligheten är vi ganska olika. Jag tyckte som barn bäst om att leka för mig själv, skriva och rita och inte behöva umgås med folk vareviga minut. Jag kände aldrig något behov av att träffa kompisar jämt. Kim däremot trivdes inte med att vara ensam. Man kan nog säga att jag var en utpräglad ensamvarg. Att detta skulle bero på min bakgrund som adopterad betvivlar jag starkt. Jag skulle med all säkerhet tycka likadant om jag levt kvar i Korea – kanske ett släktdrag?

Eftersom vi bor på landet vistades jag mycket utomhus och lekte i trädgården där det fanns många gömställen att upptäcka, vilket var kul när kompisarna var på besök. Min barndom skilde sig inte från mina kamraters. Jag tänkte aldrig på att jag såg "osvensk" ut. I mitt fall kom de känslorna senare i livet, när jag började i mellanstadiet och där upptäckte hur det kändes att "skilja sig från mängden". I den åldern kommer ofta dessa känslor fram, man vill se ut som alla andra och smälta in.

Även om de här tankarna är vanliga hos de flesta tonåringar finns det en skillnad när det gäller oss adopterade från andra delar av världen. Vi kan uppleva oss som "udda", och här spelar våra "osvenska" utseenden en väsentlig roll. Blont hår och blå ögon är inte något som vi fötts med. I stället får vi hela tiden vara medvetna om att omgivningen uppfattar oss på ett annat sätt. Det kan kännas ganska jobbigt. Ingen vill nog känna sig utanför på grund av utseendet eller klädseln, såvida man inte själv medvetet valt det.

Ibland när jag har sett eller läst reportage om adoptivbarn som har träffat sina biologiska föräldrar kan jag känna ett sting av avund. Varför kan inte Kim och jag ta reda på vårt ursprung? Nu, efter 20 år, finns det med största sannolikhet ingen möjlighet att få några upplysningar om våra familjer. Det finns tillfällen då jag känt mig rotlös och inte vetat var jag hör hemma. Här i Sverige –

eller i Korea? Man står så att säga med ett ben i varje land, ett slags dubbelt medborgarskap. Hur svensk jag än kan känna mig ibland, går det inte att komma ifrån att mitt utseende ej stämmer överens med omgivningens bild av "svenskhets". Någon gång i framtiden, innan jag blivit alltför gammal, skall jag resa till Sydkorea och se mig omkring. Det måste vara en lustig känsla att se sig omgiven av personer som också har svart hår och bruna ögon. Där behöver jag inte känna mig "avvikande".

En aspekt på identitet aktualiseras vid internationella tävlingar. När det var OS i Seoul 1988 skulle det ha varit mycket roligt att åka ner och titta på sportevenemangen. Olika TV-reportage under tävlingarna beskrev två helt olika sidor av staden. Dels den glamourösa och lyxiga, men också fattiga kvarter där folk bodde på gatan och tiggde för att överleva. Ett OS kostar otroligt mycket pengar, och jag har funderat på om landet verkligen tjänat på värdskapet. Det var första gången jag fick en inblick i landet. Jag såg människorna, både unga och gamla, och tänkte så här: Kanske han är min pappa! Vad lik hon var mig som liten! Vi har ju samma näsa! Tankar om släktskap och mitt ursprung var alltid närvarande. Jag kände mig mycket stolt när Korea invigde och avslutade OS med massor av människor, artister och uppvisningar, där koreaner framträdde i sina traditionella dräkter.

Jag minns när jag såg koreanska män och pojkar som visade sina färdigheter i den nationella kampsporten taek-won-do. Jag höll uteslutande på Korea under hela olympiaden, överallt där Korea var med och tävlade, samtidigt som jag glädde mig åt svenska framgångar. Det är likadant i andra sammanhang när Korea är med. Först hejar jag på Korea, i andra hand kommer Sverige. Överhuvud taget sätter jag alltid de östasiatiska länderna främst. Här spelar det asiatiska släktskapet en stor roll. Man liknar själv de tävlande till utseendet och identifierar sig med dem. Det är som när svenskar gläds åt norska, danska och finska framgångar. Det är "vi i Norden", som tillhör samma folkgrupp, och som har språk och delvis även historia gemensamt.

Ett annat exempel på frågan om identitet är Nordamerikas urbefolkning. Att indianerna härstammar från Asien syns tydligt på deras ansiktsdrag och kroppsbyggnad, även om vissa stammar är längre och resligare. När jag läser om hur indianerna blev undanträngda och bortjagade av de vita nybyggarna, då tycker jag att de lika gärna kunde ha varit "mitt" folk och min ras. Indianerna

fick mycket sällan komma till tals, och i de flesta fall blev deras uppror brutalt nedslagna – så även för mitt folk! Indianerna väcker också tankarna på min egen situation som adopterad. Dels vittnar deras utseende om att de härstammar från en annan världsdel – liksom jag själv. Dels känner jag förståelse för deras situation som minoritet. Det är en fråga om identitet – för dem som för mig. När jag ställer frågan: Är jag svensk eller korean? Vilken är min bakgrund egentligen? Då undrar jag om indianen idag kanske har liknande funderingar. Indianerna har i stort sett tagit över den amerikanska livsstilen, men de försöker ändå bevara sitt urgamla kulturarv.

En annan situation där min identitet spelar en särskild roll är under utlandsresor. Jag kommer speciellt ihåg när jag och mina föräldrar var i Leningrad, jag tror 1987 eller 1988. När vi kom fram till passkontrollen fick vi ställa oss en och en framför en vakt, som satt i ett bås och såg väldigt bister ut. Han tittade i våra pass och granskade oss noggrant. Det tog kanske inte mer än 1,5–2 minuter, men det kändes som en hel evighet. Hade jag sett nordisk ut skulle det säkert inte ha känts lika olustigt, men jag stod som på nålar och tyckte situationen var obehaglig. Att besöka Leningrad var en upplevelse, men när vi kom hem till Sverige kändes det *mycket skönt!*

Kim och jag gick med i Koreaklubben 1978. Klubben hade sin verksamhet i Nässjö, som ligger cirka 2 mil från min hemort Bodafors. Det var en förening för sydkoreanska adoptivbarn och deras familjer. Vi brukade träffas 2–3 gånger i månaden och hittade på olika saker tillsammans. Om vädret var vackert brukade vi åka ut till någon sjö och grilla korv, spela brännboll eller hitta på andra utomhusaktiviteter. Som mest var vi cirka 15–20 barn, och alla i respektive familjer brukade vara med. En jul, jag tror det var 1979 eller 1980, hade klubben ordnat en julfest inne i Nässjö. Vi hade ringdans och julbord, mer kommer jag inte ihåg. Jag har inget minne av hur ofta vi åkte på träffarna, men det var inte ofta. Mamma och pappa har sagt nu efteråt att ingen av oss tyckte att det var roligt. Kände vi oss speciellt utpekade som grupp? Vi ville ju i stället "smälta in" och inte särskilja oss från våra svenska kamrater. Bara namnet, Koreaklubben, visade på vårt ursprung. Jag pratade med en jämnårig flicka på träffarna som inte heller tyckte att det var speciellt roligt. Kanske upplevde hon det på samma sätt som Kim och jag.

*Hela familjen Almgren nyåret
1978/79. Foto Inger Kultje.*

ATT INTE SE UT SOM "ALLA ANDRA"

Ibland har jag velat se ut som "alla andra". För det mesta är dock dessa känslor undanträngda. Det är inte något som jag går och tänker på hela tiden. Jag har också undrat hur mina kamrater uppfattar mig, det yttre är ju alltid det första omgivningen ser. Vi har ibland pratat om detta, och de allra flesta har sagt att de väldigt sällan tänker på det. Eftersom vi känt varandra så länge är det för dem en naturlig och självklar sak, inte något som de reflekterar över så fort vi ses.

Jag har också funderat över invandrarnas och flyktigarnas situation här i Sverige. I många fall följer hela familjen med, och för barnen blir det därför inte lika svårt. Även dessa barn kan känna sig splittrade och rotlösa, men de har ändå sina anhöriga omkring sig.

När det gäller mina släktingar har jag aldrig känt något motstånd, varken från mammas eller pappas släkts sida. Jag har alltid haft en fin och naturlig relation till dem. Det finns också tre adoptivbarn till i släkten. Det var alla från Indien, och vad jag vet trivs de bra i Sverige. Våra tre kusiner på mammas sida är de som vi har mest kontakt med. Det var dem vi mötte allra först när vi kom till Sverige. Varje sommar träffas vi allihop med respektive familjer, och det är lika roligt varje gång. Det känns mycket viktigt att behålla denna kontakt med varandra.

Mamma har ibland frågat om jag eller Kim blivit mobbade på grund av vårt asiatiska utseende. Visst har vi fått pikar då och då, men lyckligtvis har varken Kim eller jag blivit systematiskt eller grovt mobbade. Folk som aldrig träffat mig förut vet förstås inte att jag är adopterad, för dem är jag en flykting eller invandrare. Det är för det mesta äldre personer som tror att jag är invandrare och inte kan svenska. Ungdomar och medelålders har sett och hört mer om adoption. Även om jag själv inte mobbats märker jag att klimatet för oss "osvenska" har hårdnat betydligt, jämfört med situationen för 10–15 år sedan. Den höga arbetslösheten och nedskärningarna inom nästan alla fritidsverksamheter är två starkt bidragande faktorer. En "syndabock" måste utpekas, och det blir alltid någon som är i minoritet.

Ibland kan jag tycka att det känns obehagligt att gå ut sent en kväll, till exempel om jag och några kompisar skall gå och dansa på ett ställe som ligger långt från bostaden, och då man är tvungen att ta bussen eller spårvagnen. Blir det extra sent brukar jag alltid kosta på mig en taxi, även om det blir dyrt.

Jag har några kompisar som också är adopterade från Sydkorea. Vi har aldrig talat om detta med varandra, vilket jag tycker är synd. Jag vet inte om det beror på att de vill undvika frågan, även om de innerst inne kanske skulle vilja diskutera och "prata av sig". De har säkert brottats med liknande funderingar som jag. Vad jag vet har ingen av dem någon kännedom om sina biologiska föräldrar. Jag har ibland funderat över om vi skulle kunna träffas och utbyta erfarenheter och tankar, men det har aldrig blivit av. Kanske det kan bli aktuellt längre fram, men tyvärr träffas vi väldigt sällan. En bor uppe i Stockholm, en i Huskvarna och två i Nässjö, och själv bor jag nu som student i Göteborg.

GLAD ÖVER ATT BO I SVERIGE – MEN INTE "TACKSAM"

Jag skall försöka sammanfatta mina erfarenheter som adoptivbarn i Sverige. Även om det ibland kan kännas ganska tufft att inte veta något om sin familj, är jag ändå mycket glad över att bo i Sverige. Jag tycker det är ett fantastiskt land. Känslan av att vara tacksam är jag dock skeptisk till. Ingen vet hur mitt liv skulle ha sett ut om jag varit kvar i Sydkorea. Det hade kanske varit sämre, vem vet, men kunde också ha gått mycket bra. Jag vill alltså inte uttala mig om hur det skulle ha *kunnat* vara.

Det vore mycket intressant att göra en heltäckande undersökning av alla adoptivbarn i Sverige. Intressant vore också om någon forskare ville rekonstruera några adoptivbarns väg från tidig barndom upp till vuxen ålder. Hur utvecklades dessa? Förändrades deras tankar och känslor markant vad gäller deras ursprung, och i så fall på vilket sätt? Jag är övertygad om att alla adoptivbarn, oavsett ålder, kön och nationalitet samt var i världen de bor, undrat över sitt ursprung och varför de blivit bortadopterade. Orsakerna kan vara många, till exempel ekonomiska, men också personliga och känslomässiga. Även krig och katastrofer av olika slag spelar en väsentlig roll.

De adoptivbarn som kommer från europeiska länder, till exempel Polen eller Rumänien, har fördelen av att utseendemässigt smälta in i det svenska samhället. De har ofta ljus hår och ljus hy, vilket gör att omgivningen uppfattar dem som adoptivföräldrarnas biologiska barn. Om de har ett nordiskt utseende tror jag att deras situation är mindre svår, jämfört med situationen för oss utomeuropeiska barn. De behöver inte känna sig avvikande för att de har svart hår eller mörk hy och det tror jag har stor betydelse för deras identitet och självkänsla. Jag tror också att adoptivbarn som vet varifrån de kommer, vad deras föräldrar gör och hur de ser ut, känner en trygghet och säkerhet som vi "andra" inte kommer att få uppleva. De har kanske varit nere i Sydkorea eller Indien och besökt sina familjer, och efter det mötet har de inte behövt grubbla över sitt ursprung.

Jag såg ett TV-program för några veckor sedan om ett sydkoreanskt adoptivbarn, en ung kvinna på 30 år, som kom till Sverige när hon var några månader gammal. Hennes adoptivfamilj hade tagit väl hand om henne, och nu var hon gift med en svensk man och de hade en liten son tillsammans. Hon hade lyckats ta reda på var hennes biologiska föräldrar bodde, och reste

till Sydkorea för att träffa dem. Mötet videofilmades, och nu när hon var tillbaka i Sverige var hon övertygad om att hon hade fått det bäst här. Enligt henne var det roligt men omtumlande att ha träffat sina biologiska föräldrar och även syskon. Men hon skulle aldrig vilja stanna kvar där. "Jag har fått det jättebra här i Sverige, och längtar inte tillbaka till Korea", sade hon i programmet. När ett adoptivbarn upplever mötet med hemlandet och den biologiska familjen på det sättet, är det ju skönt. De behöver inte fundera över sitt ursprung, som Kim och jag. De har hittat tillbaka till sina rötter.

Ibland har jag tänkt på hur okänsligt och opsykologiskt en del adoptivföräldrar kan uttrycka sig. "Var glad att du fått komma hit! Hade du varit kvar skulle du ha bött på gatan!" Sådana yttranden kan skada mycket, även om de sägs utan mening att såra. Just tacksamhetskänslan kan vara jobbig för ett adoptivbarn, de kanske upplever att deras föräldrar inte adopterat dem av äkta kärlek. Skulle de någon gång hitta på hyss eller inte lyda föräldrarna, kan de få höra hur "otacksamma" de är. Det kan också vara problematiskt om adoptivföräldrarna har biologiska barn. Men jag tror – och hoppas – att det i de flesta fall går bra och utan större komplikationer. Det viktiga är att föräldrarna har samma regler och normer för alla sina barn, så att adoptivbarnen inte känner sig särbehandlade i någon riktning.

Jag har funderat över popartisten Michael Jackson och hans "förvandling". Hur kommer det sig att han, en svart artist, bleker sin hy och opererar sitt ansikte för att utplåna sina ursprungliga drag? Jag känner mig lyckligtvis inte så kluven och osäker på min identitet att jag skulle operera mig för att se mer västerländsk ut, men jag vet att många kvinnor i Kina och Japan opererar sina ögon. Hur mycket man än opererar sig och bleker håret kan man aldrig komma ifrån sitt ursprung. Jag tror att en person som tycker om sig själv och har hittat en egen identitet lättare står emot gruppträck och omgivningens krav. Han eller hon vågar gå sina egna vägar och stå upp för sina åsikter. Risken med att känna sig utanför, är att andra får desto större inflytande över ens känslor och beslut. Det kan vara svårt att gå sin egen väg, om man är rädd för mobbning och förtal. För ett adoptivbarn kan detta bli ett dilemma. Man kan lätt få för sig att omgivningen förväntar sig ett alldeles bestämt uppträdande: att man alltid ska vara artig, tacksam och glad, att inte visa ilska eller säga emot.

Jag känner till en adopterad flicka från Indien som upplever det här. Hon känner sig pressad, från släktingar och vänner, att uppföra sig exemplariskt och "perfekt", aldrig göra ett misstag eller komma med fel kommentarer. En kompis till mig berättade att hon hade läst om en sydkoreansk liten flicka, som fått det mycket svårt hos sin adoptivfamilj. De klädde henne i volangklänningar och satte henne i en soffa, och där skulle hon sitta och se söt ut. Föräldrarna visade ingen kärlek eller omtanke, det enda de ville var att flickan skulle vara tyst, lydig och se gullig ut i sina klänningar. Något liknande skulle väl också barn, som lever med sina biologiska föräldrar, kunna råka ut för. Men ett adoptivbarn kan ha tillräckligt svårt att hitta sin identitet.

Lyckligtvis har våra föräldrar alltid varit öppna när Kim och jag velat prata om vår situation. Det mamma och pappa vet om våra familjer har de talat om, där finns inga hemligheter. Också de undrar säkert hur våra biologiska föräldrar ser ut och vad de gör, om de nu överhuvud taget lever. På den punkten är vi allihop lika ovetande.

Ofta undrar jag om jag kanske har en hel drös med syskon i Korea, både äldre och yngre. Det vore mycket spännande om jag någon gång fick träffa en person som var min bror eller syster. Kanske skulle vi vara väldigt lika varandra, till och med tvillingar. Dessa tankar är minst lika vanliga som funderingarna över mina biologiska föräldrar. Jag måste dock acceptera att ett möte med dem sannolikt aldrig kan bli verklighet. Visst känns det bittert. Jag undrar om jag någon gång kan släppa tanken och hoppet helt – men just nu har jag fullt upp med mina universitetsstudier. Så länge jag har något att göra som jag tycker är roligt, blir tankarna på mitt förflutna inte lika påträngande.

Jag är glad över att Kim och jag fick de föräldrar som vi fått, och jag hoppas att andra adoptivbarn också har kommit till bra familjer. Vad jag vill är dock att någon gång kunna resa ned till Sydkorea och se mig omkring, och att få några av frågorna om min bakgrund besvarade. Visste jag bara vad mina biologiska föräldrar gör och varför de lämnade bort mig, är jag säker på att situationen skulle kännas mycket lättare. Fick jag bara ett svar kanske jag kunde släppa mina funderingar.

DU ÄR DIN OMGIVNING

Oscar Pripp

Sedan 1970-talet har begrepp som etnicitet och kultur blivit allt vanligare i vårt språkbruk. I talet om barn och ungdomar med utländskt påbrå har dessa ord också varit flitigt sammankopplade med identitetsbegreppet, vilket inneburit att kulturella och etniska faktorer lyfts fram när invandrarungdomars utveckling och möjligheter i det svenska samhället diskuteras.

Den offentliga diskussionen om invandrarungdomar är omfattande och symboltyngd. Rösterna i detta samtal är många och det är omöjligt att här redogöra för den flora av synpunkter som yttras om "den andra generationens" liv och leverne. Men det går att finna en skiljelinje mellan forskarnas ståndpunkter under senare år och de aspekter som dominerar i massmedierna: Medan många forskare varnar för farorna med att ensidigt betona individens kulturella tillhörighet och etniska identitet är samhällsdebatten mer präglad av en nationalromantisk hållning, där människan anses ha ett grundläggande behov av att höra hemma i den ena eller andra kulturen (Eriksen 1994, Ålund 1991, Ålund & Schierup 1991, Jonsson 1993, Necef 1994, Pripp 1995). Antaganden om människans behov av en kultur sammanförs ofta med antaganden om behovet av *en* trygg identitet och detta förhållande ligger relativt ofta till grund för problembeskrivningar gällande invandrarungdomar (jfr Ålund 1991). Jag ska här citera ett par inlägg ur nämnda diskussion:

"Det sker snabba och stora förändringar bland syrianska ungdomar i Sverige. Den största faktorn är likgiltigheten dvs. inget intresse för ungdomsproblem vilket tråkar ut dessa unga människor som upplever en tid av depression, då man tänker på det goda och det dåliga utan rädsla... Tiden då blodet är varmast... Tiden

*"Tio sista dagarna"-disco,
Fryshuset, Stockholm. Foto
Maud Nycander, MIRA.*

då man gör sig fri från familjen, från förening osv. Det är p.g.a. likgiltighet att dessa ungdomar struntar i traditioner och folkliga regler... Om vi bortser från dessa viktiga problem och uppför oss omedvetet och om vi inte åstadkommer någon förbindelse mellan syrianska ungdomar och syriansk kultur, traditioner, språk och regler är separationer och förfall oundvikliga." (Ledare skriven på svenska i tidskriften *Bahro Suruyoyo*, 1992:1.)

"Precis som svenska tjejer gör invandrantjejer uppror mot sina föräldrar. Skillnaden är den, att för invandrantjejer kan det innebära stora problem. Invandrarföräldrarna kan inte alls acceptera flickornas agerande och i värsta fall tar familjen avstånd från flickan. En del tjejer blir förvirrade och ensamma efter frigörelsen. De har testat allt och förlorat alla gränser. De har ingen trygghet kvar." (Ur *Som om dom inte fanns – invandrantjejerna!* Ericsson, M & Poikolainen, K, 1995:58–59.)

Det första citatet är hämtat ur en ledare i den syrianska tidskrif-

ten Bahro Suruyoyo och skildrar ganska väl det intensiva engagemang som jag mött bland aktiva vuxna assyrier och syrianer beträffande ungdomarnas framtid i Sverige. Liksom författarna till *Som om dom inte fanns – invandrantjejeerna!* oroas man över den förvirring och otrygghet som uppstår när ungdomarna inte klarar av att kryssa mellan ursprungets och det "nya" samhällets normer. Citaten skildrar två olika perspektiv, men vilar ändå på samma grundantagande om behovet av kultur och trygg identitet. Inläggen skulle kunna ses som ekon av det dominerande offentliga samtalet.

99-126

ETNISK ESSENS OCH KONSTRUKTION

I Sverige – liksom på andra håll i världen – har forskare sedan ett tiotal år tillbaka mer konsekvent betonat etnicitetens konstruktivistiska natur, det vill säga att den skapas och omskapas i ett ständigt – socialt, politiskt och ekonomiskt – samspel mellan människor. Därmed vänder man sig mot synsätt som tillskriver medlemmarna av en etnisk grupp en viss fastlåst och grundläggande karakteristik (Berg 1994, Ehn 1993).

Det konstruktivistiska förhållningssättet bygger på antagandet att "du är din omgivning". En etnisk grupp finner kanske att delar av den etniska identiteten mister sin omedelbara betydelse, när yttre förhållanden ändras. Andra särskiljande och sammanhållande faktorer kommer i förgrunden beroende på de nya positioner och relationer som uppstår i den nya situationen. Ett förenklat exempel är assyriers och syrianers "ometnicering" i Sverige. Från att ha varit en kristen minoritet i ett område dominerat av islam lever nu många assyrier och syrianer i kristna länder. Andra aspekter än det särskiljande kristna arvet lyfts fram. I Sverige har exempelvis olika falanger inom den syrisk-ortodoxa kyrkan kommit i konflikt med varandra. Ett annat tvisteämne är om gruppen ska kalla sig för assyrier, syrianer eller araméer. Etniciteten förändras alltså och får en starkare symbolisk prägel i "det moderna samhället" (jfr Necef 1994). Ytterligare en faktor är den – sociala och ekonomiska – marginalisering som många etniska minoriteter genomgår i och med en emigration, vilket också präglar gruppens och individernas sätt att omskapa sin etnicitet.

DET ÄR MÄNNISKOR SOM MÖTS

Eftersom etniciteten frammanas och omskapas i mänskliga relationer kan den studeras bland individer i samspel med varandra. Mehmet Ümit Necef skriver följande om etnicitet hos invandrade minoriteter i Västeuropa: "Etnicitet kan betraktas som en uppsättning strategier för kollektivt och individuellt intrycksskapande. Människor använder sina etniska identiteter strategiskt för att framställa sig själva i en mera fördelaktig dager... Förutom kön, ålder, social klass och utbildning är således etnicitet ett av elementen för självhävdelse" (Necef 1994:57).

Denna betoning – av människors strategier och val i ett samspel – kan anslutas till post- eller senmoderna tankegångar om individernas allt större valmöjligheter att skapa och reflektera över sina egna livsstilar och identiteter (Berg 1994). Det är något som Alberto Melucci funderar över i artikeln "De allt för många

*"Tio sista dagarna"-disco.
Fryshuset, Stockholm. Foto
Maud Nycander, MIRA.*

möjligheternas tid – ungdomen och de sociala rörelserna” i Årsbok om ungdom 1995 (s. 6–12). Melucci menar att individen i det heterogena samhället ingår i allt fler olika sociala miljöer, vilket innebär en fragmentariserad tillvaro med olika sociala tider och rytmer (han skiljer på inre och social tid). Den differentierade tiden saknar en enhetlig berättelse, istället kan man tala om att en människa upplever ”många relativt oberoende berättelser”. Melucci säger också att tonåringens livsberättelse därav har blivit mindre förutsägbar på grund av den självständiga individens ökade valmöjligheter över ”tänkbara scenarion” (s. 9). Dessa iakttagelser sammanför han sedan med ett resonemang om identitet: ”Förändringens hastighet, gruppmedlemskapens mångfald och det överflöd av möjligheter och meddelanden som slungas mot dagens tonåringar fungerar alla nedbrytande på referenspunkter som traditionellt var identitetens grund. Möjligheten att kontinuerligt definiera sina livsberättelser blir alltmer osäker. Nomadliv och metamorfos tycks vara svaren på detta behov att nå kontinuitet genom förändring. Den individuella erfarenhetens enhet och kontinuitet finns inte i identifieringen av en statisk modell, grupp eller kultur. Istället måste den baseras på en inre förmåga att byta form, att omdefiniera sig om och om igen i nuet, att ta tillbaka och ändra beslut och val” (s. 8–9).

Även om Meluccis fokusering av individens identitet och självförverkligande innehåller ett specifikt västeuropeiskt anslag, finns det enligt min mening hos honom fruktsamma utgångspunkter för att resonera vidare om invandrarungdomar och identitet.

Det mellanmännsliga perspektivet lyfts fram. Det är individen som förflyttar sig mellan skilda sociala rum och rytmer och därigenom betonas ett mångsidigt och situationellt identitetsarbete. Meluccis tankar tolkar jag även som gällande för tonåringar i gemen, vilket enligt min mening tonar ned det – för givet tagna – unika och problematiska i att vara invandrare av andra generationen. Invandrarungdomars identitetsarbete behöver för den delen inte vara oproblematiskt eller exakt detsamma som hos ”infödda” ungdomar. Men det finns något befriande och avdramatiserande i att kunna utmana ”berättelsen om invandrarungdomar” genom att använda Meluccis tankar om identitetens rörliga och fragmentariska grund. Ansluter man detta resonemang till Necefs synsätt, går det till exempel att följa hur pass skiftande och situationellt de unga omskapar och frammanar sin

etniska identitet samt hur det etniska i dessa situationer strategiskt avvägs i förhållande till andra element för självhävdelse.

Att det etniska ibland frammanas och ibland nedtonas framgick också av en intervju-undersökning om ungdomar i det invandrarstäta norra Botkyrka (Ehn 1993, Pripp 1991). Påfallande var det svaga intresset hos dessa ungdomar för kulturella likheter och skillnader mellan varandra. I det vardagliga umgänget organiserade man sig inbördes efter en rad olika principer. Flickor i en niondeklass upplevde att den viktigaste skillnaden mellan klasskamraterna var pojkarnas omognad och flickornas mognad, oavsett att klassen bestod av elever från tolv olika etniska/nationella grupper. Andra sätt för ungdomarna att indela sig var efter skolanpassning, fritidsintresse, kriminalitet, var de bodde, men även efter etnisk och kulturell tillhörighet samt personlig läggning (till exempel social talang, öppen, distanserad, etc.).

Det var sällan som kultur och etnicitet placerades i förgrunden, när de unga ombads att spontant berätta om vardagsgöromål, kamrater, vänner, fiender, etc. Däremot kunde etnisk sammanhållning och betoning göra sig gällande i situationer där ungdomarna upplevde ett behov av att mobilisera resurser för att upprätthålla eller överskrida olika gränser. I individuella konflikter, utan kulturella och etniska undertoner, kunde de inblandade mobilisera syskon, släktingar och kamrater ur den egna gruppen. Ett bråk kunde på så vis efter hand få en etnisk-kulturell dimension. De grundläggande orsakerna kunde gälla bråk om tjejer eller konflikter mellan ungdomar bosatta i olika bostadsområden, situationer som lika gärna skulle kunna tolkas i sociala termer. I skilda sammanhang byggde självhävdelsen bland annat på ömsom kön, ömsom etnisk tillhörighet, samhällsklass eller ålderskategori.

FEHMI, EN UNG FÖRETAGARE

Mitt eget avhandlingsarbete handlar om assyriska och syrianska småföretagare. En central fråga är hur de etniska aspekterna gör sig gällande i olika situationer. När och hur talar då de unga assyriska och syrianska företagarna om sin etniska identitet och sitt ursprung? Denna fråga kommer jag att diskutera utifrån följande berättelse från en intervju med en ung syriansk företagare.

*Skolavslutning i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewicz.*

*Skolavslutning i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewitz. Se även nästa sida.*

Fehmi föddes i en liten by utanför staden Midyat i sydöstra Turkiet. Han var tretton år, när familjen flydde till Sverige och bosatte sig söder om Stockholm. I Turkiet arbetade pappan som lägre tjänsteman inom industrin och mamman var hemma. Fehmi berättar att anpassningen till den svenska skolan gick lätt. Han behövde inte anstränga sig för att få bra betyg. Först under tredje året på gymnasiets naturvetenskapliga linje kände han av en begynnande skoltrötthet. Efter studentexamen drev han under några år en egen grillbar och därefter en salladsbar. Enligt Fehmi var småföretagandet en medveten väg för att lära känna "det nya landet" bättre:

"Och... jag menar, arton år, jag visste inte speciellt mycket om landet. Du vet hur det är, föräldrarna som flyttade hit, det spelar ingen roll hur framåt dom är... Dom kan aldrig och kommer aldrig

att lära sig språket, så som dom bör lära sig för att kunna verka fullt ut i ett samhälle. Det blir det, så fort man har språkhandikapp, då är man en andraklass-medborgare, det bara är så.”

Fehmis familj och släkt ställde upp med lån till startkapital. Man skulle kunna säga att dessa ”etniska resurser” hjälpte honom att praktisera i ”det svenska samhället”. Under åren som småföretagare slipade Fehmi bort sin utländska brytning så gott som helt och han säger att han lärde känna Sverige och svenskarna på ett helt annat sätt än vad han lärt sig under de sex åren i grundskolan och gymnasiet.

Efter några år sålde Fehmi sin salladsbar och började studera på högskolan. Studierna gick bra och han trivdes allt bättre med livet i studentstaden. Den första egentliga motgången kom när det var dags för examensarbetet. De svenska kurskamraterna hade betyd-

ligt lättare att finna platser medan Fehmi fick söka med ljus och lykta innan han fick en plats: "Det var till och med svårt att få ett ex-jobb... Och jag menar... det går inte att sticka under stol med att jag hade säkert handikapp jämfört med andra, därför jag hade fel namn och så vidare... Det här är mer en sån här känsla, det är ingen som säger rakt ut, 'tyvärr du är utlänning, du har fel namn. Vi kommer inte att ge dig något ex-jobb'... Och jag klandrar dom inte på något sätt, jag förstår dom."

Efter examen gick Fehmi arbetslös under ett par år. Han sökte otaliga arbeten utan resultat. Till slut, när han började misströsta, kom han i kontakt med en av barndomskamraterna från grundskolan. Kamraten, som också hade invandrarbakgrund, drev ett elektronikföretag och sökte någon med idéer och teoretisk skolning för att kunna utveckla sin verksamhet. Fehmi gick in som ägare av en mindre andel och idag sitter han i ledningen för det som nu blivit en hel företagsgrupp med en årsomsättning på ca 100 miljoner kronor.

Fehmi lever idag ett liv som en engagerad och upptagen företagsledare. Sjuttio timmars arbetsvecka är ingen ovanlighet. Jag intervjuade honom en kväll på ett kafé, och egentligen hade han inte tid för denna pratstund. Han är lugn, mycket välartikulerad och tar god tid på sig att svara på mina frågor trots att ficktelefonen ringer oupphörligen och vi får avbryta samtalet. Han är på väg hem till sin familj som han enligt egen utsago tillbringar allt för lite tid med. Hans fru är också syrian och akademiker och de bor i förorten där Fehmi växte upp.

Under vårt två timmar långa samtal pratar vi ytterst lite om etniskt ursprung och kulturella frågor. Intervjun skiljer sig därigenom ifrån andra intervjuer med assyriska och syrianska småföretagare. Dessa driver överlag mindre affärsrörelser, restauranger, grillkiosker och butiker av varierande slag. I deras vardag är det etniska inslaget mycket mer närvarande i form av arbetskraft, kompanjoner, kundkrets och möjligheter att mobilisera ekonomiska resurser. Fehmi säger att han har svårt att överhuvudtaget se några överensstämmelser mellan tiden som salladsbarägare och det arbete han nu har. Intervjun handlar mest om näringslivet och om vedermödorna att vara företagsledare. Han säger sig älska utmaningar och att ta sig an utvecklande uppgifter. De etniska resurserna och eventuella förpliktelserna är skjutna långt i bakgrunden. Fehmi menar, att det saknas anledning eller behov av att

framhäva etniskt ursprung på den professionella och specialiserade nivå han och företaget befinner sig. Här gäller människors kompetens och duglighet och ingenting annat, svarar han, när jag frågar om han knutit någon annan syrian till företaget.

Det är ingen tvekan om att den identitet Fehmi betonar gentemot mig under intervjun är företagsledarens. Det är i denna sociala situation och position han befinner sig under de flesta av dygnets timmar. Han lever i en värld där hans utbildning och professionalitet sätts i främsta rummet. Han är av allt att döma välintegrerad i det svenska samhället. Han umgås med många vänner och bekanta från denna sfär. I denna krets finns inga andra syrianer.

Det skulle dock vara fel att påstå att Fehmi är en person som valt att sudda ut sin etniska identitet, tvärtom talar han engagerat om assyrierna och syrianernas situation och om sammanhållningen inom gruppen. Men detta gör han först när jag leder in samtalet på ämnet kultur och etnicitet. I Fehmis tillvaro handlar det om så pass olika sociala rum och rytmer att man måste ge Melucci rätt, då han talar om att människans tillvaro är fragmenterad. Likaså har Fehmi svårt att presentera en sammanhållen levnadsberättelse. Snarare förmedlar han flera parallella berättelser i tid och rum. Jag tycker också att jag i Fehmis fall kan ansluta mig till Meluccis resonemang om hur identiteten inte kan kopplas till en statisk modell, grupp eller kultur utan till en inre förmåga att byta form och att omdefiniera sig om och om igen i nuet. Den fragmentariserade tillvaron behöver alltså inte automatiskt medföra en splittrad, svag eller obefintlig identitet. Fehmi berättar:

”Alltså, jag ska säga så här... det finns kategorier, om vi talar om syrianer nu då, det finns dom som helt förlikat sig med det svenska samhället, som nästan klippt banden till sitt etniska ursprung... Jag skulle vilja säga att jag tillhör en ganska ovanlig kategori. Mitt motto, min ambition, har alltid varit att det banne mig ska gå att få ihop dom här två kulturerna... Jag menar, jag umgås med mina landsmän, har roligt... och är ingen sån där utböling bland mina landsmän. Och jag är precis på samma sätt (ingen utböling) även med mina svenska kompisar... Det finns ingen anledning att välja.”

Fehmi har svårt att uttrycka sin identitet på ett enhetligt vis, men samtidigt är det inget som säger att detta automatiskt skulle medföra känslor av utanförskap. Bland de intervjuade är han den som verkar ha behandlat sitt etniska påbrå mest analytiskt. Han

har mer än andra kunnat verbalisera sitt förhållande till den egna gruppen.

Man kan också här tillföra Necefs ståndpunkt, att etniciteten även måste ses ur en strategisk aspekt, och att den i och med migrationen får en mer symbolisk betydelse. Fehmi funderar till exempel över vilket strategiskt symbolvärde olika förhållningssätt till det etniska kan ha. Ett sådant exempel är när diskussionen om gruppen ska kalla sig för assyrier eller syrianer kommer på tal:

”Fråga nittio procent av syrianerna exempelvis, så tycker dom att det är för jävligt rent ut sagt, när assyriska (fotbollslaget) vinner och dom har chansen att gå upp. Personligen tycker jag att det vore väldigt kul om dom gick upp i Allsvenskan exempelvis. Det medför så mycket positivt för invandrarna... Man måste se det ur den aspekten, alla är liksom för mycket inrotade i sitt eget... Jag vet ju att jag bland vår folkgrupp har ett rätt radikalt synsätt på det här... Jag kanske skulle föredra båda benämningarna, även om jag som syrian skulle bli gladare om det stod bara syrianer (skrattar). Nä, men skämt åt sido, syrianer och assyrier.”

Fehmi ser sin tillvaro som full av möjligheter och han ömsom betonar och ömsom nedtonar den etniska identiteten för att övervinna de begränsningar han möter. Melucci skriver: "...när möjligheternas spännvidd blir för stor i förhållande till de egna faktiska möjligheterna att handla och agera blir frågan om gränser det grundläggande problemet för dagens ungdom" (Melucci 1995:9). Trots sin högskoleutbildning hade Fehmi till en början svårt att få jobb. För att övervinna den begränsning hans påbrå innebar tonade han ned sin etniska identitet gentemot olika arbetsgivare. Till slut var det ändå barndomsvännen som gav honom en chans att utnyttja "möjligheternas spännvidd".

Jag har här lyft fram och sammanfört några resonemang hos Melucci och Necef och vill betona att deras perspektiv endast kan betraktas rättvist jämte andra kompletterande och konkurrerande synsätt. Det finns givetvis också många aspekter som kan anföras mot deras resonemang. När Melucci talar om dagens ungdom, så gör han det enligt min mening i alltför generella termer. Den bild han ger passar bäst in på medvetna och välutbildade ungdomar som Fehmi. I mina intervjuer med lågutbildade unga assyriska och syrianska småföretagare finner jag däremot en tillvaro som är betydligt mindre socialt och tidsmässigt fragmentarisk. Necef koncentrerar sig kanske alltför mycket på etnicite-

tens funktion för individen. Men min avsikt i denna artikel har inte varit att föra en uttömmande teoretisk diskussion om vetenskapliga perspektiv, utan att visa hur Meluccis och Necefs tankar kan vara till hjälp för att nyansera och ifrågasätta det offentliga samtalet om andra generationens invandrare och deras förhållande till identitet och etnicitet.

VEM BESTÄMMER ÖVER VEM SOM ÄR VEM?

Magnus Berg

Mehmet är en person som alltid vinnlägger sig om att vara nyanserad och resonabelt öppen för andras synpunkter. Jag har dock lärt känna honom så pass väl, att jag vet att han ibland – ofta helt utan förvarning – kan göra mycket kraftfulla ställningstaganden, avgjort mer inriktade mot konfrontation än mot samtal. Han är djupt engagerad i frågor som rör den grupp han själv tillhör – den turkiska invandrargruppen – och dess ställning i Sverige. Det är frågor som enligt Mehmet är starkt relaterade till begrepp som orättvisa och diskriminering, och det är just detta som kan få Mehmet att överge sin artigt diskuterande samtalston. Jag blir därför inte särskilt förvånad när han under ett avspänt samtal, en kväll i Biskopsgården i Göteborg, plötsligt hårdnar till i några ilska och kategoriska formuleringar. "Det har ju nästan aldrig gjorts en bra film om turkarna – aldrig! Där dom har... deras riktiga ansikte har visats upp. Hela tiden visas – även av våra egna regissörer – att vi är dåliga människor."

Den här kvällen har vi – filmvetaren Tommy Lindholm, en grupp turkiska ungdomar i vilken Mehmet ingår och jag – träffats för att prata om hur turkar och människor från Främre Orienten, islam och den islamiska världen presenteras i Sverige via populärkulturen. Själva utgångspunkten för samtalet är preciserad men dess förlopp är fritt: vi tittar gemensamt på två avsnitt ur TV-serien *Yasemin på flykt*, som visades i svensk TV hösten 1992, och låter våra reflektioner kring TV-serien föda nya reflektioner. Även om ingen av de turkiska ungdomarna framför sina synpunkter lika ilsket som Mehmet, delar de hans grundinställning –

J. L. Gérôme, "Slavmarknaden". Odaterad.
Sterling and Francine Clark
Art Institute, Williamstown,
Massachusetts, USA.

populärkulturens skildringar av turkar och muslimer är inte rättvisa. Man kan redogöra för en lång rad av exempel på detta. De flesta härrör förstås från *Yasemin på flykt* – TV-serien som vi just sett en bit av tillsammans – men många andra räknas också upp: Betty Mahmoodys försäljningssuccé *Inte utan min dotter*, filmen *Midnight Express* – en mardrömsskildring av turkisk rättvisa och kriminalvård, den tyskturkiske regissören Tevfik Basers film *40 m² Tyskland*, tidningarnas regelbundet återkommande artiklar på temat muslimsk-flicka-bortgift-mot-sin-vilja.

ORIENTBILDER

Det är inte så att man menar att dessa skildringar är falska. Tvärtom behandlar de frågor som är högst reella och angelägna att diskutera. Problemet rör i stället populärkulturens sätt att ta sig an dessa frågor. Det är de hårda generaliseringarna som upprör – de mörka generaliseringar som får ett problems mest konstruerat tillspetsade uttryck att framstå som det enda, det normala och av alla delade tillståndet i en halv världsdel. Man är kritisk mot ett sätt att berätta som slentrianmässigt framställer den muslimska världen som underlägsen Västerlandet och befolkad av människor som inte förstår sitt eget bästa – människor, som enligt Kenan, en av de unga män som deltar i samtalet, skildras som "djur", "skurkar" och "mafiosos" – det vill säga människor som inte uppnått fullvärdig mänsklighet.

Det har forskats en hel del om Västerlandets syn på Orienten (ett ord som ofta i denna forskning och från och med nu genomgående i den här artikeln får beteckna den svärfångade kulturella och politiska entitet, som de ungefär lika diffusa begreppen "den muslimska världen" och "Mellanöstern" också försöker ringa in). (Holmén 1994, Stenberg 1994.) Denna forskning har kommit till en liknande slutsats som Mehmet, Kenan och deras kamrater. Det mest omtalade arbetet på området är förstås Edward Saids studie *Orientalism* (1978). Said behandlar i första hand den orientalistiska forskningens orientbild och i andra hand den kanoniserade skönlitteraturens. Ska man våga sig på en sammanfattning av detta digra arbete kan man ta fasta på några huvudpunkter. Den orientalistiska diskursen fogar för det första samman Orienten som det gentemot Väst radikalt Annorlunda – Orienten är det som Väst inte är. Som sådant är Orienten underlägset Väst, oförmöget att ta hand om sig självt och att representera sig självt. Därför måste Orienten styras och beskrivas av Väst. I den mån Orienten har något att erbjuda Väst, hör detta hemma i Orientens förflutna, ett förflutet som den samtida Orienten skämmer och saknar förmåga att förstå och göra rättvisa.

Saids studie har blivit föremål för många kritiska synpunkter. De mest uppbragta och oförsonliga kommer av naturliga skäl från de orientalister som, enligt Said, reproducerar den orientalistiska diskursen. Bernard Lewis bredsida i *Islam and the West* (1993:99ff) är ett bra exempel. Men det finns också författare som sätter stort

värde på Suids bok, även om de har svårt att acceptera allt som sägs i den. En sådan kritiker är den syriske filosofen och debattören Sadiq al-'Azm (1984). Enligt honom tenderar den orientalistiska diskursen i Suids bok att leva sitt eget liv, i upphöjt oberoende från människors tänkande och handlande, och från förändringar i de sociala, politiska och ideologiska strukturerna. Det är anledningen till att det går att rikta kritik mot Said för bristande historisering. al-'Azm menar att den orientalistiska diskurs som Said beskriver i allt väsentligt är ett barn av Europas kolonialistiska epok. I förkolonialistiska dagar såg Europas bilder av Orienten annorlunda ut, och det är ett tydligt tecken på att gestaltningarna av det främmande förändras med den tid – de materiella, politiska och sociala ramar – i vilka de framställs.

En som utförligt analyserat innehållet i just kolonialismens orientbilder är Rana Kabbani, författaren till *Europe's Myths of Orient* (1985). Hennes studie är rik och mångfacetterad, men ett tema är särskilt framträdande. Kolonialismens Orient var en sexuell Orient, och mer specifikt en feminiserad Orient som fungerade som projektduk för ett manligt sexuell intresse. Det driftsliv som viktorianismen smetade tjocka lager civilisationsfernissa över, kunde ventileras indirekt i skildringar av orientalisk sensualism, kvinnlig underkastelse och beredvillighet – oinskränkt utlevelse i haret, för den som lyckades forcera den hotfulle men snöpte haremsvakten. Bilderna av Orienten användes alltså för att hantera spänningar och problem som var inneboende i den västerländska kulturen. Också på ett annat, mera övergripande symboliskt plan, kan detta sexuella mönster sägas ha varit giltigt. Europa var vid denna tid en potent man, ägnad att utforska, erövra, penetrera. Grunderna för denna kontinentala könsymbolik – det manliga Europa och den kvinnliga Orienten – lades enligt Ronny Ambjörnsson (1994) redan under upplysningstiden.

I ljuset av det som Said, al-'Azm, Kabbani och andra skrivit, har jag ägnat en tid åt att fundera över hur dagens orientbilder, specifikt de som populärkulturen presenterar för en svensk publik, ser ut. Dessa funderingar följer det spår som Said och Kabbani lagt ut, men tar också grundläggande hänsyn till den form av historiematerialism, om man nu vill kalla det så, som al-'Azm gör sig till talesman för. Orienten kan fortfarande tjäna som det Andra, det som vi i Väst inte är, men eftersom vi i Väst

J. A. D. Ingres "Turkiska badet" 1852. Musée du Louvre, Paris.

förändras med de politiska, materiella och sociala strukturerna, förändras också det Andra, Orienten. Redan det faktum att kolonialismens (men förstås inte den ekonomiska imperialismens) epok är över, förändrar orientbilderna på en rad fundamentala sätt, så fundamentala att det skulle föra alldeles för långt att på ett meningsfullt sätt diskutera dem här. En postkolonial konsekvens ska jag dock be att få återkomma till om en stund.

Sexualiteten, som spelade en avgörande roll när kolonialismens orientbilder konstruerades, har en helt annan ställning i den efterkoloniala Västvärlden. Den är, för att göra en mycket lång historia kort, inte tabubelagd och bortträngd längre, i vart fall inte på samma sätt och lika mycket. Man skulle mycket väl kunna argumentera för att sexualiteten idag är överexponerad på ett, om inte plågsamt, så tröttsamt sätt. Den som vill fördjupa sig i sexualia behöver knappast göra det smygvägen via sexualiserade orient-

bilder. En ganska omfattande genomgång av främst romaner (storpolitiska thrillers t. ex.), biografiskt baserade böcker (*Inte utan min dotter*) och filmer (action, thrillers och historiska filmer främst) med populärorientalistiskt innehåll visar också att Orienten har en svag sexuell laddning. En betydligt mer central ställning har ett annat tema, som direkt kan kopplas till en kulturell problematik som enligt många modernitetsteoretiker är grundläggande i den postkoloniala västvärlden. Denna problematik skulle kunna kallas för den individuella frigörelsens. Med kunskapssociologen Peter Bergers ord, framstår livet i moderniteten – åtminstone idealt – som resultatet av en serie individuella val, medan livet i förmoderna dagar kom till människan som ett öde, som hon hade att följa, oavsett vad hon tyckte om det. Den moderna västerländska människan är i stor utsträckning en varelse som förväntas skapa sig själv, i frihet från tvingande krafter som når henne utifrån: religion, kulturell tradition och liknande. Detta är en förståelse av tillvaron som rymmer stora påfrestningar och problem. Att fritt försöka skapa sig själv innebär ett stort mått av frihet, men frihetens baksida är frånvaron av trygghet. Det finns inga garanterat säkra mallar och förlagor att hålla sig till, och misslyckas man med att uppnå ett bra liv, har man ingen annan än sig själv att skylla på. Man har ju trots allt gjort sina val själv.

På den individuella frigörelsens bakgård härskar en djup ambivalens. Det finns flera sätt att försöka göra denna uthärdlig. Ett är att låta det Annorlunda, t.ex. Orienten, spela en stabiliserande roll. Den Orient som kan fylla denna funktion är tvångets Orient: en värld där människor inte själva bestämmer över sina liv, utan är prisgivna åt att gestalta de roller som traditionen och religionen – dvs. opersonliga system som inte tar större hänsyn till subjektivt rotade drömmar och önskemål – föreskriver. Om man med skärpa fokuserar det lidande detta tvång kan tänkas ge upphov till (och samtidigt underbetonar de fördelar som ett sådant liv skulle kunna rymma: kulturell trygghet och visshet t. ex.), blir valet mycket enkelt. Naturligtvis är den västerländska individuella frigörelsen att föredra, och den ambivalens som följer den, blir också lättare att bära. Ja, det kan rent av se ut som att kontakten med ambivalensen innehåller vissa heroiska kvaliteter. I den västerländska modernitetens kulturella problematik är Orientens tvång ett tvång som befriar.

Omvänt kan en liknande orientbild användas för att rikta kritik

P. L. Bouchard "Les Almées"
1893. Paris, Musée d'Orsay.

mot den individuella frigörelsens projekt. Tvånget omvandlas då till tillhörighet, trygghet och säkerhet som i sin tur kontrasteras mot det moderna livets kyla, ensamhet, atomisering och brist på sammanhang; i västvärlden är man ensam, tom och förvirrad, i Orienten bryr man sig om varandra och är tryggt överens om hur världen är beskaffad.

Ett problem med den här typen av stabiliseringsåtgärder är förstås att verklighetens Orient förenklas och svart- eller vitmålas på ett sätt som aldrig skulle accepteras om det i stället var Väst som porträtterades. Ett annat problem rör det postkolonialistiska faktum som jag tidigare sagt att jag skulle återkomma till. Under kolonialismens dagar befann sig verklighetens oriental så gott som

uteslutande i verklighetens Orient – alltså på stort avstånd från den västvärld i vilken orientbilderna skapades. Idag finns verklighetens oriental också i Väst, som en följd av arbetsmigration och politisk flykt. Mehmet finns t.ex. i Biskopsgården, och där uttrycker han sin upprördhet över populärkulturens bilder av Orienten, som ju också är ett slags bilder av hans liv och hans historia.

SAMTAL I BISKOPSGÅRDEN

Dessa frågor är hela tiden närvarande i samtalet den här kvällen i Biskopsgården. En anledning till det är samtalets själva utgångspunkt: *Yasemin på flykt*. Serien är nämligen ett slags Romeo och Julia-historia (eller West Side Story-historia, om man föredrar det), i vilken individuellt baserad kärlek ställs mot släkters och kulturers krav (för en analys av *Yasemin på flykt* se Berg och Lindholm 1995). Orientens roll är tudelad i serien. Å ena sidan återfinns tvångets Orient som förnekar titelfiguren Yasemin, dottern i en svensk-turkisk invandrarfamilj, det liv hon själv vill leva. Hennes handlingar är strängt övervakade av hedersetikens turkiska kvarterspoliser och hon ska (förstås) giftas bort med en turkisk man som hon aldrig träffat och som hon har ytterst litet gemensamt med. Hennes familj tycker att detta är ett bra arrangemang och dessa synpunkter väger mycket tyngre än Yasemins subjektiva känslor.

Samtidigt innehåller serien en utopisk Orient som gör den svenska tittarskaran uppmärksam på vad den moderna kulturen förmenar oss. Denna bild är uppbyggd av element som familjesammanhållning, medmänsklighet och äkta, okomplicerad glädje (scener från en turkisk byfest spelar en viktig roll här) och sensualism, främst representerad av Yasemins magdans.

Ingen av de här bilderna vinner de turkiska ungdomarnas gillande. Det första problemet med dem, är att de är för grova, för endimensionella och alltför bemängda med felaktigheter. De utsätts för en realistiskt grundad bedömning och de håller inte måttet. Kritiken av den positiva, utopiska orientbilden stannar vid detta: den innehåller för många fel och är därför varken trovärdig eller användbar. Scenen från byfesten underkänns t.ex. av dessa skäl. Den vill förmedla en bild av glatt gränsöverskridande; alla bybor, oavsett ålder och kön, deltar i festen på samma villkor. För

Byfesten. Ur "Yasemin på flykt", SVT 2, Malmö. Foto Roger Hynne.

de turkiska ungdomarna, som omedelbart ser att den enda kvinna som dansar i TV-rutan är en professionell magdansös, som uppenbarligen hyrts in av filmteamet, fungerar helt enkelt inte denna bild av den turkiska byn.

Ungdomarna ser inget anstötligt i den positiva orientbilden, men de tycker, folkligt uttryckt, att den är larvig. Det förhåller sig

Yasemin dansar magdans. Ur "Yasemin på flykt", SVT 2, Malmö. Foto Roger Hynne.

*Yasemin står bunden. Ur
"Yasemin på flykt", SVT 2,
Malmö. Foto Roger Hynne.*

annorlunda med den negativa orientbilden, den som föreställer tvångets Orient. Det är en bild som man menar förorsakar skada. Den är förenklad och endimensionell och föreställer ett stumt tvång som överlagrar den värme och närhet och den vilja till förståelse, som människor i intima och livslånga relationer vanligen hyser för varandra. Det är en avhumaniserande bild som slår tillbaka på ungdomarna själva. Exempler från den egna vardagen radas upp.

Imran: Visst, det ligger en del i filmen va, men det är ju så fel att dra alla över en kam. Och det får ju jag ta, va. Mina skolkompisar fråga om det va så här i Turkiet. Då sa jag ett exempel: Jonas Gardell – är det så i Sverige – att alla killar är bögar? Dom hade inte uppfattat allt negativt men annorlunda. Pappan gilla dom inte, och förtrycket i familjen.

Imran och hennes vänner går in i rollen som försvarsadvokater för den turkiska invandrargruppen. Deras reception av TV-serien centreras kring uppmärksamheten på de förenklingar och de generaliseringar som är omöjliga när svenskar skildras i svensk TV. Det blir ungdomarnas uppgift att spåra de stilistiska grepp som gör en stereotyp av ett komplicerat mönster av sociala och känslomässiga relationer, och att försöka övertyga sin svenska omgivning om det orimliga i detta. En konsekvens av detta är att de turkiska ungdomarna blir felfinnare. Man avslöjar intelligent

och obarmhärtigt det som inte stämmer i skildringen av TV-seriens turkar. Det visar sig vara en hel del.

För Mehmet, Kenan, Imran och deras vänner framstår det som mycket angeläget att försvara den turkiska gruppen mot den här typen av skildringar. Det är en stor, för att inte säga oöverstiglig, uppgift de tar på sig, när de i sin svenska omgivning försöker bemöta populärkulturens produktion av stereotyper. De har inte bett om den och att de trots det måste ägna sig åt den, är ett uttryck för den symbolernas orättvisa maktutövning som populärorientalismen genererar och kanske till och med har som sin viktigaste beståndsdel.

Men det är inte bara med försvarsadvokatens kritiska och distanserade blick som de unga turkarna betraktar populärkulturens orientbilder. Man kan också närma sig dem från ett helt annat håll och på ett helt annat sätt: med bejakande engagemang, nyfikenhet och inlevelse. Denna form av betraktande utgår från helt andra nödvändigheter än behovet att försvara den egna gruppen. Vill man försöka beskriva detta perspektiv och dessa nödvändigheter tvingas man också söka sin utgångspunkt på ett helt annat håll.

I modernitetens kultur är den sociala identiteten – svaren på frågorna om vem man är och vem och vilka man liknar och hör ihop med – inte ett en gång för alla givet tillstånd, utan en process. Populärkultur och massmedia gör sitt för att hålla den i gång. Alldeles oavsett hur tjatig och enförmig man uppfattar populärkulturen, går det inte att komma ifrån att den utgör en kontinuerlig perspektivering av och en serie kommentarer till det triviala vardagslivet. I populärkulturen uttolkas vardagen och dessa uttolkningar måste envar som tar del av dem förhålla sig till på det ena eller andra viset. Och i populärkulturen sätts mitt eget liv i förbindelse med bilder av andra liv på andra platser i det geografiska och sociala rummet och i andra tider. Populärkulturen attackerar det lokalt avgränsade vardagslivet med bilder av andra – främmande eller snarlika – liv.

Samtidigt – och det är på sätt och vis paradoxalt – erbjuder populärkulturen redskap för att göra identitetsprocessen mindre kaotisk och omtumlande. Den ställer upp scenarier, exempel och typsituationer som betraktaren kan relatera till sitt eget liv och som kan fungera som referens- och utgångspunkter för samtal om identitet. Man kan förstås avfärda dessa scenarier som förljugna

och dumma – det är ju vad de turkiska ungdomarna gör med orientbilderna – men också ett avfärdande är faktiskt ett slags inlägg i ett sådant samtal.

För invandrare i allmänhet och – vågar jag hävda – för andra-generationsinvandrare i synnerhet är identitetsprocessen än mer intensiv och brusande än för infödingar. Dess grundförutsättning utgörs ju av alla de skillnader, som levda erfarenheter från två skilda kulturella traditioner ger upphov till. En enkel formulering av denna polaritet i de turkiska ungdomarnas liv kan ställas upp så här: rötterna finns i en kollektivistisk, agrar och religiöst infärgad livsform, medan vardagslivet framlevs i denna livsforms motsatser.

Man skulle därför kunna tänka sig att det också bland andra-generationsinvandrare finns ett slags behov av symboler, exempel och typsituationer liknande dem som populärkulturen producerar, och man skulle också kunna argumentera för att detta behov relativt sett är mycket stort. Att döma av det samtal som vi för i Biskopsgården verkar det förhålla sig så. Ungdomarna tar inte bara avstånd från populärorientalismens stereotyper, de använder sig också av dem. Genom att beskriva sin relation och sin attityd till de populärorientalistiska exemplen, uttrycker de också sina egna identitetsupplevelser.

YASEMINS VAL

Allra tydligast syns detta när de unga kvinnorna diskuterar *Yasemin på flykt*. Det är fullt naturligt, eftersom de identitetsmässiga spänningarna är störst i kvinnornas liv. Deras föräldrar härstammar från en miljö i vilken kvinnor erbjuds en mycket begränsad individuell frihet. Detta mönster har de unga kvinnorna, främst via sina föräldrar, haft kontakt med under sin uppväxt. Samtidigt har de – i skolan, bland kompisar, framför TV:n – stått i mycket nära förbindelse med det moderna individuella frigörelseprojektet.

Det som i första hand väcker de unga kvinnornas intresse och engagemang är den fråga om äktenskapsbildning som i serien koncentrerar frigörelseproblematiken. Ska man gifta sig med den som släkten och familjen finner lämplig eller ska man gifta sig med den som den individuella kärleken pekar ut? TV-seriens ställningstagande är mycket tydligt – man ska lyssna till sina känslor, ta kärleken på allvar och sätta sig över de krav som härrör från ett

stumt socialt mönster. Det är också den vägen som Yasemin väljer i slutet av serien. Det är ett budskap som kvinnorna gärna tar till sig.

MB: Yasemin blev ju ihop med Patrik (den svenska, manliga huvudrollen i serien) på slutet?

Derya: Det va fint, vackert. Det va ett jättebra slut – att kärleken övervann allt det där.

Imran: Man ska få gifta sig med vem man vill.

Derya: Inte med den som föräldrarna tycker.

Yasemingestalten kan alltså fungera som ett exempel som kan reflektera de unga kvinnornas livssituation och initiera ett samtal om vem man är och hur man vill leva. Det märks att kvinnorna behöver ett sådant exempel – deras diskussion är mycket engagerad och livlig. Det visar sig dock att Yasemin är en alltför platt symbolfigur för att kunna fördjupa kvinnornas reflektioner. Hon är ena sidan av ett antingen-eller i en problematik som är formulerad av svenskar för svenskar. Vad Derya och Imran eftersträvar är en mer subtil diskussion som kan luckra upp detta antingen-eller till en större nyansrikedom. För dem ger Yasemins val upphov till en rad obesvarade frågor. Hur ska hon förhålla sig till sin familj, efter att hon brutit med den syn på äktenskap och kärlek, som familjen främst ansluter sig till? Hur förenar man den starka samhörighet inom familjen, som ingen av de unga turkarna vill mista, med de individuella friheter som modernitetens kultur både erbjuder och hyllar?

Derya: Vill man ha sin frihet får man kämpa för den. Man måste hela tiden prata med sina föräldrar och samtidigt respektera dem. Man ska inte bli svensk, men man måste försöka gå lite längre. Ungdomar och föräldrar kanske inte förstår varann, men ungdomar måste få göra sina fel och lära sej. Det som är förbjudet lockar. Man måste få pröva på och själv bestämma sej.

I dessa förfinade försök att finna en någorlunda bekväm väg genom en snårig kulturell terräng, i den kamp som Derya beskriver, är Yasemin inte till någon större hjälp. Hon kan utgöra startpunkten för och legitimera en diskussion om individuell frigörelse, men hon kan inte hjälpa till att utveckla den på ett sätt som är användbart för de unga kvinnorna. Skälet till det är att hon är en konstruktion ägnad att perspektivera svenska problem, inte

svensk-turkiska. Denna konstruktion representerar å ena sidan ett förmodernt tvång, som Västerlandet anser sig ha lämnat bakom sig, å andra sidan en utopi sammansatt av det somliga menar att Västerlandet saknar: samhörighet mellan människor, sensualism, genuin livsglädje. Men om hur det är att vara en svensk-turkisk ung kvinna i Sverige säger Yasemingestalten ganska litet. Yasemin är inte skapad för att reflektera Deryas, Imrans och deras medsysstrars liv.

Det här är det ena skälet till att de unga turkarna inte kan göra så särskilt mycket av en symbolgestalt som Yasemin. Det finns också ett andra skäl, och jag tror att det är det viktigare. Av de två receptionsformer som diskuterats här, väger den första – försvarsadvokatens, felfinnarens – helt enkelt tyngre. Att ständigt ställas inför vad man upplever som orättvisa bilder av den egna gruppen i massmedia, och att ständigt behöva bemöta dessa i sin egen svenska omgivning, ger upphov till en kritisk vaksamhet som undergräver och försvårar den identifikation, som också är möjlig och som till viss del också äger rum. En enkel metod för att öka möjligheterna att tillägna sig de potentialer, som man ser i orientbilderna, kunde vara att helt enkelt försöka släppa den kritiska vaksamheten. Men det är som om varje avsteg från den kritiska hållningen utgjorde ett slags svek mot den egna gruppen. Också detta är som tydligast när de unga kvinnorna talar. Deras entusiasm över Yasemin-seriens frigörelsebudskap hämmas av deras vilja att försvara gruppen mot förenklingar och svartmålningar. Frigörelsebudskapet stimulerar kvinnorna att utveckla en kritik mot vissa sidor av livet i den turkiska Göteborgskolonin, men när de märker att denna kritik tenderar att flyta samman med svenska fördomar om turkar, dämpas den radikalt för att ersättas av försvaret av den egna gruppen.

De unga turkarna hamnar i en återvändsgränd, och jag föreställer mig att det är just där som nyanserade skildringar av unga invandrades liv i Sverige, gjorda ur deras eget perspektiv, skulle kunna göra stor nytta. De skulle kunna hjälpa till att formulera en kritisk hållning, tillräckligt sofistikerad för att ett försvar av den egna gruppen inte behövde utesluta en kritisk reflektion över den. Det är just de här aspekterna av invandrades underordnade ställning, som mina tankar stannar vid efter detta kvällssamtal i Biskopsgården. Det har talats mycket om de sociala och ekonomiska orättvisor som inramar immigrantens liv, men den invand-

rarpolitiska maktutövning som de estetiska symbolerna administrerar är inte särskilt uppmärksammas. Den här artikeln mynnar ut i tre hypoteser, som i sin dysterhet förfärrar också den som framkastar dem. Inte desto mindre tror jag att de är väl värda en vetenskaplig prövning.

1. Att vara invandrare innebär att se förgrovade bilder av sitt liv utnyttjas som redskap i majoritetsbefolkningens identitetsarbete.

2. Invandrarens kulturella position genererar ett stort behov av sammansatta symboler, som kan bidra till att göra en virvlande identitetsprocess hanterlig.

3. Att vara invandrare innebär att återfinna få sådana symboler i det nya hemlandet.

DEN ANDRA GENERATIONEN. ALTERNATIVA (HOT)BILDER

Olivio Polite

Bram Stokers roman *Dracula* från 1897 inleds med dagboksanteckningar från den ungerska staden Bistritz. Den unge advokaten Jonathan Harker är på väg till greve Draculas slott för att hjälpa denne med frågor rörande ett fastighetsköp i London. Aningslös beskriver han de pittoreska ortsborna, vars vanor han till en del redan känner genom studier i British Museum. Han uppehåller sig en del vid inhemska maträtter och påminner sig om att han måste få tag i recepten och ge dem till sin fästmo. Men redan på första sidan kan man också ana en dovare ton. Intrycket Harker ingavs när han lämnade Prag var "att vi lämnade västerlandet och kom till österlandet". Berättelsen som följer är för de flesta känd genom ett otal filmatiseringar. Greve Dracula introduceras. Han planerar att söka nya offer i England. Han ser ut att lyckas väl men paret Harker och deras vänner sätter, under ledning av vampyrexperterna Abraham van Helsing, käppar i hjulet för greven.

Stokers text har under de senaste decennierna utsatts för en rad tankeväckande tolkningar. Många har läst den ur ett psykoanalytiskt perspektiv, i vilket greven kan vara den onde fadern som försöker tillskansa sig den sexuella kontrollen över de moderliga hjältinnorna, medan van Helsing blir den gode fadern som överlåter den sexuella kontrollen till hjältarna/sönerna. Andra har läst det som ett uttryck för viktoriansk skräck för östeuropeisk expansionism. Åter andra har lyft fram vampyrjägarnas flitiga användning av modern teknologi och på så sätt velat förstå boken som en berättelse om vetenskapens möjligheter.

Själv ska jag här försöka se Stokers text som ett uttryck för drömmar och mardrömmar om det andra. Snarare än att säga att *Dracula* är en berättelse om den viktorianska skräcken för Östeuropa, vill jag påstå att den exploaterar skräcken för det främmande/okända/omedvetna och att östeuropén är en av de figurer som, under den viktorianska eran, intar just den positionen.

Gemensamt med andra uttolkare har jag framförallt övertygelsen att *Dracula* är en text som står i ett mycket nära förhållande till sin tillkomsttid och på så sätt kan bidra till en förståelse av den.

Men texter som *Dracula* och *Frankenstein* är mer än viktiga tidsdokument. De är även två av de texter som satt sitt märke på mycket av vår egen tids populärkultur. Sedan *Dracula* skrevs har romangenren som underhållningsindustri förlorat mark till filmen och det är framförallt där som arvet från skräckromantiken idag förvaltas. I filmer som *Alien*, *Blade Runner* och *The Terminator* exploateras drömmarna och mardrömmarna om det främmande av idag. Genom att inte bara undersöka hotbilderna i dessa filmer, utan också jämföra dem med hotbilderna i *Dracula* hoppas jag kunna nå fram till en punkt där en undersökning av dagens representationer av det främmande kan påbörjas.

DRACULA

Era flickor som ni älskar så är redan mina. Och genom dem skall ni och andra bli mina, mina kreatur, att lyda min befallning och skaffa mig föda när jag vill ha. Bah!

Dracula

Dessa ödesmättade ord slungar Dracula mot sina förföljare när de hunnit upp honom i ett av hans gömställen i London. Det sker på ett sent ställe i texten. Efter att ha anlänt till London har greven lyckats förvandla en av de kvinnliga huvudpersonerna, Lucy Westenera, till vampyr, satt sig i kontroll över den sinnessvage Renfield samt satt sitt bett i Harkers hustru Mina. Stora delar av texten uppehåller sig vid kampen om Lucy och Mina. Lucy beskrivs som ytterligt lättfärdig. Tre av de manliga hjältarna uttrycker sina starka känslor för henne och i ett brev till Mina beklagar hon sig över att hon inte kan ge sig åt dem alla.

”Varför kan de inte låta en flicka gifta sig med tre män, eller så många som vill ha henne, och spara oss allt detta bekymmer.”

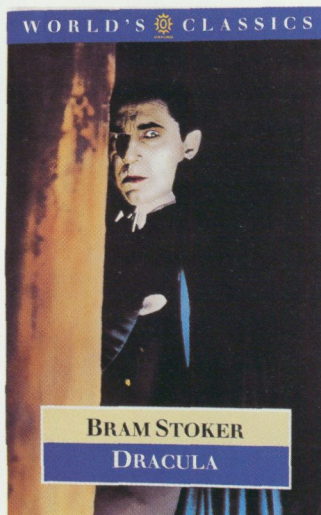

Hennes önskan att lämna ut sig till den som vill ta henne gör henne till ett lätt offer för greven vars erövring av henne har tydliga sexuella undertoner. Men att Lucy så ledigt faller i grevens våld sker inte huvudsakligen till följd av hennes lättsinne, dessa båda förhållanden har en gemensam orsak i hennes biologi. Stokers persongalleri är tydligt påverkat av vetenskapliga teorier på modet, enligt vilka kvinnor, kriminella och utomeuropéer utgör levande lämningar från ett utvecklingsstadium som den normale vite mannen lämnat bakom sig för årtusenden sedan. Dracula själv befinner sig på och utövar kontroll över varelser på detta stadium. Inte bara grevens psykologi utan även hans fysiologi svarar mot det tidens kriminologer säger om den kriminelle mannen. Flera gånger påtalas att Dracula har en barnhjärna, dvs. en ofullständigt utvecklad hjärna.

Mina är, till skillnad från Lucy och greven, beskaffad med en mans hjärna och en kvinnas hjärta. Hon har inget av den frivolitet som gjorde Lucy till ett lätt offer. Hennes främsta ambition är att var en god och stödjande maka. Det är först när van Helsing av omsorg om henne föreslår att hon inte skall delta i vampyrjakten och således lämnas ensam hemma, när hon för ett ögonblick inte är kontrollerad av männen, som Dracula kan komma åt henne. Deras första möte tar hon för en dröm och för att inte oroa männen berättar hon inte om det, men långsamt börjar hon förvandlas. Hon blir nu en person med dubbla lojaliteter. Greven kan läsa hennes tankar över långa avstånd och på så sätt få kunskap om vampyrjägarnas planer. Denna process, där männens hemligheter rinner ur dem genom en kvinna och blir deras fiendes redskap, har en parallell tidigare i boken då de alla ger stora mängder blod till den bleka Lucy, föga anande att de i själva verket ger sitt blod åt vampyren. De båda kvinnorna blir till membran som ställer det manliga centret i ett osmotiskt förhållande till det som definierats som dess andra. Det som är VI rinner ut i och upplöses i det okända.

Det är här vi finner kärnan i skräckbudskapet. Fladdermöss, vargar och slängkappor har sedan boken skrevs förlorat sin effekt. Det som fortfarande förmår skrämja är processen i vilken vi förvandlas till något vi inte känner till. Detta är något helt annat än att bli kolonialiserade av en främmande nation. I det tillståndet kan vi behålla vår identitet. I mötet med vampyren upphör vi på ett mer radikalt sätt att vara våra egna herrar. Det som är jag

*Bram Stokers "Dracula",
World's Classics. Foto Hans
Kægel.*

raderas ut och det jag förvandlas till är något helt obegripligt, något jag inte har någon möjlighet att kommunicera med eller på något sätt känna igen mig själv i. Det är tomheten i budskapet snarare än ett specifikt innehåll som skrämmer oss.

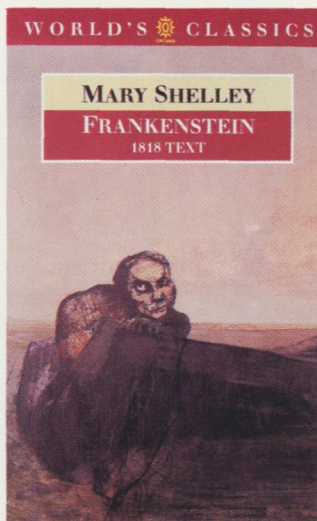
Som i döden konsumeras vi av det okända. Bah!

FRANKENSTEIN

De tränger sig in i naturens minsta skrymslen, och visar hur hon verkar i sina gömställen.

Frankenstein

Mary Shelley's "Frankenstein",
World's Classics. Foto Hans
Køgel.

Mary Shelley var inte den första att skriva om artificiella människor, men hennes berättelse behandlar en problematik som gjort den, till skillnad från en del annat i genren, allt mer angelägen under de knappt två sekler som gått sedan dess tillkomst. Vår förmåga att komma fram till något vettigt i frågan om vetenskapens ansvar har inte vuxit i samma takt som våra möjligheter till massförstörelse, våra möjligheter att manipulera liv, osv. Mycket klokt har sagts om kunskapens välsignelser och förbannelser men jag vill ändå mena att *Frankenstein* och berättelser som varierar temat därifrån fortfarande erbjuder de kraftfullaste bilder vi har för att hantera vårt dubbla förhållande till kunskap.

I *Dracula* träder monstret fram ur natten som en skuggfigur, en gestalt som befinner sig vid utkanten av den kända världen, i utkanten av vårt vetande. I *Frankenstein* är monstret en produkt av vetandet. Monstret är en varelse med ett varmt hjärta som med tiden utvecklar ett lysande intellekt. Dess våldsamma beteende är helt en följd av människornas oförmåga att släppa in det i deras gemenskap. Det som skrämmer i *Frankenstein* är alltså inte så mycket monstret som dess skapare och de reaktioner som monstret väcker hos honom och andra människor. I mötet med det nästan mänskliga provas människornas förmåga till inkännande, deras mänsklighet, och de visar sig vara – omänskliga.

Redan nu kan man ana att *Dracula* och *Frankenstein*, som ytligt tycks behandla helt olika rädslor, på ett mer grundläggande plan kan förstås som samma berättelse. Det djupa släktskapet mellan dessa båda berättelser blir synliggjort i *Alien*.

THE TERMINATOR, BLADE RUNNER

Synd att hon inte får leva, men vem får å andra sidan det.

Blade Runner

I James Camerons mästerliga *The Terminator* från 1984 presenteras följande framtidsscenario: I en nära framtid konstrueras ett intelligent missilkontrollsystem, snart inser makthavarna systemets potentialer och låter konstruera en försvarsdator som helt utesluter människor ur beslutsprocessen. Några veckor efter det att Skynet tagits i bruk utvecklar det ett eget medvetande. I panik försöker man slå av strömmen. Skynet slår tillbaka genom att utlösa ett tredje världskrig. Snart är människorna en jagad minoritet tvingad att leva i underjordiska bunkrar, ständigt på flykt undan maskinerna. Det enda hoppet är rebelledaren John Connor. Skynet skickar en android tillbaka genom tiden för att mörda Johns mor Sarah. John får kännedom om detta och skickar en soldat för att rädda sin mor och därigenom möjliggöra sin egen konception och födelse. Trots dåliga odds lyckas man förstöra androiden och kampen för mänskligheten kan fortsätta.

Androiden i *The Terminator* är, som titeln antyder, en dödsmaskin. Ursprungligen konstruerad för att söka upp människor i deras gömställen och förgöra dem har den givits ett mänskligt utseende och perfekt förmåga att reproducera mänsk-

Ur "The Terminator", Orion Pictures Corporation. Foto Joyce Rudolph.

ligt tal och mänskligt rörelseschema, men den saknar helt förmågan att simulera mänskliga känslor. Den drivs inte av en egen vilja, utan är bara en av de tusentals, kanske miljontals tentakler, som utgår från Skynet, Skynet som i sig självt inget annat är än ett komplicerat datorprogram.

I *Frankenstein* frigjorde sig vår kunskap och återvände som hot, men hotet var ännu kraftigt begränsat. Det handlade om ett enskilt monster med goda avsikter och utan reproduktionsmöjligheter. Här har hotet totaliserats. Det finns inte längre någon tillflyktsposition. I *Frankenstein* var vetenskapsmannen en person som ville undersöka naturen, "tränga in i hennes hemliga skrymslen", underkasta henne vår kontroll. I *The Terminator* är människan själv den sista resten av en i övrigt utplånad natur, maskinerna tränger in i våra gömställen och för med sig död. Människans vetande har av en olyckshändelse, som tycks ha inträffat med nödvändighet, frigjort sig och återvänder till oss som hot.

Om framtidsperspektivet är ljusare i Ridley Scotts *Blade Runner* från 1982, eller inte, är svårt att säga. Uppslaget är i vart fall mindre dramatiskt och problemen mer subtila. Framtiden är ett hårt ställe där idén om nationalstater upplösts och maktcentra utgörs av stora företag. Tungt och farligt arbete utförs av replikanter, artificiella människor med enorm styrka och uthållighet. För att de inte skall hinna utveckla egna känslor och ställa till med besvär är replikanterna konstruerade med kort livslängd. Efter att en grupp replikanter försökt göra uppror förbjöds replikanter på jorden. Till och från dyker en av dem upp på jorden och jagas då av speciella poliser: blade runners. Huvudpersonen Deckard är en sliten, desillusionerad blade runner med uppgift att "pensionera" en handfull replikanter som flytt från sin rymdstation för att söka upp sin skapare och få honom att ge dem längre livstid. Deckard har inga moraliska betänkligheter inför att avrätta replikanter. Det hela blir riktigt problematiskt först när han förälskar sig i Rachel, prototypen för en ny generation replikanter. Genom Deckard får Rachel kännedom om sin identitet som replikant. De smärtsamma barndomsminnen som hon dolt djupt inom sig visar sig tillhöra någon annan. Deckards arbetsuppgift är att expediera henne. Filmen lämnar utgången osäker, men det ser dystert ut för dem båda. I filmens slut antyds också att Deckard själv skulle vara en replikant.

På ett helt annat sätt än i *The Terminator*, bearbetar *Blade Runner*

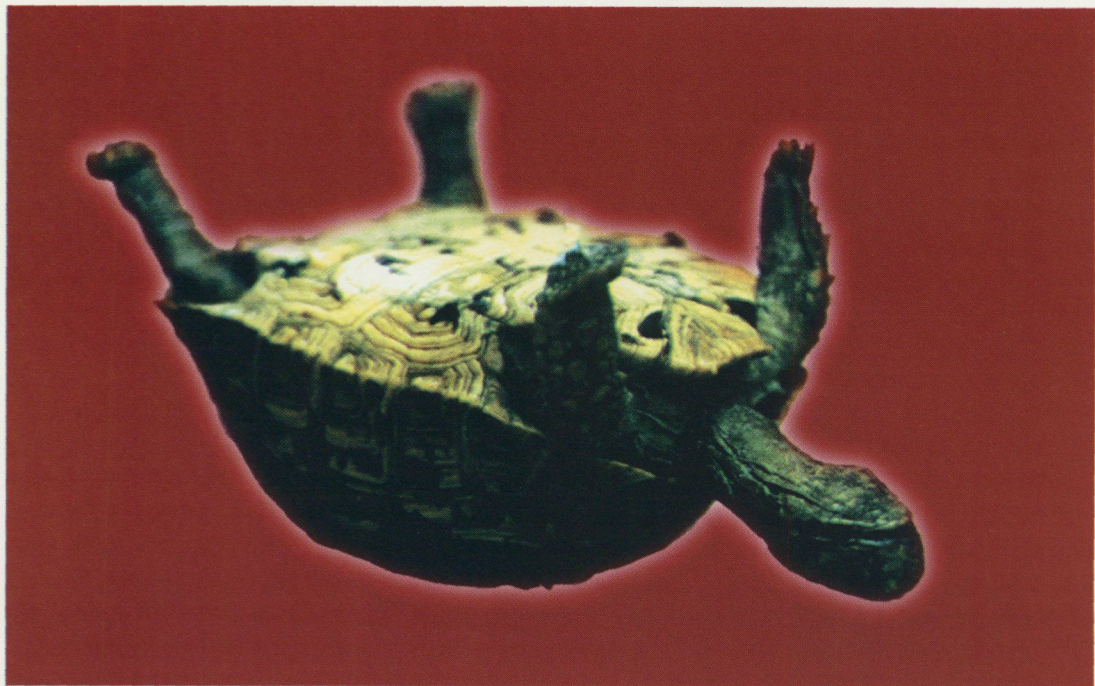

teman om personlig identitet och människors oförmåga till empati. Replikanter identifieras visserligen med hjälp av ett test av emotionella responser, men det är egentligen bara en av replikanterna som uppvisar ett obegripligt våldsamt beteende. Det mesta av replikanternas våld är inte svårt att förstå mot bakgrund av den omänskliga behandling de utsatts för. Ingenting tyder på att replikanterna skulle ha ett mindre utvecklat känsloliv än äkta människor, ändå har de samma juridiska rättigheter som bilar och andra maskiner: dvs. inga alls. Perspektivet är alltså i stort det samma som i *Frankenstein*. Även här är det framförallt människorna och det omänskliga ställe de förvandlat världen till som skrämmar. I *Frankenstein* var vetenskapsmannen en person som bländad av kunskap förlorat förbindelsen med det sunda förnuftet och löpt amok i sitt laboratorium. Denna bild är i sin kärna bevarad, men har fått nya dimensioner. I den tidigare bilden fanns ännu något heroiskt. Vetenskapsmannen var en skapande ande med en faustisk drivkraft. I *Blade Runner* har vetenskaparen förlorat de tilltalande drag han en gång hade. Hans passion för vetande har bytts ut mot en känslodöd ekonomisk rovdrift, som hos Eldon Tyrell grundare av Tyrell Corporation. I bästa fall är han, som Tyrells anställda J. F. Sebastian, en sorglig enstöring som konstruerar bisarra varelser för att få sällskap.

Scotts film är löst baserad på Philip K. Dicks roman *Do Androids dream of electric sheep*. Filmens handlingsförlopp följer romanen relativt nära, men användningen av replikanter är helt annorlunda. För Dick är de helt i avsaknad av empati, en skräckvision av vad människor kan bli till. För Scott är gränsen mellan människor och replikanter helt upplöst, något som gör människorna till maskiner snarare än maskinerna till människor.

När Deckard förklarar för Rachel att hennes barndomsminnen tillhör Tyrells niece gråter hon stilla. Kanske kan man säga att hon gråter över smärtan som ligger i att inte kunna känna. Det är en ytterst vemodig bild som också sammanfattar *Blade Runner* som en berättelse om kontaktlöshet, om människorna som förlorat kontakten med varandra och med sig själva. De fortsätter att röra sig, men på insidan är de döda. I denna värld är den omöjliga kärleken mellan två maskiner (Rachel och Deckard) den sista sköra spillran av omtanke och kontakt.

Du befinner dig i en öken. Du finner en sköldpadda som du vänder på rygg. Den rör långsamt sina ben och försöker förgäves vända sig tillbaka. Utan din hjälp klarar den det inte. Varför hjälper du den inte? Foto Oivvio Polite. Bild-manipulation Per Landon och Oivvio Polite.

ALIEN

Jag beundrar dess renhet, en överlevare; ogrumlad av samvete, ånger och illusioner om moral.

Alien

Fraktskeppet Nostromo på väg mot jorden tar upp en signal från en obebodd planet. Skeppsdatorn Mother föreslår att man landar då det kan röra sig om en SOS-signal. En grupp om tre personer sänds ut för att rekognosera. De finner något som antas vara ett rymdskepp lämnat av en främmande civilisation. Inuti den gigantiska konstruktionen, vars interiör antyder att det snarare rör sig om en varelse än ett rymdskepp, finner man bland annat ett golv täckt av knähöga klumpar, "ägg", tillslutna som blomknoppar i toppen. En besättningsmedlem böjer sig fram för att undersöka ett ägg då en varelse flyger ut och klistrar sig mot hans ansikte. I strid med karantänbestämmelser för man honom tillbaka till skeppet. Organismen växer inuti den infekterade besättningsmedlemmen och spränger sig ut genom dennes mage för att sedan

döda den övriga besättningen en efter en. När endast fyra medlemmar återstår blir det uppenbart att vetenskapsofficeren Ash hela tiden försökt skydda rymdvarelsen. Under ett slagsmål blir Ash skadad och visar sig vara en android. Han uppger att han handlat på uppdrag av bolaget som äger Nostromo. Hans order var att återföra ett specimen av den främmande livsformen, även om det skulle riskera besättningens liv.

Mycket här känns igen från *Dracula*. Företagets information om monstret är ytterst knapphändig. Det är något, som i likhet med *Dracula*, befinner sig i utkanten av den kända världen. I ett stadium av sin utveckling skapar monstret kokonger av sina offer, i vilka offren lever vidare i ett tillstånd där de inte längre är möjliga att kommunicera med, men tycks utstå fruktansvärda plågor. Precis som vampyrens offer förlorar de sin ursprungliga identitet och inträder i det okända. Som tidigare är det allt vi inte vet (om tillståndet som levande död) som skrämmer oss snarare än det vi vet. Vi konsumeras av det okända. En intressant parallell som kan vara oväsentlig är att Nostromos besättning och vampyrjägarna båda utgörs av två kvinnor och fem män. Intressant är också att en kvinna med traditionellt manliga karaktärsdrag i de båda verken har tämligen likartad position (Mina respektive Ripley).

Scotts film baserar sig på A. E. van Vogts berättelse *Voyage of the space Beagle*. Titeln är uppenbart en referens till Darwins reseskildringar. Det ger oss anledning att svänga över till vetenskapskritiken i *Alien*. I *Frankenstein* var den artificiella människan själv ett offer för vetenskapen, ett vanskapt barn vars liv var ett lidande. I *Alien* är androiden inte ett offer för vetenskapen utan dess allierade. De förenas i Ash, vetenskapsofficeren, androiden, utsänd av ett ansiktslöst bolag. Ash uttrycker känslor endast i sin beundran för den främmande varelsen (se citatet ovan).

I *Alien* förenas alltså teman från *Dracula* och *Frankenstein*. Mänskligheten är utsatt för dubbla hot, dels från det okända, men också från mänsklighetens egen nattsida, representerad av bolaget, en namnlös makt styrd av en känslodöd förvärvsprincip. Likheter mellan bolaget och rymdvarelsen är många. De tycks inta nästan identiska positioner i förhållande till besättningen. Båda är mäktiga och hotfulla. Interiören i Nostromo balanserar, precis som interiören i det främmande "rymdskeppet", mellan artefakt och naturföremål. Tecknen på att det främmande "rymdskeppet" skulle vara en drottning som lägger ägg med nya monster, har en parallell inte bara i

Nostromos interiör, utan även i att skeppsdatorn heter just Mother. Varken hos rymdvarelsen eller bolaget finns någon möjlighet till identifikation. Deras handlingar tycks inte styrda av ett resonerande som vi på något sätt kan sätta oss in i. De tycks snarare vara evolutionärt framtvingade mekanismer. Allt det vi förknippar med att vara människa (omtanke, kärlek, värme) visar sig, i en reaktualiserad kamp om tillvaron, vara evolutionära felsteg.

Filmen slutar med att den sista överlevande, Ripley, spränger Nostromo och flyr i en räddningskapsel. Den lilla kapseln som bär livet försvinner som en prick i den svarta rymden. Detta är den enda scen som förmedlar en känsla av tillit.

ANDRA GENERATIONEN INVANDRARE

Om vi tar ett steg bort från massmedias självuppfattning som neutral informationskanal och börjar tänka på journalisten som en modern historieberättare, en person vars uppgift det är att tillhandahålla dramatiska bilder som hjälper oss att ordna och begripa världen, så verkar det rimligt att journalisternas bilder av det främmande bär vissa likheter med populärkulturens skräckbilder och att dessa båda fält av bilder kan belysa varandra.

Hur relaterar då det virrvarr av bilder som jag undersökt till de bilder som svenska massmedia spinner kring "andra generationen invandrare"? Det första som slår en är det märkliga hos själva termen. "Andra generationen." Uttrycket ger en känsla av något artificiellt. Att man inte valt att använda exempelvis "första generationen svensk" är inte utan betydelse. Uttrycket implicerar att även barn till invandrare är invandrare, och deras barn osv. Detta passar väl ihop med en statisk kultursyn och det framtidsscenario som extremhögern presenterar: de äkta svenskarna är snart en minoritet i sitt eget land, framtidens folk är en jämnbrun massa som talar en rad blandspråk huller om buller. Bilden har klara likheter med Dracula, där greven hotar att i London "skapa en ny och ständigt växande cirkel av halvdemoner som när sig på de hjälplösa..." Tankarna går också till öppningsscenen i *Blade Runner*. Deckard befinner sig i Los Angeles, men det skulle lika gärna kunna vara Mexico City eller Tokyo eller Stockholm. Världen har gått in i en postnationell fas där ingen förstår någon annan. Förhållandet mellan extremhögerns framtidsbild och *Dracula* är nog det närmaste en ett-till-ett korrespondens jag kan komma fram till. Men extremhögerns bild är just extrem och det är

Du diskuterar flyktingmottagning och miljöfrågor med en väninna. Hon föreslår att man bygger flyktingförläggningar vid soptippar och låter de asylsökande sköta källsorteringen. Foto Oivvio Polite. Bildmanipulation Per Landon och Oivvio Polite.

inte den som dominerar det massmediala fältet.

De två dominerande bilderna av invandrare tycks vara de där de spelar rollen av offer eller förövre, eller ibland båda samtidigt. En stor del av artiklar och inslag som berör invandring handlar om utvisningsshot mot enskilda. Där är flyktingen ett hjälplöst offer för en anonym, känslökall byråkratisk apparat. Flyktingen representerar det levande, mänskliga placerad i en värld där maskiner tycks ha fått

makten och människor utesluts ur beslutsprocessen. De utvisande institutionernas ansiktslöshet är påträngande. Enskilda tjänstemän eller politiker kan aldrig tillskrivas fullt ansvar. De blir, i likhet med Ash, aldrig mer än verktyg för det mäktiga och oändligt avlägsna bolaget/verket. Bilden av flyktingen som killingen i dödsmaskinens händer ligger nära en mindre dramatisk bild, i vilken invandrare porträtteras som mer öppna och emotionella i kontrast mot det svenska som känslomässigt hämmat, överciviliserat och kyligt effektivt.

Den bild av invandrare som tycks dominera och där andra generationen invandrare oftast faller in är en klart problemcentrerad bild. Det handlar om invandrares kriminalitet, oförmåga att anpassa sig och finna sig tillrätta i det svenska samhället. Om detta kan svara mot någon av de populärkulturella hotbilderna så är det antagligen den av replikanterna i *Blade Runner*. De utgör en missgynnad underklass, som får göra skitgörot och tillbringa sina miserabla liv i trista satellitsamhällen. Under dessa förhållanden är det inte förvånande att de slår tillbaka, blir våldsamma, omänskliga och ställer till med problem.

Man hade kunnat förvänta sig att välintegrerade andra generationen invandrare skulle kunna spela en roll som liknar Minas i *Dracula*. Genom att faktiskt äga en dubbel grupptillhörighet skulle de i massmedias berättelse kunna fungera som det membran genom vilket det svenska upplöses i det främmande på ett allt annat än behagligt sätt. Men den välintegrerade beskrivs sällan eller aldrig som ett hot. Han eller hon tycks istället fungera som en projektionsskärm för drömmen om en friktionsfri kultursammansmältning, ett möte där de andras skillnad reducerats till en behaglig ljusbrun hudfärg.

Delen om nyhetsmedia baseras på min egen mediakonsumtion samt sökningar i databasen Artikelsök. Trots den knapphändiga empirin tror jag att en del spår här är värda att söka vidare i. En fråga man kan ställa för att problematisera projektet är vilken relevans anglosaxisk populärkultur egentligen har för förståelsen av det offentliga samtalet om invandring i Sverige. Det finns också ett mer generellt metodproblem. Att betrakta nyheter som berättelser erbjuder spännande aspekter, men det betyder också att man måste ändra den egna textens status. Det här är inte längre en undersökning på väg mot sanningen om massmedia. Det är lika mycket en berättelse i vilken jag, invandrarbarnet, är det kännande, exploaterade offret för horder av mekaniskt upprepande journalister vars syfte är att tillfredsställa läsare, okritiska som zombier. Snipp, snapp, snut så var sagan slut.

ANDRA GENERATIONEN OCH KULTURELL KREATIVITET

Yngve Lithman

Dr Alban, Titiyo, Neneh Cherry, Tomas DiLeva, Latin Kings – nog känns namnen igen. De är alla andragenerationens invandrare, artister, och väl exempel som många skulle anföra i en diskussion om andragenerationens invandrades kulturella identitet. Och med all rätt. Men vad sägs om följande?

För några år sedan tog jag tunnelbanan från ett av de "invandringstäta förortsområdena", för att använda den gängse eufemismen för de hyreshusområden som på 60- och 70-talen smälldes upp för att hysa migranter från svensk utkant och utland. Jag och de andra resenärerna fick sällskap på tåget av ett litet gäng ungdomar, uppenbarligen med utländskt påbrå, extremt tufft klädda, och de uppträdde påtagligt störande. När de väl slagit sig ned tog en av ungdomarna upp en stor skruvmejsel. Han började knacka med den, lätt och rytmiskt, mot glasrutan, som för att bekämpa resans leda. Det lilla gänget hade nu allas odelade uppmärksamhet, om än vi gjorde allt för att dölja detta. Vi kikade över kanten på våra kvällstidningar och böcker, för att kolla om situationen skulle bli ännu "farligare", och våra samtal övergick till förstulna kommentarer om vad som pågick, eller tystnade helt. Efter några stationer gick de av, och vi som var kvar drog suckar av lättnad.

Kulturell kreativitet? Visst, men en del kanske skulle dra sig för att använda uttrycket. För många är kulturell och kreativitet två ord som står för något fint, positivt, den borgerliga odlingens (och detta inte nedsättande) särskilda domän. Kulturell kreativitet – passar det verkligen ihop med småbus, skruvmejslar och vardags-

*Titiyo på Vattenfestivalen,
Riddarholmen. Foto Joakim
Karlsson/Pressens Bild.*

*Dr Alban på Gröna Lund.
Foto Jack Mikrut/Pressens
Bild.*

*Tomas di Leva i Moderna
museets trädgård,
Skeppsholmen. Foto Sofie
Nordström/Pressens Bild.*

*Papa Dee. Foto Tomas Borg/
Pressens Bild.*

*Latin Kings
 framför sin
 egenhändigt
 gjorda
 grafittimålning.
 Foto Ulf
 Berglund/
 Pressens Bild.*

trakasserier i en tunnelbanevagn? Kan det verkligen finnas skäl att tro att Titiyo och mejselgänget båda gör något som har något gemensamt?

När allt kommer omkring gör det nog det. Denna uppsats syftar till att diskutera kring förutsättningarna för och innebörden av kulturell kreativitet. Ur ett sådant perspektiv kan man se hur kulturell kreativitet också måste förstås mot den skapandes sociala och kulturella situation. Vi börjar också förstå något av bakgrunden till att så mycket kreativitet, som i dag i Sverige når marknadsplatsen som sång, musik, dans, litteratur, film, har rötter i andragenerationens invandrare (dvs. barn till invandrare, om än ibland födda utomlands). Men det som å ena sidan bidrar till andragenerationens nyskapande i form av produkter som sprids genom massmedia, teatrar och rockhallar bidrar också till andra brott mot "det vanliga", och ibland sådant som vi kanske skulle vilja slippa.

KREATIVITET OCH INDIVID

Studier av invandrare och andrageneration har länge handlat mest om sådant som plats på arbetsmarknaden, hälsa, skolförfrågning. Dessa studier har varit viktiga för att få en uppfattning om vilken plats invandrarna får i det svenska samhället. Under senare år har dock en ny slags studier börjat komma, studier som haft en orientering inte mot "invandrade kulturer" utan mer mot "invandrarkulturer", det liv som levs bland invandrarna. Det har, naturligtvis, i första hand rört sig om studier av "kultur" i den antropologiska meningen, som system av symboler och meningar, vad människor tänker och värderar, hur de ser världen och sin plats i den. Men detta har också lett till en bättre förståelse av kulturellt nyskapande.

Det finns många goda skäl att vara nöjd med nyorienteringarna som kan ses i studiet av andragenerationen. Den vidgning som sker till att inkludera också studier av kulturell produktion, och som innebär att fokus inte längre bara är på misär och socialt elände, ger också möjligheter till ett slags "analys i backspegeln". Genom de kulturella produkterna kan en del av de villkor på vilka den kulturella produktionen sker studeras och synliggöras. Det högst rimliga antagandet är att kreativitet har sin grund i kulturella och sociala villkor, och dessa röjs i produkten.

Kanske detta är ett alltför fyrkantigt uttalande för somliga. Kreativitet är ju, enligt vår vardagsförståelse, en individuell förmåga – i västerländskt tänkande har ju kreativitet blivit en del av vår människosyn, vår individualistiska ideologi. Denna ideologi, med rötter i reformationen och samordnad med framväxten av marknadsekonomi och kapitalism, gör individen till det högsta värdet. Det handlar alltså om ett arv där individen betonas, först som ansvarig för sin egen frälsning genom ett fromt liv, senare som aktör på marknaden. I vår kult av den individualistiska ideologin har också kreativiteten infogats. Geniet är etiketten för kreativitetens mästare, och när vi tänker på kreativitet är det namn som kommer till vårt medvetande – Mozart och Madonna, Strindberg och Stephen Hawkins. Och våra studier av kreativitet tenderar att bli biografier.

För att få en vidare syn på vad kulturell kreativitet är, och därmed kunna se och analysera det kulturella nyskapande som pågår i andragenerationen, måste vi ha en syn på kulturell kreativitet som betonar inte så mycket individen som att kulturell kreativitet är förmågan att hitta nya sätt att agera, uttrycka, tänka, gestalta. Med detta synsätt kan vi också föra en diskussion om kreativitetens villkor – vilka kulturella och sociala förutsättningar gynnar kulturell kreativitet? Denna fråga röjer ett påstående att vissa sammanhang eller situationer mer än andra befrämjar innovationer. Det skall också påpekas att en del av andragenerationens kulturella kreativitet, förnyelse, manifesteras i böcker, musik och andra "etablerade" kulturformer. Det vore dock fel att begränsa en förståelse av kulturproduktion till enbart detta. Den "vardagliga" kreativa kulturproduktionen är, för en kulturforskare, många gånger mer intressant än om en viss kulturprodukt, en bok, ett musikstycke, hittar en marknadskanal för att nå omvärlden.

I denna artikel argumenteras alltså för att man skall ha en vid tolkning av begreppet kulturell kreativitet. Det skall stå för allt som har att göra med nya sätt att uttrycka, tänka, gestalta och handla. Den kulturella kreativiteten skall studeras i såväl de kulturprodukter som kommer ut på en marknad som i vardagslivet. Generellt för kulturell kreativitet gäller också att den kan förstås mot bakgrund av och som uttryck för givna sociala och kulturella sammanhang. Den kulturella kreativiteten bland andragenerationens invandrare i Norsborg, en Stockholmsförort, ger (åtminstone delvis) uttryck för och måste förstås mot bakgrund av

andra sociala och kulturella sammanhang än den (eventuella) kulturella kreativiteten bland exempelvis medelklass-svenska akademiker.

De allra flesta andragenerations-invandrare flyter förbi oss utan att vi noterar deras bakgrund. Men ibland så uppfattar vi en kulturproduktion som vi, med rätt eller orätt, kan tycka är rätt typisk för andragenerationen. Det handlar då ofta om ett slags bricolage. Sång, musik, vardagsliv, språk – på område efter område kan vi iaktta nyskapelser som innebär att kulturproduktens form består av kombinationer av element från flera olika kulturella traditioner vars innehåll i allmänhet inte blandas. I musiken blandas rappen med Rosengård och överraskar lyssnaren med sin fräschör. I det muntliga uttrycket blir Rinkebysvenskan en märklig, och kraftfull, språkförnyelse. Och detta är nog en vanlig process i kulturell kreativitet – den kreativa produkten består av kombinationer av sådant som vanligen inte kombineras.

Men det vore fel att se kulturell kreativitet enbart som ett uttryck för förekomsten av eller medvetenheten om flera kulturella traditioner. Andragenerationens kulturella kreativitet är inte i sig resultatet av dubbla kompetenser, att man har kunskap om och kan hantera flera kulturella traditioner. Fler pusselbitar gör det inte lättare att lägga pussel. För att ett pussel skall läggas på ett nytt sätt krävs, som ovan sagts, att det finns en miljö och sociala förhållanden och sammanhang, låt oss kalla det kontexter, som ger en dynamik där ett kulturellt nyskapande kan ske. Vad vet vi om vilka miljöer och sociala förhållanden och sammanhang, kontexter, som har dessa egenskaper?

KONTEXTER SOM GYNNAR KREATIVITET

Studier som gjorts av kreativitet ger oss tips om några drag som utmärker kreativa kontexter. Ofta kan man se den kreative innovatören som en förmedlare mellan olika kulturella traditioner. Kunskaper, intryck, erfarenheter, uttrycksformer som innovatören tagit del av i en tradition kan blandas med element från en annan tradition, eller "översättas" till en annan tradition, och om bricolaget ovan uppstår i sådana fall har den kreative sett nya kombinationsmöjligheter. Detta exempel pekar dock bara på att erfarenheten av två traditioner ger denna möjlighet. Kan vi gå vidare och säga

*Skateboarding vid Fryshuset,
Stockholm. Foto Ulf Huett
Nilsson, MIRA.*

något om den kreative själv, inte bara något om dennes plats mellan två traditioner?

Det tycks som om det finns möjligheter att göra också detta, och några anmärkningsvärda drag skall här diskuteras.

EN RÄTT ÖPPEN ENKULTURATION

Med enkulturation menas hur människor blir delaktiga av sin kultur, gör sig till kulturvarer. Ordet, enkulturation, har för kulturanthropologen en innebörd som motsvarar vad socialisation har för psykologen. Enkulturation, att tillägna sig en kultur, är något som inte bara sker i barnåren – för invandrare gäller också att det sker en enkulturation i invandringssituationen. Med öppen enkulturation menas att individen inte blir särskilt hårt knuten till en specifik kulturell tradition, utan att personen, inte minst men inte bara, under uppväxten har möjlighet att hålla en viss distans till sitt eget kulturella bakgrundssammanhang.

En rätt öppen enkulturation kan man, naturligtvis, se i en hel del invandrarsammanhang. Många invandrabarn, andragenerationen, har för ögonen både föräldrarnas speciella kulturella sammanhang, liksom det svenska kulturella sammanhanget. Deras uppväxtmiljö kommer också att innehålla barn från flera olika sammanhang. Det "kulturellt givna", de kulturella reglerna och kunskaperna, är inte så enkelt och klart. För den som växer upp i ett homogent kulturellt sammanhang kan det vara mycket mer självklart hur saker och ting "är", hur de "skall vara", vad som är "rätt", och så vidare. Det "kulturellt givna" är rätt givet. Men som invandrare kan man vara mycket mer frågande, och också se möjligheter att välja mellan olika alternativ.

Exempel på hur den rätt "öppna enkulturationen" kan te sig är ett slags avsaknad av "klassmedvetande" hos en del invandrare. Ett exempel är den illiterata städerskan på Komvux grundläggande kurs i svenska, som stolt berättade om sin dotter som just gått färdig sin läkarutbildning och nu skulle starta sin praktiktjänstgöring.

Visst är dessa historier ovanliga, men de förekommer oftare än många tror. De lär oss en intressant läxa. I invandrarnas ursprungsland kan de känna sig stängda och begränsade vad gäller jobb, utbildning, osv. I invandringssituationen, däremot, kan de uppleva sig ha valmöjligheter (och har det också, i varje fall i viss utsträckning!). "Klassresan" hindras inte av djupt inpräglade föreställningar om ens plats i samhället tillskapade under en massiv och entydig enkulturation. I Sverige, så handlar en del invandrare i lycklig omedvetenhet om vad deras "objektiva" klassituation borde innebära vad gäller yrkesval – och resultatet blir ibland spektakulära historier om framgång.

Är detta något som har med kulturell kreativitet att göra? Varför inte? En rätt öppen enkulturation, eller en bristande sådan om man så vill, är resultatet av en migration till en ny social och kulturell verklighet. Detta i sin tur ger öppningar att framgångsrikt göra saker som för andra (dvs. svenskar) i samma klassmässiga position skulle vara avsevärt mindre sannolika. Men kreativiteten är snarast ett uttryck för en frihet att utnyttja situationen, inte exempelvis att man skapar kulturprodukter som är resultatet av en blandning från två kulturella traditioner.

RÄTT ÖPPNA SOCIALA RELATIONER

På många håll i Sverige utmärker sig invandrarförorter för massiva idrottsaktiviteter, och de idrottsintresserade vet att svenska storstjärnor ofta har namn som Akraka eller Odiambo eller George Scott. För en del av dem som lyckats ta sig fram är det

*Hemmabyggd cykelbana i
Fittja industriområde,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewitz.*

Maria Akra. Foto Jan Collsiö, Pressens Bild.

uppenbart att de under sin karriär haft tillgång till flera nätverk, flera uppsättningar av människor, som varit till stöd för dem vid motgångar.

En idrottsman, som till och med nått internationell ryktbarhet, hade en ungdom som utmärktes av kaos och familjekatastrofer. Under sin uppväxt växlade han mellan olika föreningar, en del etniskt orienterade, andra inte. Han bytte tränare flera gånger, och en del av dessa hade samma bakgrund som han själv. Denna idrottsmans brist på förankring i en speciell familj, i ett speciellt etniskt sammanhang, i ett visst socialt nätverk, gjorde det möjligt för honom att fortsätta sin idrottskarriär, om än med avbrott och

med perioder av vilt liv. Men hans bristande förankring i en bakgrund gjorde det möjligt för honom att hitta nya tuvor att hoppa till när den han för tillfället stod på sjönk under trycket av hans yviga liv.

Kulturell kreativitet? Visst lyckades han genom sina växlingar mellan olika nätverk hitta lösningar, och kreativa sådana, på flera gånger nära nog hopplösa situationer. Nog var det också så, att han lyckades klara sin självkänsla trots motgångar genom att "externalisera" rötterna till sina problem. Han kunde ge sin situation, mellan det svenska och sin etniska bakgrund, skulden till sina problem. Men på samma gång kan man se hur flerfalden av sociala sammanhang blev räddningen inte bara på hans idrottskarriär utan också från något av en värstingkarriär.

BÅDE ÖPPEN ENKULTURATION OCH ÖPPNA SOCIALA RELATIONER

Om någons sociala relationer är tämligen öppna, dvs. innehåller människor av diverse bakgrunder, så kan man också förvänta sig att enkulturationen blir tämligen öppen. Hela omgivningen, "alla", trycker inte in individen i samma tanke- och handlingsmönster. I invandrarsituationer är det ganska vanligt med både rätt öppna sociala relationer och en rätt öppen enkulturation. Detta är snarast något som karaktäriserar andragenerationen.

Ett intressant exempel är uppkomsten av något som kan kallas en generaliserad invandraridentitet. Denna generaliserade invandraridentitet kan man ofta studera i skolorna. Den innebär att en kategori elever ser sig som "invandrare", oavsett om de kommer från Jugoslavien eller Uganda, Iran eller Finland. I skolan, eller klassen, uppstår två "lag", ett svenskt och ett "invandrare". Eleverna inom varje lag ser sig själva såsom bärare av något gemensamt, och något som skiljer dem från medlemmarna av det andra laget. I skolsituationen, både i klassrummet och på skolgården, kan man se hur denna uppdelning spelas ut.

Ett intressant drag är att de olika etniska bakgrunderna, jugoslav, ugandier, etc., inte har någon större betydelse, utan alla invandrarbarnen delar gemenskapen av att vara invandrare. Ett annat drag är att man inom lagen ofta karaktäriserar sig genom att jämföra sig med vad man tycker är typiskt för medlemmarna av

det andra laget. "Vi är det och det, men svenskarna är så och så", "invandrarna gör så och så, men vi gör i stället så här".

Den generaliserade invandraridentiteten kan iakttas i många sammanhang, och har ofta likartade uttryck. Processen varigenom den formas förutsätter att invandrarungdomar med olika etnisk bakgrund kommer samman och kan bilda sig nya föreställningar om och bilder av vilka de är, "invandrare" i stället för jugoslav eller ugandier. Detta förutsätter också en viss självständighet från föräldragenerationen.

Kulturell kreativitet? Skaparen må vara en grupp i samspelet med andra grupper, men att skapa nya identiteter är förvisso ett uttryck för kulturell kreativitet.

KULTURELL PROBLEMLÖSNING

Det fjärde exemplet på situationer som stimulerar kulturell kreativitet kan kallas kulturell problemlösning. Det får stå för när människor har att hantera konkreta och påtagliga konfliktsituationer, och lyckas göra detta genom nyskapande. Dessa konflikt-situationer är svåra i den meningen att de är nya, vilket gör att personerna som möter dem måste hantera dem på ett icke-rutinmässigt sätt. De måste skapa ett handlingsätt.

Ett exempel kan bestå av vad som hände i en liten, tätknuten invandrargrupp i en mellansvensk stad. En ung kvinna bröt sig ur gruppen för att etablera sig som "svensk", och bröt som sådan mot en hel mängd tabun som existerade i gruppen. Utbrytningen stöddes av ett antal representanter för svenska byråkratier, som såg den som ett slags individuellt sätt till att bli modern, men kvinnan ångrade sig efter ett halvår. Hon försökte nu åter bli en del av gruppen och fick hjälp av sin mamma, som trots förbud hållit en viss kontakt med dottern. Tillsammans lyckades de få dottern något så när välkommen tillbaka i gruppen – men inte riktigt som fullvärdig medlem. Hon kunde aldrig få synas bli helt accepterad – vilket exempel skulle det utgöra för gruppens övriga kvinnor? Efter återkomsten till gruppen symboliserades hennes marginella situation av att hon färgade håret – hon var gruppens enda blondin.

ATT ÖVERBRYGGA MOTSÄTTNINGAR

Det sista exemplet på kulturell kreativitet handlar om att överbrygga konflikter genom att skapa ett "symboliskt universum". Detta ord betyder att individen har en speciell slags världsbild, nämligen den då hela verkligheten upplevs hänga ihop, då allt är självklart och förklarat, då allt kan förstås. Kunskapssociologer har visat hur människor oavbrutet strävar efter att åstadkomma sådana symboliska universa, då världen blir förklarad.

Det säger sig självt att invandrare, inte minst andragenerationare, sällan upplever att de lever i ett symboliskt universum, där alltså allt hänger ihop och allt är förklarat. I stället upplever de många gånger snarare tillvaron som mångskiftande, flertydig, obestämd. Men artistisk produktion kan ibland förstås just som försök att överbrygga motsättningar, att försöka föra dem tillsammans, att ställa dem i relation till varandra.

*Hip-hop band på Fryshuset,
Stockholm. Foto Maud
Nycander, MIRA.*

En rätt välkänd musikgrupp rekryterad ur andragenerationen, Stockholms negrer, (vars skivor KF vägrade sälja), hade en sång med refrängen "fy fan, svenska flicka". Sångaren var gift med en svenska (som hade vad många skulle tycka ett "typiskt" svenskt utseende) och de hade också en liten dotter tillsammans.

Den kulturella kreativiteten som det här handlar om är illa förstådd. Men nog verkar det som om det artistiska uttrycket både artikulerar konflikter och därmed gör dem åtkomliga för hantering, omformulering och kanske lösning. Den artistiska gestaltningen kan ses som en möjlighet att hantera motsättningar mellan olika delar av en artists verklighetsuppfattning. För sångaren och textförfattaren blir detta grunden till en rätt maffig sång.

Jag har reflekterat kring kreativitet och andrageneration. Vår förståelse av detta är dock ännu i sin linda. Däremot finns det rätt mycket forskning om socialpolitiska följder av invandringen och om invandringslagstiftning och invandringspolitik. Man börjar dock också uppmärksamma de kreativa och artistiska dimensionerna av invandringen. Vi vet alla från historiska erfarenheter vilka enorma skatter som har alstrats av invandrare, deras barn, och människor i samhällets utkanter. När vi nu dagligen kan läsa om vilka problem som invandringen påstås medföra, skall vi också hålla i minnet vilken kulturell skaparkraft som invandrare ger prov på. En del av denna kreativitet möter oss som artistiska verk – den överväldigande merparten är mera vardaglig. Vi kan låta oss tjusas av båda.

ENGLISH SUMMARY

by Åke Daun and Barbro Klein

ALL OF US SWEDES

Second generation immigrants

Second generation immigrants – or can one say first generation Swedes? Who are they? They are, of course, just as varied a group as their parents. Everywhere in our world of accelerated migrations, it is becoming increasingly common that people's backgrounds are highly diverse in terms of national, ethnic, linguistic, religious, and political loyalties and belongings. In Sweden, all those who were born in the country and whose parents have immigrated from other countries, are now reckoned officially as second generation immigrants. That is also true of those who came to the country at an early age and of those who have only one immigrant parent.

We have brought together experiences and perspectives articulated by authors of widely differing backgrounds. They write both as scholars and as individuals who have their roots far away from Sweden, and they take up a wide range of topics: from personal identity building to mass media constructions, from political dreams to the dialects of children and teen-agers. Several of the authors are also eager to challenge the expression

“second generation immigrant” both as idea and as concept.

An important aspect to consider is that many of those who have grown up in Sweden with an immigrant parent do not feel themselves in any way to be immigrants. They are similar to the many Swedes whose forebears came to the country centuries ago, among them the Walloons or the Scots or those who have their roots in Germany. Among the latter are many aristocratic families as well as a number of Jewish families. In these cases, foreign extraction belongs to the realm of Swedish family history. By the same token, there are people who have a family history in Sweden that goes back thousands of years but are still regarded as or feel themselves to be linguistic and cultural minorities, among them the Saami and the Finns from the Tornedalen region.

It is also true of adopted children from Asia, Africa and South America that their foreign origin is a matter of a Swedish family history. But for many of those adopted, who are over and over again reminded of their different appearance, the situation is particularly complicated. Many feel themselves to be Swedish, but not unambiguously so. Some adopted children have no information about their biological parents and are haunted throughout

their lives by questions which never leave their side. Li Almgren, an ethnology student in Gothenburg, contributes her experiences as an adopted child from Korea.

The intensity in the encounters between the many groups, religions, and languages is most deeply felt among recent arrivals. Yet, the meaning and the consequences of the great diversity varies enormously with cultures, languages and religions. Among a great many people, the question of who they are – in their own eyes and in the eyes of others – is critically important and continuously under scrutiny. Here this question is particularly clearly illuminated by a group of young Turks in their conversation with Magnus Berg, who holds a Ph. D. in ethnology from Gothenburg University. He concludes that for “immigrants in general and, I daresay, for second generation immigrants in particular, the identity process is more intense and more turbulent than for those who are native born”.

At the same time, however, it is clear that identity work assumes many different expressions in the second generation. For some, the sense of who they are is only slightly shaped by their ethnic or national origins. Oscar Pripp, a doctoral candidate in ethnology and holder of a fellowship from Stockholm University, includes in his contribution the question of how people of the second generation are able to alternate between different identities. On some occasions, their ethnic identity is totally irrelevant, while on others it is significantly foregrounded. Sometimes, too, a foreign origin and cultural heritage may acquire a key position in people's consciousness and be turned, strategically, into a unique resource, perhaps in a profession as interpreter or translator or in a musical career. Yngve Lithman, Associate Professor at The Center for Immigration Research, Stockholm University, discusses ethnicity and music making from these points of view. But he also takes up other creative impulses that are common but attract little attention.

The question of political representation has become increasingly important in recent years.

Young immigrants – whether they are seen as belonging to the first or the second generation – bear experiences and represent interests which should be brought more into prominence in decision-making political assemblies. Social democrat member of the Swedish Parliament (Riksdagen), Nalin Baksi, who is herself Kurdish-Swedish, writes here about language difficulties and other problems. Not least, she takes up the question of over-representation in the crime statistics among young immigrant men. In part, Baksi writes about this as a politician. But she also speaks from her vantage point in Tensta, an ethnically diverse community outside Stockholm, where she has lived since she was thirteen years old.

Scholars and the mass media have devoted a great deal of attention to linguistic issues related to immigration. Many young people – including youngsters whose background is altogether Swedish – speak a Swedish that is often regarded as “broken”. In her contribution, “Rinkeby Swedish – a youth language”, Ulla-Britt Kotsinas, Professor of Nordic Languages at Stockholm University, analyzes this language emphasizing that it should be regarded as a Swedish dialect. Language questions – but in this case more connected with the school environment – are also developed in an article by Dr. Annick Sjögren, who is French-Swedish and works as a research director at the Multicultural Center in Botkyrka outside Stockholm; she is a specialist in cultural encounters between the Mediterranean and Sweden.

Immigrants belong to the very large category of “others” who are lumped together and given a variety of often frightening qualities. For many immigrants – of the first or second generation – it can come as a shock to realize that Swedes may experience their otherness as a threat. Rawia Morra, a Palestinian-Swede, who at one period in her life worked in the Swedish pre-school system, describes the extent to which the foreignness in language and appearance also of very small children can appear threatening to Swedish day-care personnel. Morra

is a poet and studies Arabic at Stockholm University, she looks upon her language studies as an identity project.

The threatening qualities which are sometimes ascribed to immigrants are illustrated in an unexpected way by Oivvio Polite who studies theoretical philosophy at Stockholm University and whose origins are African-American, Austrian and Swedish. Polite draws parallels between, on the one hand, the horrifying images in novels like *Dracula* and films like *Alien* and, on the other, the notions and narratives of journalists and ordinary people about those they regard as foreign.

In connection with the Nordiska Museet's exhibition on emigration and immigration, we have attempted, in this collection of articles, to shed light on the diversity and complexity to be found in the term "second generation immigrants". A number of the authors have also questioned the usage of this term. Oivvio Polite, for example, wonders why one does not, instead, speak about "first generation Swedes".

These kinds of questions directed at the terminology of our day, will certainly be posited increasingly often in the future. What will happen when many of those who are now immigrants of "the

second generation" begin to age in Sweden? How will they have solved those identity questions which were so turbulent and overwhelming when they were young Swedes of "the second generation"? How will they and their family history become incorporated into Sweden? And to what extent will those who today wish to be cultural and religious minorities, be able to continue as such? Increasing numbers of Swedes already have a diverse family history due to the increasingly complex migrations around the world. One day this diversity will be so common that expressions such as the following will be taken for granted in Sweden: "My paternal great grandfather was really from Beirut" or "A sister-in-law of my mother was Jewish and came from Russia" or my family is really Buddhist, although this was some time ago".

We have considered it important to show how "we" – both "we immigrants" and "we who have lived here for a long time" – may experience that which is foreign to us. But we have also tried to take up some of the social problems and injustices which are about to emerge as the critical political issues of the twenty-first century.

Translated by Skans Victoria Airey and Barbro Klein.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Redigerad av Anita Larson

RINKEBYSVENSKA – ETT UNGDOMSSPRÅK

- Hewitt, R., 1986. White talk black talk. Inter-racial friendship and communication amongst adolescents. Cambridge.
- Kotsinas, U-B., 1988. Våran dagis på Spånga. Om språket på ett invandrantätt daghem. // *Svenska som andraspråk*. Symposium 1. Stockholm 1987. Stockholm.
- Kotsinas, U-B., 1990. Svensk, invandrarsvensk eller invandrare. Om bedömning av "främmande" drag i svenskt talspråk. // *Svenska som andraspråk*. // Symposium 2. Göteborg 1989. Stockholm.
- Kotsinas, U-B., 1991. Attityder till Stockholmsspråk. // *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Stockholm.
- Kotsinas, U-B., 1994. Ungdomsspråk. // *Ord och Stil*; 25. Uppsala.

BRIST PÅ RESPEKT, MEN FÖR VEM?

- Berg, M., 1994. Seldas andra bröllop. Berättelser om hur det är. Turkiska andragenerationsinvandrare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi. Göteborg.
- Douglas, M., 1986. How institutions think. Syracuse, N. Y.
- Dumont, L., 1986. Essays on Individualism. Modern Ideology in Anthropological Perspective. Chicago.
- Mustafa, S., 1993. Mindilakat bo wa akit? Spånga. [Svensk översättning: Ditt barn. Varför gör det så?]
- Nyberg, E., 1993. Barnfamiljers migration. Familjers relationer i en förändrad livssituation. Stockholm.

- Ong, W., 1990. Muntlig och skriftlig kultur. Teknologisering av ordet. Göteborg.
- Pripp, O., 1991. Konflikt och sammanhållning, gränser och gränsöverskridande. Om ungdomar i mångkulturell miljö. // *KRUT. Kritisk Utbildningstidskrift*; 62. Stockholm.
- Runfors, A., 1993. "För barnens bästa". Lärarperspektiv på andraspråkinläring. Tumba.
- Sjögren, A., 1993. Här går gränsen. Om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet. Stockholm.
- Ålund, A., 1991. Etniskt bricolage och nya gemenskaper. Multi-etnisk kultur i vardande. // *Ungdom och tradition. En etnologisk syn på mångkulturell uppväxt*. Tumba.

Noter

¹ "Föräldrakärlek i otydlighetens tid". Ylva Brunen redogörelse av ett samtal om barnuppfostran med svenskar och invandrare. Ett arbetsseminarium ordnat av Annick Sjögren, Hågelby. Botkyrka 1991.

² "When individuals disagree on elementary justice their most insoluble conflict is between institutions based on incompatible principles. The more severe the conflict the more useful to understand the institutions that are doing most of the thinking ... only changing institutions can help." (Douglas 1986:125-126.)

³ "Classifications, logic operations, and guiding metaphors are given to the individual by society. Above all, the sense of a priori rightness of some ideas and the nonsensicality of others are handed out as part of the social environment." (Douglas 1986:10.)

DU ÄR DIN OMGIVNING

- Berg, M., 1994. Seldas andra bröllop. Berättelser om hur det är. Turkiska andragenerationsinvandrare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi. Göteborg.
- Bahro Suruyoyo. Ledare. 1992:1.
- Jonsson, S., 1993. De andra. Amerikanska kulturkrig och europeisk rasism. Stockholm.
- Ehn, B., 1993. Etnicitet. // *Kultur och erfarenhet. Aktuella teman i svensk etnologi*. Stockholm.
- Eriksen., T. H., 1994. Ethnicity and nationalism. London.
- Melucci, A., 1995. De allt för många möjligheternas tid. Ungdomen och de sociala rörelserna. // *Årsbok om ungdom*. Stockholm.
- Necef, M. Ü., 1994. Hur ska det gå med min etniska identitet som turkisk invandrare i den här röran? // *Kulturen i den globala byn*. Lund.
- Pripp, O., 1995. Tunga diskurser och diskursiva tungor. // *Samdok-bulletinen*; 1995:1. Stockholm.

- Pripp, O., 1991. Konflikt och sammanhållning, gränser och gränsöverskridanden. // *KRUT*. Kritisk Utbildningstidskrift; 62.
- Som om dom inte fanns – invandrartjejerna! 1995. Stockholm.
- Ålund, A., 1991. Etniskt bricolage och nya gemenskaper. Multietnisk kultur i vardande. // *Ungdom och tradition*. En etnologisk syn på mångkulturell uppväxt. Tumba.
- Ålund, A., 1991. *Paradoxes of Multiculturalism*. Aldershot.

VEM BESTÄMMER ÖVER VEM SOM ÄR VEM?

- al-Azm, Sadiq Jalal. 1984. *Orientalism and Orientalism in Reverse*. // *Forbidden agendas*. Intolerance and the defiance in the Middle East. London.
- Ambjörnsson, R., 1994. Öst och Väst. Tankar om Europa mellan Asien och Amerika. Stockholm.
- Berg, M. & Lindholm, T., 1995. *A Flight of Fancy*. On the Media Representation of Young Immigrants. // *Negotiating Identities*. Essays on Immigration and Culture in Present-Day Europe. Amsterdam.
- Berger, P. L., 1979. *Facing up to modernity*. Excursions in society, politics and religion. Harmondsworth.
- Holmén, H., 1994. Vem behöver "Mellanöstern"? // *TjMS*. Tidskrift för mellanösternstudier. Lund.
- Kabbani, R., 1986. *Europe's myths of Orient*. Bloomington.
- Lewis, B., 1993. *Islam and the West*. New York.
- Said, E. W., 1978. *Orientalism*. New York.
- Stenberg, L., 1994. Med Allah på kepsen – reflektioner kring nordamerikansk islam och uttrycket "den muslimska världen". // *TjMS*. Tidskrift för mellanösternstudier. Lund.

DEN ANDRA GENERATIONEN. ALTERNATIVA (HOT)BILDER

- Carter, M. L., 1989. *The vampire in Literature: A critical bibliography*. Ann Arbor, Mich.
- Chapman, M., "BLADE RUNNER Frequently Asked Questions", ftp: // sflovers.rutgers.edu.rs/FAQs/bladerunner.faq
- Cameron, *The Terminator*, http: // www.cstufts.edu/~katwell/scripts/terminator.txt

- Dick, P. K., 1994, *Bladerunner*. Lund.
- Fancher, H, *BladeRunner*, [http:// www.cstufts.edu/~katwell/script/blade.runner.txt](http://www.cstufts.edu/~katwell/script/blade.runner.txt)
- Giler, D. och Hill, W., *Alien*, [http:// www.cstufts.edu/~katwell/script/alien.postprod.txt](http://www.cstufts.edu/~katwell/script/alien.postprod.txt)
- Shelley, M., *Frankenstein*, [ftp:// mccnext.cso.uiuc.edu/gutenberg/etext93/frank10.txt](ftp://mccnext.cso.uiuc.edu/gutenberg/etext93/frank10.txt)
- Stoker, B., *Dracula*, [gopher:// wiretap.spies.com/00/Library/classics/dracula.txt](gopher://wiretap.spies.com/00/Library/classics/dracula.txt)
- van Vogt, A. E., 1994, Voyage of the Space Beagle.
- Vos, de, E., "ALIEN, ALIENS and ALIEN ^ 3 : Information and Frequently Asked Questions Version 2.3",
<http://dutial.twi.tudelft.nl/~alien/AlienFaq.1>
<http://dutial.twi.tudelft.nl/~alien/AlienFaq.2>
<http://dutial.twi.tudelft.nl/~alien/AlienFaq.3>
<http://dutial.twi.tudelft.nl/~alien/AlienFaq.4>

ETT ÅR MED TRADITIONER

Nordiska museet under
budgetåret 1/7 1994–30/6 1995

Redigering Bengt Nyström

Utställningen *Traditioner – fest och högtid livet igenom* – öppnades i mars som museets profilutställning för 1995. En ålderstrappa leder från norra hallen upp till andra galleriet, där man kan uppleva och studera alla traditionsteman. Denna del skall stå kvar som basutställning.

Den Svenska Historien avslutades i september. Den hade då väckt stor uppmärksamhet och bidragit till nya kontakter och samarbeten med näringsliv, skola, folkbildning och forskning. Stora publik-skaror, ca tre miljoner, hade dragits till det rikstäckande projektet.

Ett särskilt schema har utarbetats för museets profilutställningar. De närmaste åren kommer museet att anknyta bl.a. till Kulturhuvudstad 98 och till museets 125-årsjubileum samma år.

De stora utställningar som planeras är *Nytt liv – Nytt land*, som inleder migrationsåret i januari 1996. Till utställningen knyts årsboken *Fataburen* med temat *Alla vi svenskar*. Till 1997 arbetas på utställningen *Vi och våra bilar*, som bygger på ett omfattande dokumentations- och forskningsarbete. Sommaren 1997 återöppnas *Tyresö slott*. Till 1998 planeras en utställning på temat *Staden som livsform* samt

museets 125-årsjubileum med utställning och jubileumsskrift.

Nordiska museet har de senaste åren alltmer utvecklat sin uppgift som ansvarsmuseum för svensk kulturhistoria. Forsknings- och dokumentationsarbetet har fortsatt och grunden har lagts till flera viktiga projekt. Arbetet med att skapa bättre arbetsmiljöer i museets arbetslokaler fortsätter, liksom bearbetning och vård av museets samlingar och arbetet med att öka tillgängligheten till dessa. Restaurerings- och konserveringsarbetena gällande Tyresö slott och dess samlingar har till stora delar slutförts. Här är det särskilt glädjande att museets pilotprojekt kring vård och digitalisering av slottets samlingar uppmärksammas av Kulturdepartementets projekt *SESAM – öppna museisamlingarna*, som en bra modell för vårdarbetet.

Stiftelsen Nordiska museet

Verksamheten vid Stiftelsen Nordiska museet samordnas och leds genom Museiledningen med kansli och vissa övergripande funktioner. Arbetet bedrivs

genom fyra funktionsinriktade avdelningar: Dokumentationsavdelningen, Föremålsavdelningen, Utställningsavdelningen och Minnesavdelningen. Till stiftelsen hör Julita gård och museer samt Institutet för folklivsforskning. Stiftelsens styrelse, Nordiska museets nämnd, som tillsätts av regeringen, består av f. statsministern Thorbjörn Fälldin, ordförande, kommunalrådet Marita Bengtsson, v. ordförande, direktör Gösta Vogel-Rödin, lantmästare Magnus Toll, producent Catharina Dunér, fil.dr Louise Waldén samt museets styresman. Fackliga representanter är Eva Lundin, SACO samt Kerstin Cunelius, ST-Kultur. Personalen omfattade under budgetåret 242 tillsvidareanställda samt 85 personer i kortare anställningar.

Stiftelsen Nordiska museet redovisar en balanserad omslutning på 148 milj. kronor. En betydande del utgörs av stiftelsens fondkapital och fondavkastning, närmare bestämt 126,8 milj. kronor (85%).

På resultaträkningens intäktssida kan nämnas att det statliga anslagsbidraget och ersättningar från länsarbetsnämnder uppgick till 96,3 milj. kronor (77,9%). De externa intäkterna och projektbidragen uppgick till 27,3 milj. kronor (22,1%) av de totala intäkterna.

På resultaträkningens kostnadssida är kostnaderna för arbetskraft 76,3 milj. kronor (57%) och lokaler 32,6 milj. kronor (24,4%) de största. Självfinansieringsgraden, de externa intäkternas och projektbidragens andel av verksamhetens rörelsekostnader, var 20,4 %, i jämförelse med 23,9% under föregående budgetår.

Nordiska museets centrala verksamheter bedrivs i första hand i museibygnaden på Djurgården och i annexet i Garnisonen, Linnégatan 89. Museet äger även Lusthusporten på Djurgården med Institutet för folklivsforskning. Tyresö slott, Svindersvik i Nacka, Härkeberga kaplansgård och Matsgården i Östbjörka, Rättvik visas som kulturhistoriska miljöer. På Julita gård och museer är verksamheten huvudsakligen inriktad på godsets historia och på lant- och skogsbrukets kulturhistoria. Här pågår

också uppbyggnaden av Svenskt Lantbruksmuseum. Vid Julita finns även museets centralmagasin. Museet bedriver också verksamheter vid Kulturarvet i Falun, Textilmuseet i Högbo, Sandvikens kommun, samt vid några mindre arbetsplatser i Strömsund, Kiruna och Gällivare.

Museets huvudbyggnad är dåligt anpassad för modern museiverksamhet, både när det gäller utställningar, service och vård. Museet har sedan decennier dragits med problem som trångboddhet, bristande teknisk standard och brist på moderna, funktionella lokaler. De nuvarande planlösningarna bygger till största delen på den slutliga utformning byggnaden fick till invigningen 1907. Till en del löstes problemen under 1993 genom nya lokaler i Garnisonen. Minnesavdelningen med text- och bildarkiv, kulturhistoriska undersökningen, folkminnessamlingen, fotoateljén med bildvård, ADB-enheten, INSAM-sekretariatet och fotosekretariatet har där fått för ändamålet avpassade lokaler, liksom också museets kansli. Under året har ett lokalprogram för museibygnadens ombyggnad slutförts och underlag för en arkitekttävling om den nya huvudentréns utformning tagits fram. Förhoppningsvis kommer detta arbete igång under 1996. Kommande etapper omfattar nya magasin för att lösa behovet av bättre förvaring och vård av samlingarna, vilket är en förutsättning för museets ombyggnad. Det kan också konstateras, att museets magasin helt saknar modern klimatstyrning. Parallellt har den yttre restaureringen av museibygnadens östra och norra fasader samt takpartier fortsatt, liksom arbetet med Lusthusporten.

Restaureringen av Tyresö slott har omfattat en yttre restaurering av tak och fasader och ombyggnad av västra flygeln för restaurang och konferensverksamhet, där nu Tyresö Slotts Krog har öppnat. Den inre restaureringen inleds hösten 1995. Den omfattande vården av samlingarna slutförs under hösten 1995, varefter återflyttning till slottet kommer att ske. Samtidigt har restaureringen av Lilla Tyresö slutförts och vandrarhemsverksamhet, som drivs av kommunen, har etablerats.

Nordiska museet som ansvars-museum

Nordiska museet är ett nationellt ansvarsmuseum för svensk kulturhistoria och har ett övergripande ansvar för utveckling och samordning av museernas insatser och resurser på flera områden. Museet skall ses som en nationell resurs och en bas för ett rikstäckande samarbete. Detta pågår kontinuerligt som en integrerad del av museets inre verksamhet och sker vanligen genom kontakter och samverkan direkt, t.ex. genom gemensamma forsknings- och dokumentationsprojekt, genom kunskapsservice och utlån av föremål. För flera samordnings- och utvecklingsuppgifter finns särskilda enheter, Samdok, INSAM och Fotosekretariatet, för vissa områden har andra samarbetsformer utvecklats, t.ex. för industrihistoria, barn- och ungdomskultur, utförelse- och förlagsfrågor samt utbildning. Samarbetet med framför allt läns museerna har varit omfattande.

Nordiska museet stödjer även regionala och lokala insatser inom hembygdsvården genom utdelning av medaljer och stipendier.

SAMDOK

De kulturhistoriska museernas samarbetsorganisation för utforskning av samtiden, Samdok, omfattar idag ett åttiotial museer, organiserade i arbetsgrupper. Samordningen sker genom ett särskilt råd och genom Samdoksekretariatet. Informations- och erfarenhetsutbyte, utbildning och fortbildning sker genom publikationer, kurser, seminarier och andra sammankomster. Forsknings- och dokumentationsverksamheten organiseras av de enskilda museerna, arbetsgrupperna eller genom en bredare samverkan. Verksamheten presenteras fortlöpande i Samdokbulletinen.

Under de senaste åren har nya plantor slagit rot inom Samdok, nämligen kulturmötesperspektivet samt föremåls- och forskningsfrågorna. Kulturmötesperspektivet, som var tema för årets metodkurs, har ventilerats i diskussionsform under några

år och nu återstår att se vilket genomslag det kan få i undersökningsverksamheten. Vad gäller föremålen är situationen ungefär densamma – nu väntar vi på fler goda exempel på hur föremål och fältarbete kan integreras. De senaste årens arbete med dokumentations- och forskningsprogram har medfört ett större intresse för att hitta forskningsbara frågeställningar och att styra de enskilda undersökningarna mot gemensamma problemområden.

Detta är naturligtvis också en effekt av att den befintliga organisationen många gånger känns trång, organisationsformen har utmanats av strukturella samhällsförändringar, vetenskapliga perspektivförskjutningar, konsumtionens ökade betydelse jämfört med produktionen m.m. Vid en förfrågan för några år sedan fanns inget intresse för att förändra organisationen, men nu har Samdokrådet beslutat att diskutera det fortsatta arbetet, organisations- och verksamhetsformer osv.

Samdok präglas idag av en stark öppenhet. Verksamheten vid poolsammankomster, seminarier och kurser vittnar om att resultat inte bara mäts i antalet genomförda undersökningar. Det handlar om metodutveckling, självkritisk granskning, problemformulering etc. Detta är också den bild som ges i museiutredningen, där Samdok apostroferas som modell och föredöme.

SVERIGE I BLIXTBELYSNING

Sverige i blyxtbelysning är en riksomfattande undersökning av ungdomars villkor idag, utförd av arbetslösa akademiker, fotografer m.fl. i samarbete med museerna. Projektet inleddes under året på initiativ av ALU-delegationen och i samverkan med Nordiska museet, där ett särskilt sekretariat inrättats för att sköta information, samordning och utbildning. Projektet har fått stor uppslutning och behandlar en rik flora av teman. Vid budgetårsskiftet hade 17 museer startat egna projekt medan 14 planerar att komma i gång. Projektet leds av en styrgrupp med representanter för ALU-delegationen och AMS, Nordiska museet, Samdok samt läns- och kommunala museer.

Industrihistoriskt forum är en sammanslutning, tillkommen på Nordiska museets initiativ, av organisationer och institutioner med ansvar och engagemang för industrisamhällets kulturarv. Sammanslutningen vill genom informations- och opinions-spridning såväl som genom aktiva dokumentationsinsatser verka för att rädda det industriella arvet.

I ett samarbete mellan Nordiska museet, Tekniska Museet och Stockholms länsmuseum har en undersökning av Gustavsbergs porslinsfabrik, med särskild fokus på benporslinservisen Blå Blom, utförts som ett pilotprojekt.

Arbetet med museets register över industri-dokumentationer har fortsatt som ett samarbete mellan museet och Riksantikvarieämbetet för att kartlägga kunskapsläget på det industrihistoriska området. Representanter för Nordiska museet har deltagit i regionala seminarier anordnade av RAÄ samt medverkat i sammanställningen av dess delrapport till regeringen om svensk industriminnesvård.

För att öka kunskapen om industrialismen och industrisamhällets kulturarv har Nordiska museet tagit initiativ till utarbetandet av ett standardverk som skildrar det svenska industrisamhällets historia, framväxt, drivkrafter och aktörer. Det skall också belysa hur industrialismen format landskap och bebyggelse, teknikutveckling och produktionsförhållanden, arbetsliv, konsumtionsmönster, värderingar och livsformer.

FOTOSEKRETARIATET

Fotosekretariatet är ett forum för erfarenhetsutbyte, samordning och rådgivning för museer och fotosamlade institutioner, fotografernas organisationer och enskilda. Verksamheten leds av Fotorådet.

Sekretariatet arbetar för att stärka den fotografiska bildens betydelse i ett kulturhistoriskt perspektiv. Förarbetena och insamlingen av uppgifter till den nationella fotodatabasen för olika typer av fotografi, fotografier och fotografiska samlingar vid

museer, arkiv, bibliotek och enskilda institutioner och företag, har fortsatt. Ett utkast till en nationell bevarandeplan för fotografi har upprättats och diskuterats i Fotorådet. Till sekretariatets tre arbetsgrupper har en ny, som behandlar registrering, knutits.

Den 29–30 november arrangerade sekretariatet en konferens för bildarkivansvariga och museifotografer på länsmuseumerna, Malmö Museer, Göteborgs och Stockholms stadsmuseer. Syftet var att börja bygga upp en struktur för länsmuseumernas arbete med fotografi, att öka professionalismen samt att stärka kontakterna.

I regeringens proposition *Bygder och regioner i utveckling* föreslogs en försökverksamhet, som ger kulturinstitutioner med nationell täckning möjlighet att upphandla kulturvårdstjänster av småföretag i regional- och arbetsmarknadspolitiskt prioriterade områden. Ca 5 miljoner avsattes för museerna, varav hälften för länsmuseumerna och den andra hälften för Nordiska museet att användas till vårdinsatser av fotografiska samlingar. Medlen administreras av NUTEK, men upphandlingen kanaliseras genom Nordiska museet. Prioriteringen av upphandlingen har handlagts av Fotosekretariatet i samråd med Länsmuseumernas samarbetsråd. Tio länsmuseumers samlingar har prioriterats när det gäller bildvårdsprojekt. Svensk Bildvård i Ulriksfors, Strömsund, har utfört bildvårdstjänsterna.

Svensk Bildvård bildades 1994 som ekonomisk förening med länsmuseumerna i Jämtland, Väster-norrland och Dalarna som huvudmän och med museets tidigare Bildvårdscentral som grund. Till bakgrunden hör de insatser som Nordiska museet och Jämtlands läns museum gjort med syfte att utveckla metoder för att rationellt ordna, vårda, registrera och databehandla fotografiska bilder.

Två nummer av bulletinen "Kontaktarket" har utkommit. "Liten uppslagsbok om upphovsrätts-lagen" har publicerats i samarbete med Svenska Fotografernas Upphovsrättsråd. En rapport från fotokonferensen för länsmuseumerna den 29-30 november 1994 har publicerats. En rad föredrag

och informationer har hållits, bl.a. vid två internationella fotokonferenser. Samarbetet med Sekretariatet för fotoregistering i Norge har fortsatt liksom med Svensk fotohistorisk förening.

INSAM

Samrådsgruppen för informationshantering vid svenska museer, INSAM, bildades 1990. Arbetstemat för året har varit auktoriteter. Gemensamma auktoriteter är en förutsättning för samsökning i olika samlingar hos olika museer. Uppdraget har omfattat hela museisektorns behov av auktoritetsregler, oavsett samlingsområde. Arbetet har skett i samråd med arkiv- och biblioteksområdena med syftet att så många auktoritetsregler som möjligt skall vara gemensamma för de olika sektorerna.

Föregående års datakommunikationstema har utvecklats vidare. Tillströmningen av intresserade museitjänstemän har varit mycket hög. Under mars nåddes en punkt då tillgängliga museiservrar på Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet och Riksantikvarieämbetet var i det närmaste fullt utnyttjade. För att i någon mån avlasta dessa och förenkla kommunikationen installerades en kommunikationsserver på Nordiska museet.

Insam har byggt upp en demonstrations- World Wide Web-server, byggd på befintligt material om ansvarsmuseerna och avsedd att stimulera museerna att avdela resurser för att lära sig World Wide Web-mediet och att använda det som en ny kommunikationsväg till sin publik. Insam har även tagit fram ett avtal med universitetsdatanätet Sunet. Avtalet innebär att museerna får tillgång till detta som är det största nätet i landet, och därmed också hela Internetvärlden.

Insam har tagit fram en broschyr om de viktigaste juridiska aspekterna på datoranvändning. Broschyren berör huvudsakligen upphovsrätt, med bl.a. copyrightfrågor i anslutning till bilder, skydd för magasinssdata, friskrivning från ansvar för databasers användning, etiska regler samt Datainspektionens regler beträffande personregister

m.m. Även det nya förhållandet att museerna gör material tillgängligt via de globala nätverken berörs eftersom det inte existerar någon internationell copyright.

Skolverket har under året påbörjat ett intensivt arbete med att bygga upp ett nät för de svenska skolorna. Nätet är fysiskt placerat på Sunet och motsvarande uppläggning finns i övriga nordiska länder under ett gemensamt paraply i form av Nordiska ministerrådets skoldatanätskommitté. Insam har haft ett omfattande samarbete med såväl svenska som nordiska intressenter i syfte att tillgängliggöra utställningen Den Svenska Historien för skolorna. Projektet syftar till att låta skoleleverna ta del av denna i WWW-form men också att ge dem möjlighet att via nätet hämta information från andra källor på nätet eller i arkiv och bibliotek på hemorten.

Det praktiska arbetet inom INSAM-sekretariatet är nära knutet till museets IT-enhet (eller ADB-enhet) inom minnesavdelningen, som är ansvarig för drift och utveckling av museets gemensamma informationssystem och tekniskt och programmässigt underhåll av dessa.

MUSEISERVICE

Museiservice är en utvecklingsverksamhet vid Kulturarvet i Falun, knuten till museets föremålsavdelning. Den har som syfte att ta fram och tillhandahålla vårdtekniska produkter inom museiområdet, bl.a. förvaringssystem m.m. för fotografiska material, arkivmaterial, textilier, metaller osv. Produktvalet bygger på erfarenheter från föremålsavdelningens konserveringsverksamhet. Verksamheten har utvecklats med målet att bl.a. kunna vara en gemensam resurs i samband med SESAM-projektet.

BARN- OCH UNGDOMSVERKSAMHET

Samarbetet museerna emellan vad gäller barn- och ungdomsverksamhet och utvecklingen av olika pedagogiska frågor har fortsatt. Museet, som genom

barn- och ungdomssektionen (BUS) vid utställningsavdelningen ansvarar för detta, arrangerade i januari den årliga konferensen för barn- och ungdomsansvariga vid Nordens museer. En stor del av programmet ägnades ny informationsteknik och dess användning inom museernas pedagogiska verksamhet. Informationsbladet *Busnytt* har distribuerats till museer i Sverige samt till systerinstitutioner i Norden. De internationella kontakterna har upprätthållits och stärkts, bl.a. genom ett aktivt medlemskap i det internationella nätverket för barnmuseer, CM-Contact.

VERKSAMHET FÖR FUNKTIONSHINDRADE

Ett omfattande arbete för att göra det möjligt för synskadade att ta del av utställningar som *Mode, Den Svenska Historien* och *Traditioner* har genomförts. Till större utställningar utarbetas systematiskt reliefer och storstilstexter och kurser anordnas för synskadade och andra funktionshindrade. Relierna når också vidare kretsar genom att de har förvärvats av Synskadades Riksförbund och ABF, som använder dem som studiematerial i hela landet. Arbetet har under året främst handlat om att göra utställningen *Traditioner* tillgänglig för synskadade. En särskild rapport om handikappverksamheten vid Nordiska museet: historik, nuläge och framtida utveckling, har sammanställts.

Museet var representerat vid Synskadades Riksförbunds (SRF) nordiska museikonferens i Vasamuseet och Nordiska museet.

UTFÖRSEL, UTLÅN OCH UTBILDNING

Utförelsefrågor och en omfattande utlåning av föremål samt kurser, utbildning och rådgivning är områden där museets arbete utgör stöd och utveckling för museer i hela landet.

Kulturmiljölagen skyddar kulturhistoriskt värdefulla föremål och har till syfte att begränsa utförelsen av dessa. Riksantikvarieämbetet är tillsynsmyndighet och Nordiska museet ingår i en grupp av institutioner som utför bedömningar. Museet har bl.a. deltagit i diskussioner med Generaltullstyrel-

sen med anledning av Sveriges EU-inträde och bistått tullmyndigheterna i samband med olovlig utförelse. Antalet ansökningar om utförelsetillstånd har uppgått till 1.250.

Nordiska museet har för närvarande ca 50 000 föremål utdeponerade. Under 1995 har utlån av föremål till olika utställningsprojekt m.m. skett till 32 institutioner; däribland även till museer i Norge, Tyskland och USA. Antalet utlånade föremål har uppgått till närmare 300. I anslutning till detta har ett omfattande stöd för research och rådgivning m.m. givits samt konservering och iordningställande av föremålen utförts.

De senaste åren har en omfattande fort- och vidareutbildning utformats som ett sätt att möta museernas behov. Nordiska museet har deltagit inom SUM, Samordnad utbildning för museerna, men även utvecklat en egen kurs- och seminarieverksamhet, bl.a. inom Samdok, Fotorådet och Insam, Barn- och ungdomspedagogisk verksamhet, verksamhet för funktionshindrade grupper, utställningar, möbelkonservering m.m. samt arrangerat en vårdkurs på Kulturarvet för Sveriges hembygdsförbund. Till detta kan räknas rådgivning och service till allmänhet, media, forskare och kolleger på andra museer.

Forskning, dokumentation och insamling

Museets forskningsråd har som uppgift att samordna, stödja och initiera forskning vid museet. Under året har arbete pågått med att ta fram ett forskningsprogram. I forskningsrådets regi inleddes en serie seminarier med presentation och diskussion om pågående projekt. Ett årligt forskningsstipendium utdelas.

Nordiska museet är väl dokumenterat som forskningsinstitution. Genom åren har omfattande forskningsarbeten resulterat i både utställningar och en lång rad vetenskapliga publikationer, där

museets hela bredd som kulturhistorisk institution är representerad.

FORSKNING OCH DOKUMENTATION

Vissa medel för forskning ställs till ansvarsmuseernas förfogande via Statens kulturråd. Under året har vid Nordiska museet tre projekt pågått, alla kring museiföremålen: *Plasten i museisamlingarna, etapp II*, som ska resultera i en handbok om plast som material och plastföremål i samlingarna, *Provinssnickrade svenska möbler från 1700-talet* samt *Laborativ etnologi*, som avser att med nya metoder bestämma äldre föremåls ålder, material m.m.

Bilprojektet, *Bilen och vi*, har fortsatt med fältarbeten på olika orter. En inventering har påbörjats och skall skildra bilismens fysiska miljöer, t.ex. bensenmackar och motell. En inventering har kartlagt garage från olika tider. Den fotografiska dokumentationen av riksvägar har fortsatt av en av museets fotografer samt av en flygfotograf. Föremålsinsamlingen inom projektet har resulterat i ca 200 föremål, däribland en större samling skänkt av Jan-Olof Gradys i Trelleborg. Till arkivet har förvärvats ca 40 hyllmeter från BPs företagsarkiv. Tre forskningsrapporter har färdigställts: *När bilen drabbade landsbygden* samt *Bilen i familjen och livsloppet – ur genusperspektiv*, båda av Vendela Heurgren samt *Liv utan bil – en livsstilsstudie av bilfria barnfamiljer*, av Wera Grahn.

Den agrarhistoriska forskningen har vidgats genom att även Sveriges Lantbruksuniversitet gått in i det samarbete museet har med Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. I den gemensamma skriftserien utkom två arbeten (se Förlagsverksamheten). Årets seminarier behandlade *Kvinnoperspektiv på jordbrukets 1900-tal*, *Utmarken, en mångsidig resurs*, *Bondeprotester på medeltiden* samt aktuell pågående forskning. Arbetet med *Det svenska jordbrukets historia* som bekostas av Stiftelsen Lagersberg, har fortgått planenligt.

Inom projektet *Judiska minnen* har livsöden från andra världskriget dokumenterats. Detta har resulterat i ett trettioital djupintervjuer och ca 130 skrift-

liga levnadsskildringar. Årets arbete i projektet ägnades också 50-årsminnet av andra världskrigets slut och resulterade i utställningen *Vad mina ögon sett*.

I projektet *Kommunalhus som symboler* har arbetet varit inriktat på slutbearbetning av manus. Fältarbeten har utförts i Stockholm för att dokumentera folkomröstningen om EU, på Gustavsbergs porslinsfabrik och på Nordpilens resa mellan Stockholm och Kiruna, där tågpersonal och passagerare intervjuats. En undersökning har inletts om *Moderskap och mammaroll* och en annan gäller *Skolungdomars syn på sexualitet*. Ytterligare två undersökningar gäller *Yrkeskunnande på en verkstadsindustri* samt *Måleriyrkets förändring under 1900-talet*.

Under året har flera projekt kunnat genomföras med hjälp av arbetsmarknadsmedel, bl.a. en dokumentation av *Svensk biodling under 1900-talet*. Förberedelser har gjorts för att påbörja forskning om *Livets skuggsida* för att öka kunskapen om livsvillkor och levnadsöden i dagens samhälle.

Kring de tidigare insamlade *Metallarbetarminnen* har ett samarbete med bl.a. Arbetets museum och olika institutioner i de nordiska länderna skapats. Kring *Polioskadades minnen* har ett analyserande studiematerial utarbetats för att användas av Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade. Insamlingen i samarbete med SIFO av *Arbetslösas erfarenheter* skall resultera i två forskningsrapporter.

DOKUMENTATION OCH INSAMLING

Kulturhistoriska undersökningen har skickat ut frågelistan *Vi och våra ting*. Flera insamlingar av självbiografier har avslutats: *Lantmäteriminnen*, *Gruvarbetarminnen* i samarbete med Svenska Metallarbetareförbundet, *Estonia inom oss* i samarbete med Dagens Nyheter samt *Fängsminnen*, i samarbete med Kriminalvårdsstyrelsen. Påbörjade insamlingar är *Ungdomars beskrivning av sin verklighet*, i samarbete med Fritidsforum. *Skallskadades minnen*, i samarbete med Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade, och *Hermodsminnen*.

Föremålsavdelningens antikvariska sektion har

gjort ett urval av de gåvor som erbjudits samt vissa kompletterande inköp. Ca 450 föremål har förvärvats. Bland dessa kan särskilt nämnas varuhuset Åhléns gåva av dubbletter av ett 70-tal tidstypiska föremål, som inmurades i varuhuset vid deras 30-årsjubileum 1994, en uppföljning av den gåva som museet fick i samband med varuhusets invigning 1964. I samband med visningen av IKEAs jubileumsutställning skänktes ett flertal möbler av både tidigare och nuvarande produktion. Ett möbelgarnityr med flera inredningsdetaljer, som stått i stort sett orört i en Stockholmslägenhet från 1927, har också förvärvats. Vidare kan nämnas den fasta inredningen från ett HSB-kök i Högdalen från 1940–50-talet, skänkt av HSB Bygg AB. En självbindare, 1940-tal, och en slaghack, 1960-tal, viktiga exempel på den tekniska utvecklingen inom jordbruket, har förvärvats liksom en stor mängd enstaka föremål, som här inte kan specificeras.

Arbetet med samlingarna

Under föregående år upprättades ett byggprogram för nya magasin för föremålssamlingarna i Stockholm omfattande ca 8.000 kvm för förvaring, vård och konservering, registrering, katalogisering, fotografering, studiemöjligheter m.m. I samarbete med Wasakronan AB har bl.a. undersökts möjligheterna att i anslutning till lokalerna i Garnisonen hyra nya lokaler, alternativt i Svenska Lagerhus Depå Munkhättan i Tumba. Lokaler med modern, adekvat klimatstyrning är nödvändiga för den framtida vården av museets samlingar.

FÖREMÅLSSAMLINGARNA

Arbetet med föremålssamlingarna har med nuvarande förutsättningar koncentrerats på olika vård- och konserveringsinsatser. Den omfattande föremålsdatabasen har kompletterats och datoriseringen av magasinsregistret har fortsatt.

Mycket arbete har lagts ned på samlingarna i Tyresö slott. Under juni 1994 fördes alla inventa-

rier från slottet till inhyrd lokal i Bollmora, där en projektarbetsplats byggdes upp med ett tiotal anställda. Dessa har arbetat med inventering, registrering, digitalfotografering, rengöring och en viss konservering. Projektledningen har skötts av museets ordinarie personal som även utfört vissa arbeten vid projektet.

På Julita har flyttningen av föremål till centralmagasinet och Gråhuset från stallet och från mejeriet på Fogelstad fortsatt. I Gråhuset har arbetet med entresoleringen fortsatt. Under hösten tömdes magasinet på Fisksjöäng och överfördes till Julita. Samemagasinet i museets huvudbyggnad har tillfälligt tömts på grund av skadedjursangrepp. En kyl/fryscontainer har inköpts och de mest utsatta föremålen har frysts ned och därmed sanerats.

Under 1994 har registrerats sammanlagt 1.750 nummer i museets föremålsdatabas. Denna omfattar idag 348.204 inventarienummer med 665.870 namn. Databasen har vuxit med 6.252 inventarie-nummer. I denna tillväxt ingår Tyresö slotts samlingar.

BIBLIOTEK, ARKIV OCH FOTO

Biblioteket har arbetat vidare med projektet *Svensk etnologisk bibliografi* och inom ramen för detta har en bibliografisk översikt över årets och livets högtider sammanställts. Vidare har retrospektiv katalogisering i LIBRIS av museets äldre katalog fortsatt. Bibliotekets nyförvärv har presenterats i *Bibliografiska meddelanden*.

Vid arkivet har arbetet med uppordningen av samlingarna i de nya lokalerna i Garnisonen fortsatt. Under året har ett nittiotial accessioner av skiftande storlek gjorts, varav kan nämnas BPs företagsarkiv, Holts Gulddrageri AB:s företagsarkiv, Kerstin Bernhards och Henry Blombergs fotoarkiv. Ett 40-tal enskilda arkiv har förtecknats. Allhems samling av ca 300.000 negativ har inventerats och omkuvertering har utförts av Svensk bildvård, Ulriksfors, och Micro-filmcenter i Hoting. Diabildsamlingen har börjat läggas in på data. Arbetsplatserna i Malmberget och Kiruna har arbetat med

registrering och förberedelser för dataregistrering.

Arkivets forskarexpedition har förutom skriftliga förfrågningar och telefonförfrågningar betjänat ca 2.500 besökare och lånat ut ca 4.500 volymer. Ett 20-tal visningar och kurser har hållits. Vid fotosektionen har omkring 12.000 bilder kopierats och ca 6.000 fotograferingar utförts. Fotosektionen har även utfört omfattande fotografering och kopiering för utställningar, publikationer samt för reklamverksamhet. För utställningen Traditioner har fotosektionen producerat två bildspel.

Vid enhetens registreringscentral på Kulturarvet i Falun, har närmare 2.000 inventarienummer registrerats för inläggning i museets föremålsdatabas och ytterligare 2.000 poster i samband med vård på Kulturarvet. För arkivets räkning har 10.000 poster registrerats.

Ökad tillgänglighet

Sedan mitten av 1960-talet har museet arbetat på att förbättra de manuella systemen för katalogisering och registrering av samlingarna och sedan 1970-talets mitt finns föremålssamlingarna registrerade i en textdatabas, där materialet är sökbart efter en rad kriterier. Successivt har databasen förbättrats och andra registreringar byggts upp.

Det mål museet arbetar mot är att utveckla servicen och bygga upp "kulturhistoriska centra", knutna till arkiv- och biblioteksexpeditionerna. Här skall forskare och allmänhet kunna studera museets material och utnyttja samlingarna som komplement till utställningarna. Även en uppkoppling till motsvarande centra vid andra museer, arkiv och bibliotek kommer att bli möjlig i framtiden.

Det praktiska arbetet sker inom IT-enheten (eller ADB-enheten) inom minnesavdelningen, som är ansvarig för drift, utveckling och underhåll av museets gemensamma informationssystem. Enheten utvecklar även nya applikationer, arbetar med utbildning och utför dataregistrering av information om samlingarna. Den lämnar råd och service så

långt resurserna medger, och följer utvecklingen inom katalogisering/registrering/klassificering och informationsteknologi.

Museet har sedan några år arbetat med att utveckla bilddigitalisering av olika materialgrupper, i första hand foto. Arbetet kommer här att länkas ihop med utvecklingsarbetet av General Pro och syftar till att snabbt få igång en volyminläsning av olika data. En försöksverksamhet har skett i anslutning till arbetet med Tyresö slotts samlingar. Här har registrerats digitalt och bilddatabasen omfattar i dag ca 6.000 bilder i färg med mycket hög upplösning. Det gör det möjligt att studera t.ex. mönster i stor förstoring. Även denna databas kommer att läggas in i museets huvuddator.

Den publika verksamheten

Ett av museets huvudmål är att ge god service till museets besökare. Under våren har därför ett byggprogram för markplanet utarbetats. När detta genomförs kommer museets huvudentré och flera servicefunktioner att förbättras väsentligt.

DEN SVENSKA HISTORIEN

När *Den svenska historien* i september avslutades, hade 547.707 personer sett utställningen i Nordiska museet. Kärnan i projektet var utställningarna på Nordiska och Historiska museerna. Genom de många centrala, regionala och lokala museernas samt hembygdsmuseernas medverkan speglades många regionala historier mot rikshistorien. Sammanlagt besöktes de olika utställningarna av ca 3 miljoner personer.

Övriga utställningar

Hösten inleddes med *Tedags, hundra tekannor 1720–1850 från The Twining Teapot Gallery*, 7.10–26.3 1995, en vandringsutställning från The Castle Museum i Norwich, England. I Nordiska museet komplette-

rades den med material ur de egna samlingarna. Utställningen invigdes av Storbritanniens ambassadör Mr Robert L. Cormack.

Under tiden 6.10–27.11 visades *Gustaf Hallström och samerna*, en vandringsutställning från Västerbottens museum.

Under rubriken *Slöjddjul* visades utställningen *Lergods* 26.11–8.1. Gullvi Fält som fått Nordiska museets och Svenska Hemslojdsföreningarnas Riksförbunds slöjdarstipendium visade sin keramik. Ytterligare fem keramiker ställde ut sina alster och äldre keramik ur museets samlingar visades. Vid invigningen utdelades 1994 års stipendium till väverskan Gullvi Heed.

50 år efter Lapplands evakuering, en vandringsutställning producerad av Tornedalsrådet för Kulturfonden för Sverige och Finland visades 6.12–4.1.

Fotografen Sune Jonsson tilldelades 1993 Hasselbladsstiftelsens pris för sin dokumenterande fotografi i förening med en omfattande bokproduktion. Hasselblad Center gjorde en retrospektiv utställning som visades i museet 17.12–19.2.

Årets stora utställning *Traditioner – fest och högtid livet igenom* öppnade den 25 mars. Den ingår i museets plan för uppdatering och förnyelse av basutställningarna och utformades i dels en tillfällig, dels en permanent del. Utställningen invigdes av biskop Henrik Svenungsson.

Människor jag mött – KW Gullers porträtt öppnade den 16 april i samband med att hans bok *Min tid* gavs ut på museets förlag.

För att uppmärksamma 50-årsminnet av andra världskrigets slut visades från den 7 maj *Vad mina ögon sett*. De fyra personernas livsöden sammanlänkades genom Röda korsets räddningsaktion med de vita bussarna. Vid invigningen talade prinsessan Christina, fru Magnuson, och redaktör Ingrid Segerstedt-Wiberg.

Nio Israeliska fotografier, en fotoutställning från The Israel Museum i Jerusalem öppnade den 2 juni. Den invigdes av Israels ambassadör, Gideon Ben-Ami.

Den 20 juni öppnade utställningen *Fransk foto-*

graf i Dalarna 1910. Bilderna, s.k. autokromer, togs av fotografen Auguste Léon, utsänd av den franske bankmannen och filantropen Albert Kahn. De tillhör Musée Albert Kahn utanför Paris.

Nordiska museet sammanställer och distribuerar även *vandringsutställningar*. Under året har visats *KW Gullers bildminnen* på Sigtuna museum, *Lima – bortom mannaminne* i Lima och *Söndagsfotografen* på Fotograficentrum i Örebro.

PUBLIK SERVICE

För att råda bot på svårigheterna för besökare att orientera sig i museet har ett nytt skyltprogram utprovats, som gör kommunikation inom museets olika publika delar tydligare. Projektet, som bekostats av Samfundet Nordiska museets Vänner, fortsätter.

PROGRAM OCH AKTIVITETER

Vernissagen på *Tedags* utformades som ett jättelikt Afternoon Tea. Mr Sam Twining talade och höll vid ett senare tillfälle en föreläsning. En serie program, arrangerades: Anders Wästfelt berättade om *Äventyret ostindiefararen Götheborg*, som förliste 1745. Maria Nikolajeva, litteraturvetare och kokboksförfattare, serverade ryskt te och ryska bakverk under rubriken *Samling vid samovaren*, journalisten Staffan Skott stod för uppläsning och Håkan Josephson och Michael Gordejev svarade för sång och musik. Under rubriken *En himmelsk dagg från buske till kopp* berättade Otto Wigardt om hur man odlar, framställer och blandar te. *Cha-no-yu*, en japansk teceremoni, leddes av Eiko Duke, teceremonimästare i Uransenke-traditionen.

En temadag om *Lergods* hölls den 28 november i anslutning till *Slöjddjul*. Föreläsare var keramikern Gullvi Fält, intendenterna Annika Tegnér och Johan Knutsson, journalisten Anja Notini och kermamikern Kennet Williamsson. Vid två tillfällen visades drejning av de medverkande keramikerna.

I januari anordnades två program i anslutning till Sune Jonsson-utställningen. Sune Jonsson själv talade till egna bilder och fotografen Rune Jonsson gav vid det andra tillfället en överblick över svenska fotografier, som liksom Sune Jonsson började sin bana på 1950-talet.

I anslutning till utställningen *Traditioner* arrangerades en serie föreläsningar i samarbete med Folkuniversitetet, nämligen: *Påsktraditioner*, *Traditioner och folktro*, *Bröllop och friargåvor*, samt *Malen vid våra högtider*. Andra programpunkter var *Påskmarknad*, *Påskkäringkurs* och *Hattparad*. Utställningen har regelbundet visats för allmänheten och bl.a. för ett stort antal grupper från "Svenska för invandrare".

KW Gullers samtalade i april kring sin bok *Min tid* och utställningen *Människor jag mött* med Göran Willis, som tillsammans med Staffan Bengtsson gjort en TV-film om KW Gullers. Filmen förhandsvisades samma kväll.

En teaterföreställning efter den judiska författarinnan Magda Eggens bok *"Vad mina ögon har sett"* spelades för en fullsatt samlingssal vid vernissagen den 7 maj.

Övriga aktiviteter

Barnmusikfestival i samarbete med Yrkestrubadurernas förening. *Öppet hus* på temat *Traditioner* för Svenska Dagbladets Läsekrets samt vid ett senare tillfälle för Dagens Nyheters Läsarservice, *Vår roliga historia* i Kungsträdgården i samarbete med stockholmsmuseerna samt deltagande i *Stockholm Water Festival*.

Programmet *"En kväll för freden"* direktsändes av TV 4 från museet den 1 maj under medverkan av bl.a. statsminister Ingvar Carlsson och andra politiker, journalister, artister, historiker, företrädare för Röda korset och andra hjälporganisationer samt representanter för överlevande från koncentrationslägren.

Utbildningsradion gjorde tre inspelningar i *Tra-*

ditioner under våren och Nike i Kanal 1 gjorde ett inslag om påsktraditioner.

BARN- OCH UNGDOMSVERKSAMHET

Nordiska museet har under 1994/95 besökts av 50.835 barn och ungdomar varav en stor del i skolklasser. Museets målsättning att satsa på barn och på familjepubliken har fallit väl ut. Verksamheten för den yngre publiken har främst varit koncentrerad till utställningen *Traditioner* och till Lekstugan. Lekstugan har besökts av närmare 2.500 barn som deltagit i museilärlarledda program och de flesta av de 10.612 barn under 7 år som besökte museet, har besökt Lekstugan.

Erfarenheterna från utvecklingsprojektet "BUS-Bra, förskolebarn på museer" har, liksom föregående år, legat till grund för för kursen *Förskolebarn på museer*. Projektet har avsatt två rapporter.

I december kunde Nordiska museet glädjas åt att en replik av Lekstugan öppnade på The Museum of Modern Folk Art i Santa Fe, USA. Lekstugan, liksom dess pedagogiska koncept, utgör barnverksamhet i anslutning till utställningen "Swedish Folk Art – All Tradition is Change".

Nordiska museet ingår tillsammans med Historiska museet, Skolverket, Sunet samt Norstedts förlag i pilotprojektet *Den Svenska Historien på skoldatanätet*. Projektet syftar till att skapa ett kompletterade historiskt studiematerial, åtkomligt via Internet.

MUSEIBESÖK

Nordiska museet har under budgetåret haft 168.514 besökare, varav ca 51.000 barn och ungdomar. Av dessa kom närmare 15.000 från skolans olika städer. Tyresö har under året varit stängt. Svindersvik, Härkeberga, Matsgården och Textilmuseet i Högbo har sammanlagt haft ca 7.000 besökare och Julita gård och museer 66.414 besökare. Det totala antalet besökare, som registrerats vid stiftelsen Nordiska museets anläggningar, kan således beräknas till ca 240.000.

INFORMATION

Museets informationssektion är knuten till museiledningen och ansvarar för museets kontakter framför allt med olika media vad gäller information och marknadsföring av utställningar och andra aktiviteter. En central uppgift har varit att upparbeta och kontinuerligt vidga kontakterna med media för att sprida kunskap om olika publika projektet.

FÖRLAGSVERKSAMHETEN

Nordiska museets förlag är en egen resultatenhet inom museet och har som uppgift att – ofta i samarbete med olika medintressenter – ge ut böcker och skrifter inom svensk kulturhistoria och i ämnen som berör museets verksamhet. Utgivningen har under året varit omfattande och flera insatser har gjorts för att öka försäljningsverksamheten.

Förlagsverksamheten är en viktig del av ansvarsmuseirollen genom utgivning av handböcker, rapporter m.m. Under året har utgivits:

I serien Nordiska museets Handlingar: *Skogarnas fria söner* av Ella Johansson; *Den utställda världen* av Anders Ekström.

I serien Nordiska museets småskrifter: *Tekult och tekultur* av Birgitta Conradson; *Av lera och eld* av Inger Bonge-Bergengren.

I serien Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria: *Bondens självbild och natursyn*. Red. Bo Larsson; *Svedjebbruk och röjningsbränning i Norden*. Red. Bo Larsson, samt i nytryck: *Det svenska jordbrukslandskapet inför 2000-talet. Bevaras eller försvinna?* Red. Janken Myrdal och Ulf Sporrang.

I serien Svenska folket berättar: *Trö, hopp och första förband. Medlemmar i Röda korset minns*. Red. Christina Westergren; *Bildning och nöje. Om IOGT- och ABF-bibliotekariers erfarenheter*. Red. Klas Ramberg och Ann Runsten.

Övrig utgivning: *I glädje och sorg. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1995*. Red. Ebbe Schön; *Barndom i backspegeln. Självbiografiska berättelser av människor födda på 1890-talet* av Ulla Lindström; *Jakt och fångst i södra Lappland i äldre tid* av

Rolf Kjellström; *Glad Påsk! Fastan, fastlagen, påsken* av Maria Maxén och Helena Waldetoft Lindroth; *Min tid*. Bild KW Gullers. Text Staffan Bengtsson och Göran Willis; *Text i tryck. När fältmaterial blir publikation*. Red. Eva Silvé-Garnert.

I nytryck: *Pappersmästarna* av Birgitta Conradson.

En ny bokkatalog över förlagets produkter har tagits fram.

KULTURHISTORISKA BOKHANDELN

Bokhandelns utveckling har varit positiv. Produktutvecklingen av souvenirer, kopior av föremål i samlingarna, fortsätter. Nya produkter är en tennljusstake från 1680 och en skånsk järnljusstake från 1800-talet. Till utställningen Tedags togs en specialblandning av te fram och en mängd souvenirer och litteratur med anknytning till te och tevanor såldes. Satsningen på att utveckla bokhandeln till en specialbokhandel inom ämnet kulturhistoria har givit mycket gott resultat. Bokhandeln ger ut en boklista två gånger om året och har deltagit i Antikmässan i Älvsjö.

Julita gård och museer

Julita gård och museer är en särskild resultatenhet under Nordiska museets nämnd. Sveriges lantbruksmuseum är en del inom Julita gård och byggs upp i etapper. Julitaförbundet bedriver den publika verksamheten.

FASTIGHETER, PARK OCH TRÄDGÅRD

Fasaderna på herrgårdsbyggnaderna har åtgärdats och plåtarbeten har utförts på flygelbyggnaderna. Det största arbetet under året har pågått på Berga där ett boningshus genomgått en genomgripande renovering. Flera byggnader på komministerbostället Gryt liksom Trädgårdsmästarvillan har iordninggjorts. Rödfärgning har skett av Skansenområdets byggnader och av jaktvillan på Tåckenön.

Kurser i varsam byggnadsrenovering har arrangerats i samarbete med arbetsförmedlingen och olika byggnader på Julita har använts som typobjekt under utbildningen. Det egna sågverket har stått för det mesta virket till de olika restaureringsarbetena.

Julitas gröna avdelning har två huvudinriktningar. De *historiska parkanläggningarna* omfattar park och trädgård, visningsdjuren och allt som växer inom kärnområdet. Den andra delen är utvecklingsprojektet *Markernas visdom* som har till syfte att visa och vårda delar av det unika kulturlandskapet. Det är främst de biologiska värdena som prioriteras i detta projekt som helt externfinansieras.

Nyanlagd under året är *pionträdgården* som när den står färdig 1996 skall omfatta 130 olika sorter av blom-, doft- och trädpioner. Köksträdgården har fått ett nytt innehåll med äldre sorter av olika traditionella köksväxter. Arbetet med köksträdgården sker i samarbete med den ideella föreningen SESAM. På allmogekärnan odlas traditionella lantbruksgrödor. Under året har växtförsäljningen utvidgats och omfattar även kryddväxter och perenner.

Vad gäller djuren på Julita har en del kompletteringar gjorts, vilka ingår i genbanksbesättningar. En del av avkommorna behålls, men från de mest reproduktiva raserna säljs dels livdjur till genbanker dels slaktdjur. Julita har följande egna djurraser, samtliga med genbanksstatus: Linderödsgrisar, Gotlandskanin, Ölandsgås, Bohusdahls svartehöns, Orusthöns, Gammelsvensk dvärghöna och Myskand. Under säsongen inlänas bl.a. Rödkullor, Gutefår och Gul anka.

Inom projektet *Markernas visdom* har Julita tecknat olika avtal med länsstyrelsen i Sörmland om kulturmiljövårdande åtgärder i odlingslandskapet. Arbetena omfattar röjning, hävd, gårdesgårdsbygge samt skyltning och informationsstig genom de röjda naturbeteslagarna. Kring torpet Djupanboda har ca 2.000 m gårdesgård i traditionell sörmländsk stil uppförts. Ca 200 träd har nyhamlats med varierande metoder.

Det europeiska naturvårdsåret invigdes på Julita den 6 maj av landshövding Ivar Norberg. Tema i Sverige var *Odlingslandskapet* och därför skedde invigningen vid torpet Djupanboda. En mängd aktiviteter kopplade till odlingslandskapet visades.

Under året har *Arboretum Nord* invigts. Området ger botanisk och historisk information om ca 40 olika träd och buskar.

ARKIV, BIBLIOTEK OCH BOKBINDERI

Julitas arkiv och bibliotek har under lång tid förvarats på olika platser inom området, vilket har försvårat överblicken och tillgängligheten. Under verksamhetsåret har det mesta samlats till vagnsflygeln och arbetet med dataregistrering har inletts. Målsättningen är att göra arkivet tillgängligt för forskning.

I torpet Ovankil inom herrgårdsområdet har inretts ett bokbinderi där Julita i framtiden kan göra iordning egna böcker och även ta emot externa uppdrag.

UTGRÄVNINGAR, UTSTÄLLNINGAR OCH UTÅTRIKTAD VERKSAMHET

Under budgetåret har utgrävningar genomförts. Inne på herrgårdsområdet påträffades delar av klostertidens kök och en ekonomibyggnad nordöst om klosterkyrkan. I Oxhagen påträffades ett stormannahus och en mindre utgrävning genomfördes. Den 31 juli–11 augusti anordnades ett Nau-läger som under utgrävningen kunde konstatera att de påträffat ett platåhus från järnåldern. Utgrävningarna arrangerades av Åsa folkhögskola, Nordiska förbundet för hembygdsarbete och lokalkultur, Södermanlands museum och Julita gård. Grävningsledare var länsantikvarien.

Den utåtriktade verksamheten sköts av den ideella föreningen Julitaförbundet. Marknadsföreningen har inneburit bl.a. deltagande i mässor i Tyskland och Sverige. Resultat har bl.a. varit att TV-program om Julita sänts i Tyskland, Österrike och Schweiz. Bland publika arrangemang kan nämnas Midsommarfirande, Jordbrukets Dag, Gammaldags mark-

nad, Klassisk musikfestival, Medeltidshelg m.m.

En ny permanent utställning om gårdssnickaren *Henning Forsmans produktion av möbler* har öppnats. Utställningen över *Julitas historia* från 1000-talet och framåt har förnyats och kompletterats. Den tillfälliga utställningen av *Rejmyreglas* har visats under både 1994 och 1995 och avslutades med en glasauktion. Tillfälliga utställningar i övrigt har varit en textilutställning med titeln *Från bröllopslakan till kaffeduk* samt en fotoutställning om grisar, *Riktiga svin*.

Besökarantalet under 1994 var ca 60.000 personer. För första halvåret 1995 konstateras en något vikande siffra men i gengäld ökade entréintäkterna. Antalet övernattningar har ökat betydligt och kurs- och konferensdelen har gett ökade intäkter.

Institutet för folklivsforskning

Institutet för folklivsforskning är universitetsinstitution för akademisk utbildning i ämnet etnologi vid Stockholms universitet och tillika en självständig forskningsavdelning inom Nordiska museet. Institutet är uppbyggt kring den Hallwylska professuren i etnologi vid Nordiska museet. Genom ett avtal med Stockholms universitet är professuren samtidigt lärostol i ämnet etnologi vid universitetet – en av fem och den äldsta i landet.

Antalet studenter är närmare 400, varav 75% kvinnor och antalet doktorander är cirka 25. Etnologisk undervisning bedrivs också vid Mångkulturellt Centrum i Botkyrka, inom ramen för programmet Språk – kultur – marknad vid Näringslivshögskola Syd i Botkyrka samt inom Samhällsplanerarlinjen med Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet som huvudansvarig. Forskning bedrivs dessutom av ett antal disputerade projektanställda forskare vilkas arbete finansieras med forskningsrådsmedel.

Såväl forskning som forskarutbildning handlar till stor del om invandring, kulturmöten och det mångkulturella Sverige. Andra projekt rör sig inom

området vård–omsorg–hälsa. Ytterligare andra undersökningar behandlar teman som måltider–familjeliv, den svenska herrgården, folklig idrott, ritual och expressiv kultur, genus (könens sociala innebörder) samt området mentalitet–identitet–nationalism.

Samfundet Nordiska museets och Skansens vänner

Samfundets styrelse har under året utgjorts av ordföranden H.K.H. prins Bertil, vice ordf, som fram till årsmötet varit bankdirektör Lars-Erik Thunholm, därefter ambassadör Johan Nordenfalk, skattmästaren Jan O. Berg och sekreteraren, styresmannen Agne Furingsten. Övriga ledamöter har varit chefen för Skansen, direktör Hans Alfredson, fru Margareta Biörck, professor Bo Grandien samt från årsmötet direktör Sven H. Salén. Suppleanter har varit informationschef Göran Wessberg och fru Birgitta Jungner. Ansvarig för programverksamhet och kansli har varit fil.mag. Birgitta Lindmarker. Samfundet hade 31 december 1994 totalt 1.860 medlemmar, varav 145 ständiga.

Under året har bidrag lämnats till Nordiska museets och Skansens verksamhet på drygt en halv miljon kronor. Till Nordiska museet för nytt informations- och vägledningssystem samt till Skansen för reparation av marknadsvagnar.

Säsongen 1994 inleddes med julgransplundring. Den 26 januari bjöd Vänföreningen alla dem på Nordiska museet som bidragit till att göra jubileumsutställningen *Tack vare våra Vänner* till en sådan succé, på en uppskattad buffé. *Minnesavdelningen – en kulturhistorisk guldgruva* blev ett av årets populäraste program. Ebbe Schön och medarbetare visade minnesavdelningens nya lokaler i Garnisonen. Om hur *Den förenklade skönheten*, skurgolv, målade möbler och rutiga tyger blivit en trend i Europa talade intendenten vid Nationalmuseum Lars Sjöberg den 24 mars. Den 8 april guidade för andra gången Beatrice Glase Vännerna bland

Palatsen på Riddarholmen. Kvällen avslutades i Svea Hovrätts lunchrum i Wrangelska palatset. *Vårutflykten* gick till Gotland den 12–14 maj. Första dagen ägnades Visby, de två följande dagarna gjordes utflykter till Stora Karlsö och Hoburgen. *Årsmötet* hölls den 26 maj med H.K.H. prins Bertil som ordförande. Efter årsmötesförhandlingarna talade professor Bo Grandien om det nyrenoverade Biologiska museet. Vårprogrammet avslutades med *Gökotta* den 31 maj.

Höstens första programpunkt, en *kulturhistorisk promenad* på Skansen, leddes av intendent Ralph Edenheim, som berättade om färgsättningen av gamla hus. Vandringen avslutades på Sagaliden där Hans Alfredson tog emot. Inför museets utställ-

ning av tekannor talade *Mr Sam Twining* den 5 oktober om allt som har med te att göra. I slutet av oktober samlades ett tjugotal medlemmar för att få egna *smycken* bedömda av Kersti Holmquist och Ingrid Roos-Björklund. *Tedags* var rubriken på programmet den 3 november. Intendenterna Kersti Wikström och Annika Tegnér berättade om teets och tekannans historia. Marschaller och tända ljus i Seglora kyrka välkomnade ett nittiototal Vänner till *Luciafirande* den 9 december. Oscars församlings flickkör sjöng. Till glögg och kaffe på Gubbhyllan berättade Inga Arnö-Berg om hur det moderna luciafirandet föddes och om hur Artur Hazelius tog upp traditionen på Skansen. Det blev en varm och stämningsfull avslutning på årets sammankomster.

SKANSEN UNDER 1994

Kulturhistoriska avdelningen

(För övrig verksamhet hänvisas till särskild årsredogörelse som kan beställas från Skansen.)

NYANLÄGGNINGAR

Ordenshuset Brofästet

Under de senaste åren har företrädare för IOGT-NTO-rörelsen och Skansen diskuterat möjligheten av att låta den tredje av 1800-talets stora folkrörelser, nykterhetsrörelsen, bli representerad på Skansen. Sedan preliminär överenskommelse träffats vidtog ett idogt letande efter en lämplig byggnad som dels skulle vara en god representant för nykterhetsrörelsens byggnader, dels utgöra ett komplement – från byggnadshistorisk synpunkt – till Skansens övriga byggnader. Dessutom skulle det vara en byggnad som genom flyttningen räddades undan förgängelse.

Valet föll på IOGT-logen Brofästets ordenshus i Ullfors, Tierps socken i Uppland. IOGT-NTO-rörelsen skänkte ordenshuset till Skansen och ställde dessutom en summa pengar till Skansens förfo-gande till hjälp för flyttningskostnaderna.

Arbetet med dokumentation, märkning, nedtagning, flyttning och uppsättning av byggnaden har bedrivits som ett utbildningsprojekt, bekostat av länsarbetsnämnden i Uppsala och under praktisk medverkan av Uppsala läns byggmästare-förening. Arbetet har letts av arkitekten Carl Westerman, som generöst har biträtt av antikvarie Britt-Marie Börjesgård.

Ordenshuset, uppfört 1895, var från början en enkel, rödfärgad timmerbyggnad med en liten veranda. Huset tillbyggdes 1911 och det är husets utseende från denna tid som kommer att visas på Skansen. Plats för ordenshuset har valts norr om Bergsmansgården med anknytning till den bruks- och bergslagsmiljö från vilken huset är hämtat. Arbetet fortgår under 1995 och huset beräknas vara klart för invigning till Folknykterhetens dag den 16 maj 1996.

UNDERHÅLLSARBETEN

Bragehallen, ritad av Carl Westman, uppfördes som Stockholms bryggeriers ölpaviljong vid 1897 års konst- och industriutställning och flyttades till Skansen året därpå.

Byggnaden har under 1994 genomgått en behövlig upprustning. Väggar och tak har isolerats och klänts med ny panel och listverk, lika de äldre. I det inre har den ursprungliga färgsättningen i gråvitt och grått rekonstruerats. Allt har självfallet målats med linoljefärg. I det yttre har ett försök gjorts att åstadkomma en färgsättning i Carl Westmans anda, trots att byggnaden förändrats genom tidigare ombyggnader. Färgen är nu ljus faluröd på paneler, ockragul på lister och omfattningar, medan dörren är grön. Skylten över ingången är en kopia men har, bortsett från texten, samma utformning som Stockholms bryggeriers ursprungliga skylt.

Julius Kronbergs ateljé, ursprungligen byggd om-

kring 1890, tillbyggd 1912 och flyttad till Skansen 1922, har under året genomgått en angelägen om-målning för att återge ateljén dess färgsättning från 1912. Fasaderna har målats med linoljefärg, pigmenterad med guldockra, bränd terra di Siena och vitt; fönster, dörrar, listverk och omfattningar har målats med samma typ av färg, pigmenterad med grön umbra och vitt.

Novilla, till höger om Skansens huvudentré, byggd som danssalong 1833, ombyggd senare under 1800-talet men återställd till det yttre 1955, har också genomgått en angelägen ommålning. Då byggnaden troligen ritats av arkitekten Fredrik Blom, gällde det att söka finna den "skära" färg som har utmärkt hans djurgårdsarkitektur. Försök gjordes att använda det ljusa rödfärgspigmentet från Stora Kopparberg i linoljefärg tillsammans med zinkvitt. Resultatet blev lyckat varför fasaderna målats på detta sätt. Omfattningar och listverk har målats ljusgrå med hjälp av grön umbra och vitt, medan fönstrens mahognyröda kulör åstadkommits genom att blanda lika delar engelskt rött och bränd terra di Siena.

Arbetena med Kronbergs ateljé och *Novilla* har genomförts av Skansens byggnadsavdelning och målare som ställts till Skansens förfogande av länsarbetsnämnden inom ramen för ett arbetslivs-utvecklingsprojekt.

FÖREMÅL I HUS OCH GÅRDAR

Skansens kulturhistoriska byggnader rymmer för närvarande ca 32.000 registrerade museiföremål, vilka är deponerade av Nordiska museet. Därutöver finns kopior av originalföremål och föremål som är registrerade som rekvisita och avsedda att användas i program- och visningsverksamheten.

Beträffande de deponerade föremålen gäller följande: Skansen svarar för vård och tillsyn av föremålen medan Nordiska museet genomför konserveringsåtgärder. För Skansens del omfattar vården sanering mot skadeorganismer, rengöring och åtgärder för att i möjligaste mån skydda före-

målen mot stöld eller åverkan. Under våren 1994 har tillsammans med museet utförts en genomgång av föremålsbestånden i Bollnässtugan, Väla skola, Tottieska malmgården och Älvrosgården. Protokoll har förts över föremålens tillstånd, lämpliga förebyggande åtgärder samt konserveringsåtgärder.

ÖPPETHÅLLANDE OCH VERKSAMHET

En av Skansens viktigaste uppgifter är att göra de kulturhistoriska byggnaderna levande. Vintertid är minst fem hus öppna alla dagar, utom julafton och juldagen. Sommartid är de flesta av Skansens omkring 30 kulturhistoriska anläggningar öppna. För att även under lågsäsong göra alla hus tillgängliga för besök har en värd eller värdinna funnits till hands i Vaktstugan.

Kulturhistoriska avdelningen har tre helårsanställda och ett hundratal säsongsanställda värdinnor och värdar för att hålla hus och gårdar öppna och levande.

Verksamhet

Programverksamheten i hus och gårdar planeras och genomförs i samarbete mellan programavdelningen och kulturhistoriska avdelningen. Kulturhistoriska avdelningen svarar ensam för den verksamhet som syftar till att kontinuerligt levandegöra husen. Under de flesta av årets dagar har olika hemsysslor visats i gårdarna, till exempel spånad, vävning och bakning. Sommartid gjordes ost och smör i Fäboden.

Under lågsäsong har de mindre barnen haft möjlighet att alla vardagar arbeta med ull i Älvrosgården, där gårdens värdinnor också berättat om livet på en gård i Härjedalen. I Statarlängan har visats hur statarbarnen levde.

Under maj månad stod Oktorpsgården i centrum under rubriken "Vårens gård". Avsikten var att fylla gården med olika verksamheter för att ge besökarna bättre möjlighet att se hur livet gestaltades på en halländsk gård på 1870-talet. Varje dag var fyra personer i arbete med skilda sysslor som

vävning, spinning, halmarbeten, takläggning, vårbruk och sådd samt arbete med djuren.

Senare under sommaren upprepades föregående års betoning av 1600-, 1700- och 1800-talen. Historia var också ett genomgående tema i sommarens visningsverksamhet.

I Stadskvarteren har Skansens borgerskap hållit hantverksdag sexton söndagar under året. För att tillmötesgå skolornas önskemål att kunna besöka verkstäderna under vardagar har det hållits små hantverksdagar åtta onsdagar vår och höst.

Arrendatorer svarade för verksamheten i Glashyttan, Krukmakeriet, Snickerifabriken, Kattuntryckeriet och Smedjan. Karin och Göran Hammar höll Glashyttan öppen. Peter och Majvor Asshoff arbetade i Krukmakeriet större delen av året. Thomas Johnstone har arrenderat Snickerifabriken och tillsammans med snickarnas ålderman Henry Persson samt snickaren Erik Larson hållit den öppen under högsäsong. I Kattuntryckeriet arbetade Lisa Allvar med blocktryck på tyg under större delen av året. Klensmeden Egidio Bencivenni visade smide i Smedjan under hantverksdagar och även vid många andra tillfällen.

Mekaniska verkstaden har varit öppen för besök under sommarhalvåret och hantverksdagar genom medlemmar i Jernarbetarnas Verkstadsklubb.

KLÄDKAMMAREN

Skansens klädkammare har haft ännu ett år fyllt av stimulerande arbete samt har haft fler dräkter än någonsin förut i omlopp. Ca 1.200 dräkter har under året använts på Skansen, de flesta av dessa under längre perioder och har därför behövt tillsyn och tvättbyten. En mängd förslitna dräktdelar har ersatts med nysydda, framför allt hos Skansens folkdanslag, som har uppvisning varje dag under sommarmånaderna.

Fler personer kläs numera i folkliga kläder i de kulturhistoriska husen jämfört med förut. Tidigare var värdinnor högtidsfina varje dag i veckan, nu bär de folkdräkt endast på söndagarna. Vår strävan är att de skall ha enklare kläder på vardagarna när de

utför husliga sysslor och vara finklädde på söndagar. Vackra, kvinnliga 1700-talskläder har tillverkats. De moderna tryckta tygerna från Ljungbergs textil passar utmärkt. Dessutom har folkdräkter från Älvros i Härjedalen sytts upp efter original på Nordiska museet och med tyg vävt på Skansen.

Pappersmakarna i Stadskvarteren har under året fått ny lokal och därför också velat klä sig tidsenligt. De är klädda som hantverkare från början av 1900-talet med svarta byxor och västar och vita, kraglösa skjortor.

Årets dräktparad under Lindagarna gick i linets tecken. Tillsammans med Skansenkören visades linnekläder för arbete och fest. I "Gammelvala" i Brunskog, Värmland visade Klädkammaren i år i samarbete med Husmodersföreningen barnkläder genom tiderna.

Det stora "folkdräktsuppropet" som initierades av Hans Alfredson resulterade under 1993 i att Klädkammaren erhöll ca 110 folkdräkter från hela landet. Under namnet "Livkjol och knäbyxa" ställdes 90 av dessa ut i Novilla under mars till oktober 1994. Klädkammarens landskapsfanor hängde från taket och bidrog till att ge utställningen ett festligt intryck. Dagligen visades folkdräktssömnad, broderi och knyppling. Den publicitet som följde med "folkdräktsuppropet" och utställningen medförde att även en stor mängd andra kläder erbjöds Klädkammaren.

Skansen har fått många och fina gåvor från senare delen av 1800-talet och fram till 1970-talet. En gåva som särskilt glädde var de kläder som Hanna Christina Lundqvist-Nilsson hade på sig 1895 när hon åkte från Halland till Stockholm för att hjälpa till att ställa i ordning Oktorpsgården på Skansen.

Klädkammaren har haft enstaka visningar för klasser av textilstuderande.

Klädkammaren har deltagit i ett intressant projekt om tagel. En specialintresserad väverska, Kerstin Friberg, satt under sommaren i Skogaholms köksflygel och vävde tageltyg till stolarna i Skogaholms herrgårds stora sal.

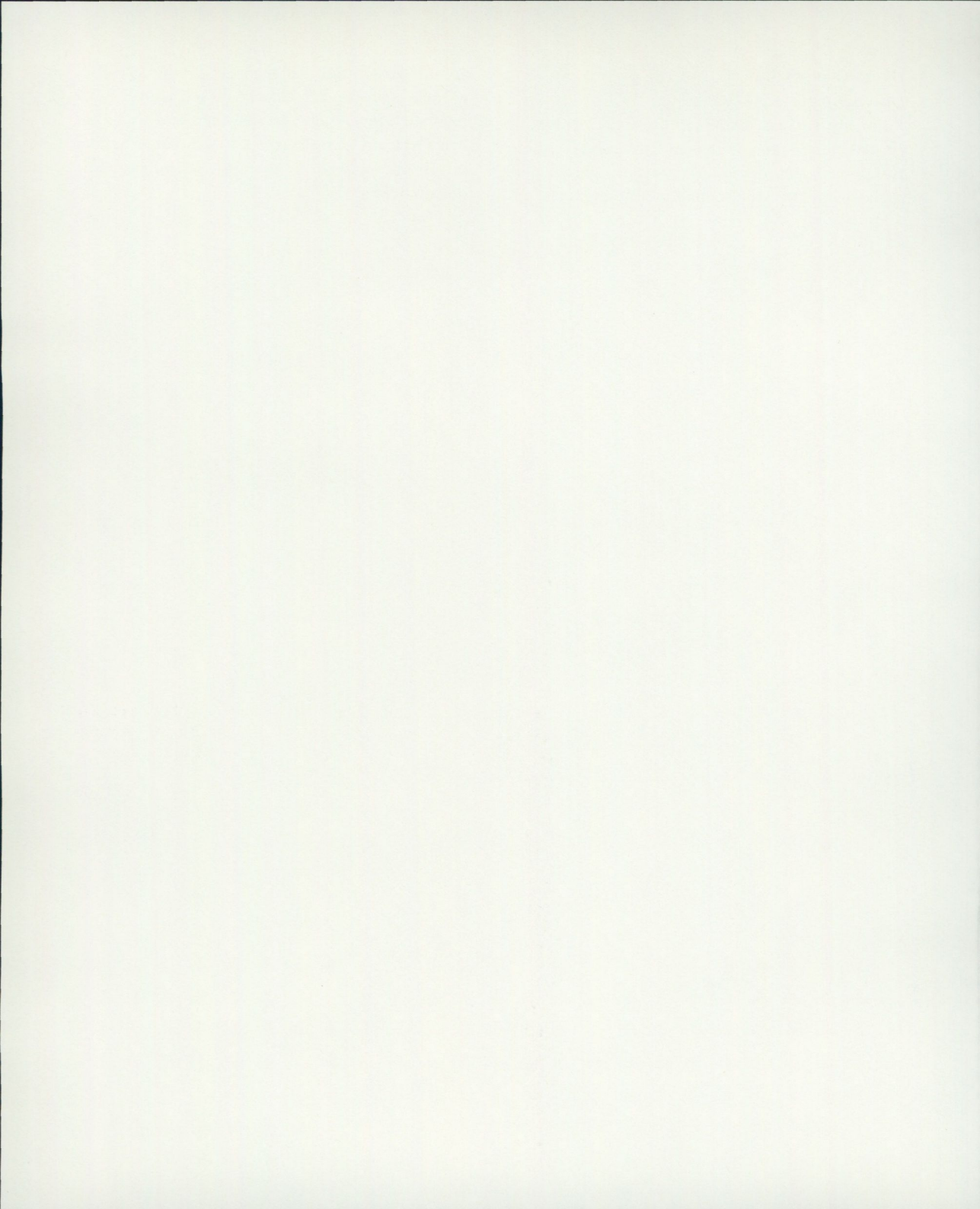
ÖVRIG VERKSAMHET

Filmningar och fotograferingar

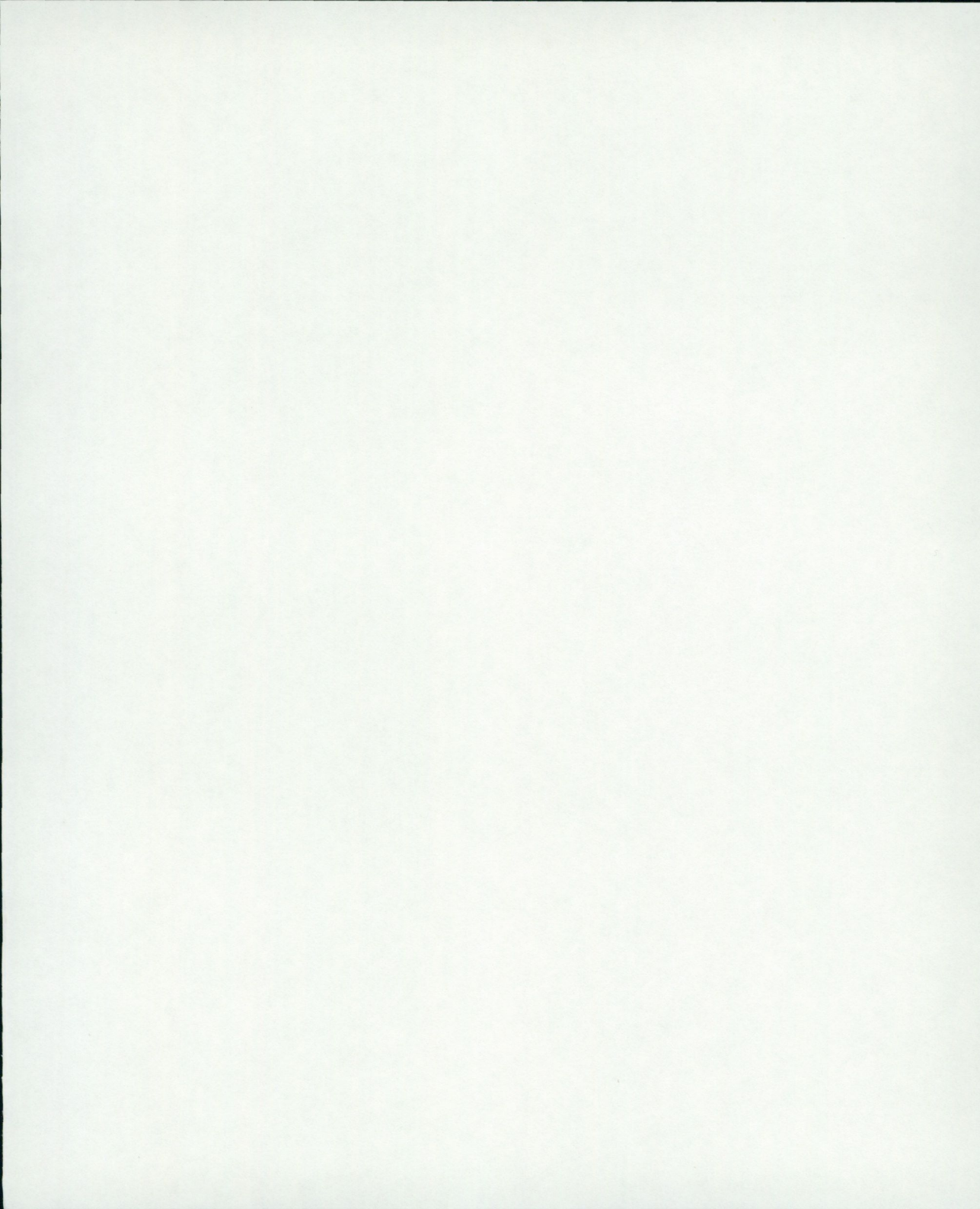
Kulturhistoriska avdelningen har under året haft ett omfattande samarbete med Utbildningsradion. Inslag med presentationer av hus och gårdar har spelats in för UR-Akademins TV-sändningar i bland

annat Älvrosgården, Skånegården, Tottieska malmgården, Apoteket och Hazeliushuset. Utöver detta har avdelningen tagit emot ett femtiotal TV-, foto- och filmteam, såväl svenska som utländska, som intresserat sig för de kulturhistoriska miljöerna ur olika aspekter.

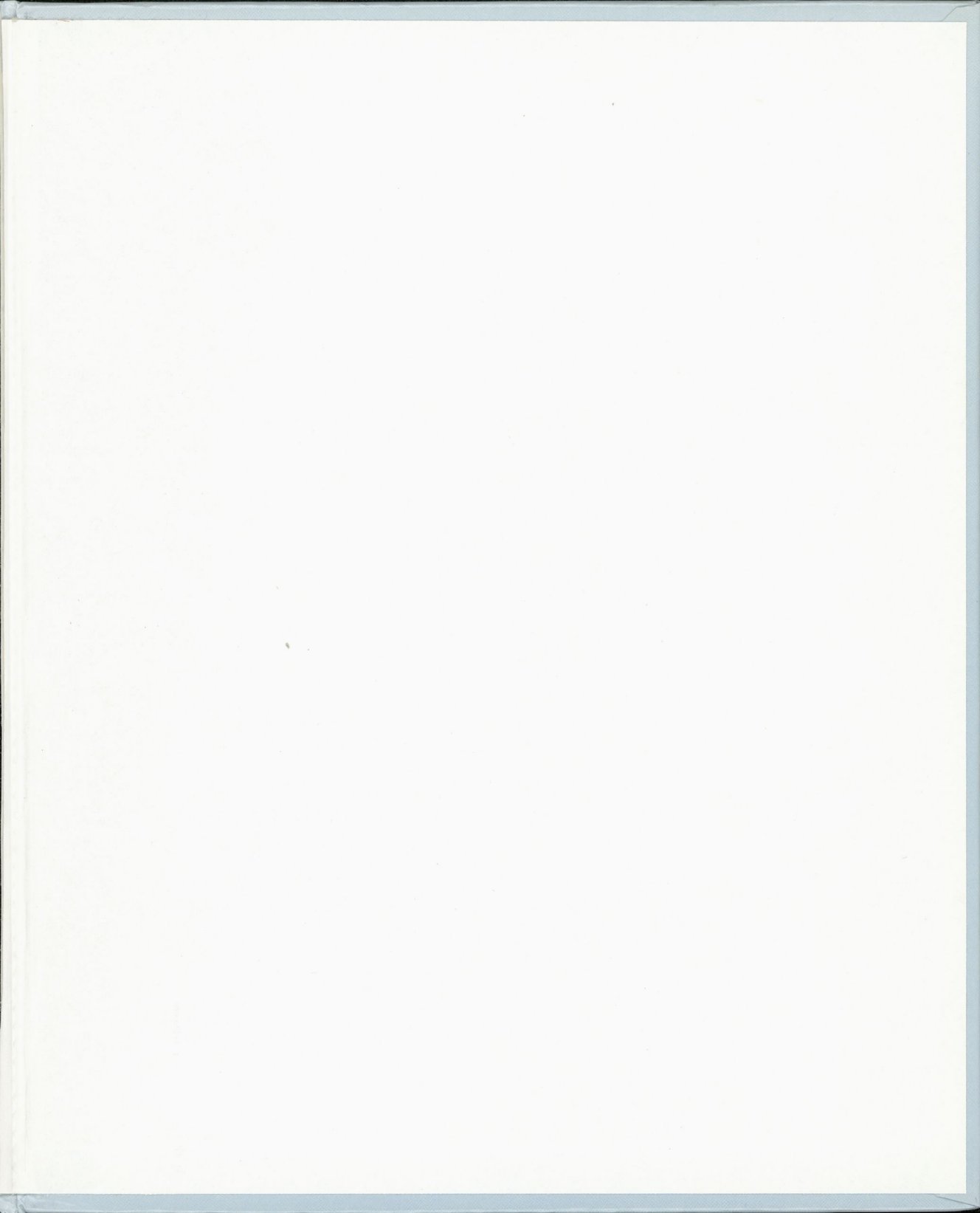

ANDRA GENERATIONEN INVANDRARE

– eller kan man säga första generationen svenskar? Naturligtvis är de en lika blandad skara som sina föräldrar. I den värld av accelererande omflyttningar, som vi nu lever i, blir det allt vanligare att människor har en synnerligen sammansatt bakgrund – nationellt, etniskt, språkmässigt, religiöst, politiskt. Som andra generationen invandrare räknas nu i Sverige officiellt alla som är födda i landet och vilkas föräldrar invandrat från andra länder samt alla de som kommit till Sverige i unga år.

I *Alla vi svenskar* skriver både forskare och personer med egna rötter långt utanför Sverige om olika aspekter på ämnet andra generationen invandrare. Det handlar till exempel om barns och ungdomars språk, kulturell kreativitet, politiska drömmar, massmediala konstruktioner eller personliga identitetsbyggen.

NORDISKA MUSEETS FÖRLAG

ISBN 91 7108 392 8

ISSN 0348 971 X